

Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет
Науково-дослідний інститут карпатознавства

Василь ОФЩИНСЬКИЙ

ДИСТРИКТ ГАЛИЧИНА (1941-1944)

Історико-політичний нарис

Ужгород
МПП «Гражда»
2001

Великий фактичний матеріал, зібраний молодим талановитим дослідником, його глибокий аналіз, цікаві, цілком сучасні висновки роблять роботу непересічним явищем української історіографії.

Передчасна смерть не дозволила Василеві Офіцинському сповна розкрити талант науковця. Але його творчий доробок стане вагомим цеглиною у створенні правдивої і повної картини вітчизняної історії доби Другої світової війни і він справедливо займе своє провідне місце серед дослідників цієї теми.

Наукові рецензенти:

доктор історичних наук **Наталія Антонюк** (м. Львів),
доктор історичних наук **Омелян Довганич** (м. Ужгород)

Відповідальний редактор

доктор історичних наук **Микола Вегеш** (м. Ужгород)

О 4200000500-10 Без оголошення
7112-2001

ISBN 966-7112-06-3

© Василь Офіцинський, 2001
© Роман Офіцинський, вступ. сл.,
підготовка текстів і наук. ред., 2001
© Наталія Антонюк, післям., 2001

**ВИКЛИК БЕЗВІДРАДНОСТІ
ПЕРЕХІДНОГО ЧАСУ**
*Про наукову спадщину Василя Офіцинського
(1966-1998)*

*Я — син рівнин, син лісів і ланів, живу се-
ред гір... Люблю цю чистоту, цю голубінь не-
бес. Люблю сивину їх вершин, сповиту пухом
білих хмар. Але серцем я завжди там, вдома.
Серед галявин моїх лісів, полів. Перед очима
моя Радоставка, моя Галичина.*

*...Люблю свій народ, його багату на горе іс-
торію... Ой, як довго йому ще чекати відро-
дження... Я вірю в його щастя.*

Василь Офіцинський

Ці промовисті рядки наведені у споміні Ірини Офіцинської про свого чоловіка на роковину його пам'яті.¹ За лікарською версією, гостра серцево-судинна недостатність забрала із життя мого брата. Трапилось це в останній день навчального року, одразу після повернення додому з ліцею, де Василь працював учителем історії та правознавства.

На розсуд значно ширшого кола зацікавлених людей я вирішив подати монографічний варіант копітких пошуків брата. Пропоноване дослідження є унікальним. Це — найголовніший результат усієї наукової діяльності **Василя Офіцинського** (10 лютого 1966 — 25 травня 1998), його цілеспрямованих і активних студій над минулим. В основу книги лягли матеріали кандидатської дисертації під робочою назвою «Політичний розвиток Східної Галичини у складі Німеччини у 1941-1944 рр. (За матеріалами періодичних видань)», котра фактично була написана за неповних два роки і попередній та основний захисти якої планували в Ужгородському держуніверситеті на 1998 р.

Зазвичай у презентаційній частині будь-якого наукового дослідження належить переконати в його актуальності. У даному випадку це легко. Бо це наше життя. Інакше у 2000 р., у 55-ліття завершення Другої світової, Верховна Рада України не прийняла б закони про жертви нацистських переслідувань (23 березня) і правовий режим воєнного часу (6 квітня).² Крім іншого, у них адекватно відображено сучасну історичну термінологію.

¹ Офіцинська І. Серцем я завжди там // Народна справа [м. Радехів Львівської обл.]. — 1999. — 26 травня. — С. 3.

² Закон України «Про жертви нацистських переслідувань» (23 березня 2000 р.) // Голос України. — 2000. — 25 квітня. — С. 10; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (6 квітня 2000 р.) // Голос України. — 2000. — 16 травня. — С. 10-11.

Інакше у 2000-му і 2001-му не нуртували б пристрасті довкола ветеранських пілг і зловживань з німецькими компенсаційними коштами для остарбайтерів, довкола піхотної дивізії «Галичина» та ОУН-УПА.¹ Морально-політичні нашарування ще довго не будуть давати українському суспільству спокою в перехідний час.

Про період війни, здавалося б, літератури не бракує. Одначе, якщо розібратися, маємо в основному лише ОУН, комуністів, підпілля і партизанів. Словом — нелегальне. Проте окупаційний режим у кожному специфічному регіоні, по-перше, мав певну політико-правову характеристику, а, по-друге, передбачав і легальні форми політичного прояву.

Цей об'єктивний бік у східногалицькому варіанті якраз і залишався в затінку до Василя Офіцинського. Своім дослідженням він започаткував нову проблематику.

Досі саме поняття «політичний розвиток», котре би накладалося на фактичний матеріал про Україну в роки Другої світової війни (до речі, варто уважніше придивитися під цим кутом зору і на інші часові відрізки), для вітчизняної історіографії було майже невідоме.

Відрядно, що запропонована свого часу² дослідницька схема вже має нині послідовників, особливо серед тих, які опановують політичну історію західноукраїнського регіону (1941-1944). Ряд публікацій переконують³, що з часом будуть охоплені й інші українські землі. Причому не тільки представниками вітчизняної, але й зарубіжної⁴ історіографії.

Коли вести мову про сучасний стан історичних зацікавлень Україною часу Другої світової війни, то відразу кидається у вічі те, що напрочуд урожайними виявилися чотири останні роки.

Побачила світ низка досліджень. Зокрема, у кандидатських і докторських дисертаціях на просторому тлі архівних джерел висвітлено ряд питань, пов'язаних з проявами окупаційної політики нацистської

¹ Див.: Проблема ОУН-УПА: Попередня історична довідка [Інститут історії України НАН України] / Відп. ред. С. Кульчицький. — К., 2000. — 129 с.

² Офіцинський Р. Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944) / Відп. ред. акад. В. Смолій; передм. проф. В. Задорожного. — Київ: Ін-т історії України НАН України, 1997. — 244 с.

³ Рекотов П. Адміністративний, судовий та поліцейський апарат рейхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.) // Нова політика. — 1997. — №3. — С. 51-56; Його ж. Органи управління на окупованих територіях України (1941-1944 рр.) // Український історичний журнал. — 1997. — №3. — С. 91-101; та ін.

⁴ Niculcea I. Organizarea administrativ-teritoriala a Transnistriei, 1941-1944 // Relatii romano-ucrainiene, istorie si contemporaneitate. — Satu Mare, 1999. — P. 321-341; Dumitru S. Bucovina si Maramuresul in planurile iredentei ucrainiene (1940-1947) // Ibid. — P. 349-374.

Німеччини на території України у політичній (включно з військовим¹, релігійним², національним³ і міжнародним⁴ контекстом), соціально-економічній⁵ та культурній⁶ сферах. Між іншим автори зосередили увагу на особливостях ситуації в народногосподарському комплексі та ролі української промисловості для Німеччини і Радянського Союзу.

Зроблено спробу аргументованої оцінки колоніальної експлуатації промислово-сировинного потенціалу України в інтересах задоволення військово-економічних потреб воюючих країн. Розглянуто структуру окупаційної адміністрації, засади здійснення нею соціальної, національної та конфесійної політики на українській території.

Окрім зауваженого, відрадною ознакою нинішнього часу — часу прискіпливих зацікавлень Україною 1939-1945 рр. — є наявність нових

¹ Бондаренко К. Діяльність Організації українських націоналістів напередодні і під час Другої світової війни (1938-1945): політичний та військовий аспекти: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Львів, 1997. — 24 с.; Ніколаєць Ю. Морально-політичний стан населення і воїнів Червоної армії в перший період Великої Вітчизняної війни (на матеріалах України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук [Електрон. ресурс]. — К., 1999. — укр. <http://www.nbuv.gov.ua>; Руденко М., Русак А. Армія фашистського агресора: від перемог до поразок 1941-1945 рр. — Київ: Ін-т історії України НАНУ, 1997. — 345 с.

² Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941-1944 рр.). — Полтава, 1997. — 126 с.; Гордієнко В. Православні конфесії в Україні періоду Другої світової війни (вересень 1939 — вересень 1945 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук. — К., 1999. — 18 с.

³ Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни: Автореф. дис. ... д-ра істор. наук. — Київ, 1997. — 36 с.

⁴ Вронська Т., Лисенко О. Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни: акції допомоги народу України. — К., 1997. — 97 с.

⁵ Потильчак О. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації: Автореф. дис... канд. іст. наук [Електрон. ресурс]. — К., 1999. — укр. <http://www.nbuv.gov.ua>; Ветров І. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941-1944 рр. — К.: Четверта хвиля, 2000. — 231 с.; Довідник про табори, тюрми та гетто на окупованій території України (1941-1944) = Handbuch der Lager, Gefangnisse und Ghettos auf dem besetzten Territorium der Ukraine (1941-1944) / Упоряд. М. Дубик. — К., 2000. — 304 с.

⁶ Боряк Г., Дубик М., Маковська Н. «Нацистське золото» з України: у пошуках архівних свідчень. — К., 1998. — Вип. 1. — 130 с.; Вип. 2: Матеріали до реєстру вилучених у населення коштовностей. — 378 с.; Гайдабура В. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941-1944 рр.): Автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства. — К., 1999. — 35 с.; Себта Т. Архівні джерела про українські культурні цінності, вивезені нацистами в роки II світової війни: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 2000. — 20 с.; Коваль М. Політика проти історії (Українська наука в Другій світовій війні і у перші повоєнні роки) // Історія України. — 2001. — №2. — С. 6-7.

збірників документів¹ і ряду узагальнюючих науково-популярних праць², у т. ч. навчальних посібників.

Авторитетними осередками наукових студій з української проблематики періоду Другої світової війни зарекомендували себе в останні роки Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського та Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної Академії наук України, Державний комітет архівів України, Львівський національний університет ім. І. Франка, Київський національний університет ім. Т. Шевченка і Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. Свій поважний внесок зробили й Національна музична академія України ім. П. Чайковського, Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Короленка, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Національний університет «Львівська політехніка» та ін. У цьому контексті Ужгород теж підтвердив статус поважного історико-дослідницького центру.³ Сподіваюсь, переконливо засвідчить останню думку і пропонуване видання.

У цьому контексті заслуговують на окреме слово історичні розвідки, котрі відображають ситуацію в західному регіоні України, найперше — у Східній Галичині.⁴ Насамперед значна увага вченими зосереджувалася на соціально-економічних аспектах, включно з аналізом

¹ Україна в Другій світовій війні у документах (Збірник німецьких архівних матеріалів. 1941-1942) /Упорядк. і передм. В. Косика. — Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1997-1998. — Т.1. — 382 с.; Т. 2. — 383 с.; Т. 3 — 382 с.

² Дробот І., Кучер В., Слюсаренко А., Чернега П. Український народ у Другій світовій війні. — К.: Школяр, 1998. — 238 с.; Дробот І., Кучер В., Чернега П. Україна в другій світовій війні. — К., 1998. — 122 с.; Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941—1945 /Гол. ред. кол. І. Герасимов. — Київ: Книга Пам'яті України, 2000. — 944 с.; Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війні (1939-1945 рр.). — Київ: Альтернативи, 1999. — 335 с. (Україна крізь віки. — Т. 12); Коваль М. Друга світова війна і Україна (1939-1945 рр.): Історіософські нотатки. — К., 1999. — 75 с.; Муковський І., Лисенко О. Звитяга і жертвність (Українці на фронтах Другої світової війни). — Київ: Книга Пам'яті України, 1997. — 563 с.

³ Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941-1944 років: політичні та культурні аспекти. — Ужгород, 1997. — 60 с. («Політична серія Романа Офіцинського». №1); Українські землі в роки Другої світової війни: Науково-методичний збірник матеріалів конференції (Ужгород, 19 грудня 1997 р.) /Упоряд. В. Мельник і Р. Офіцинський. — Ужгород: Патент, 1998. — 208 с.

⁴ Антонок Н. Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939-1944 рр.): За матеріалами періодичної преси. — Львів, 1997. — 232 с.; Боляновський А. Німецька окупаційна політика в Галичині у контексті гітлерівського «нового порядку» в Європі у 1941—1944 роках: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Л., 1999. — 16 с.; Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. — Львів, 2000. — 527 с.; Лаврищук В. Фашистський окупаційний режим в західних областях України 1941-1944 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1998. — 28 с.

колоніальних підходів до використання трудових і природних ресурсів, численних злочинів проти людства, руху опору та політико-правових колізій (статус окупаційних органів влади, національні відносини і т. і.), а також на проблемах культурного розвитку.

У цих студіях досяг чималих висот і Василь Офіцинський. Він ґрунтовно опрацював у львівських архівних і бібліотечних установах газети «Українські щоденні вісті» та «Львівські вісті» (1941-1944), «Самостійна Україна» — «Українське слово» — «Станіславівське слово» (1941-1942), «Рідна земля», «Станіславівське слово», «Голос Підкарпаття», «Тернопільський голос» і «Чортківська думка» (1942-1944), «До перемоги» (1943-1945), журнали «Українська школа» (1942-1944), «Студентський прапор» (1943-1944) та «Ідея і чин» (1942-1946). З цього приводу з'явилося ряд тематичних публікацій. Причому наукові пріоритети В. Офіцинського відзначені фахівцями. Зокрема, Наталія Антонюк у докторській дисертації зробила перший детальний аналіз цих здобутків через призму брошури «Східногалицька періодика 1941-1944 років: політичні та культурні аспекти» (Ужгород, 1997).¹ Справді був піднятий маловідомий, але потужний пласт історичних джерел. Тому висока оцінка пошуково-дослідницьких звершень Василя Офіцинського є цілком заслуженою. А його новаторство має і матиме надалі послідовників, бо цей вид історичних джерел не може вичерпатися й десятком дисертаційних досліджень.

До прикладу. Уже в перші місяці нацистської окупації в Україні з'явилася низка періодичних видань: «Українське слово», («Останні вісті» та «Літаври» у Києві, «Українське Полісся» Чернігів), «Уманський голос», «Полтавська сторона», «Дніпрова хвиля» (Кременчук), «Рідне слово» (Лубни), «Роменські вісті», «Український голос» (Проскурів), «Український голос» (Кіровоград), «Маріупольська газета», «Дзвін» (Кривий Ріг), «Вінницькі вісті», «Голос Сарн», «Крем'янецькі вісті», «Новий шлях Остерщини», а також у Кам'янець-Подільському — «Подоланин», Полтаві — «Українські вісті», Житомирі — «Голос Волині», Бердичеві — «Нова доба», Рівному — «Волинь», Луцьку — «Український голос», Костополі — «Самостійність» та «Костопиські вісті», Богуславі — «Звільнена Україна», Василькові — «Українська думка», Херсоні — «Голос Дніпра», Миколаєві — «Українська думка», Білій Церкві — «Дзвін», Таращі — «Відродження», Новоукраїнці — «Українець», Харкові — «Нова Україна». Це близько сорока газет і журналів, до котрих ще й донині не дійшли руки істориків.

¹ Антонюк Н. Українське культурне життя в Генеральній губернії (1939-1944 роки): Дис. ... д-ра іст. наук. — Л., 1999. — С. 30-31.

А от завдяки студіям Н. Антонюк, В. Офіцинського та ін. українська періодика Генеральної Губернії (Генерального Губернаторства) перестала бути для вітчизняної історіографії terra incognita. Тут мова йде про десятки видань. Так, у червні 1940 р. громадськість отримала щоденну і тижневу газети «Краківські вісті», органи Українського Центрального Комітету. Для дошкільнят і шкільної дітвори призначався журнал «Малі друзі», для молоді видавався журнал «Дорога», популярністю користувався місячник «Ілюстровані вісті». Закономірно, що починаючи з липня 1941 р. в округах та повітах дистрикту Галичина виходили газети: «Самбірське слово», «Вільне слово» («Дрогобицьке слово»), «Турчанські вісті», «Стрийські вісті», «Українські вісті» («Сокальське слово»), «Золочівське слово», «Воля Покуття» (Коломия), «Жовківські вісті», «Тризуб» (Чортків), «Зборівські вісті» та ін., а також щомісячні журнали: літературні «Наші дні», молодіжна «Дорога», «Малі друзі», «Студентський прапор», «Сільський господар», «Український пасічник», «Українська школа». А крім цих легальних видань, підпілля ОУН покликала до життя «Ідею і чин», «Самостійну Україну», «За Українську Державу», «Вісті Української інформаційної служби», «Бюлетень ЗУЗ», «Самостійника», «Вільну Україну», «Юнака», «Молоду Україну», «Вісті», «Інформатора». І донині не кожне з них отримало сумнівного і ерудованого дослідника.

Перед нами надзвичайно динамічна й строката картина ситуативних рішень окупаційної влади. З утворенням «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина» (1942) вся крайова періодика перейшла під опіку уряду Генерального Губернаторства. Це був час, коли перестала виходити більшість українських окружних і повітових часописів через брак коштів і паперу, розподіл якого здійснювала адміністрація. Уже в травні 1942 р. загальна кількість видань значно скоротилась, вони виходили тільки у Львові, Станіславові та Коломиї. І тут з усією відповідальністю можна стверджувати услід за В. Офіцинським про провідну роль львівських часописів у висвітленні найбільш важливих подій у краї та поза його межами. Як правило, у них читач знаходив широкий спектр дописів про місцеві справи, повідомлення з фронтів, статті про міжнародну ситуацію, відомості з життя Придніпрянської України, Німеччини та інших держав, практичні поради для хліборобів, замітки з української історії, урядові розпорядження, дозвіллі добірки, платні оголошення та рекламу.

У Василя Офіцинського не виникало жодної надчасової ілюзії. Зрештою, ідеалізація давноминулих і поточних обставин — не в його стилі. Тому він чітко розставив акценти, послуговуючись переконливими аргументами, часто у формі цитат. Так, одне із його

тверджень було підсилено красномовним висловом головного цензора — шефа пресового відділу дистрикту Галичина Георга Лемана, котрий головному редакторові цілого ряду видань, у т. ч. й «Рідної землі» та дочірних — «Станіславівського слова», «Тернопільського голосу», «Чортківської думки», «Голосу Підкарпаття», — Осипу Боднарвичу жорстко надав «методичну допомогу»: «Для кого ви друкуєте газету? Для мешканців Львова, всяких сторожів, домашніх господинь, працівників на фабриці, урядовців. Що їх обходить Михайло Коцюбинський, вони й не знають і незацікавлені знати, хто він такий. Вони хочуть дістати вісті, повідомлення уряду, інформації про харчові картки й інші побутові речі. І для того ми видаємо газету. Я вам дозволю надрукувати цю статтю з уваги на молодого автора, але другим разом таких матеріалів мені не приносять».

Таким без прикрас був загальний історичний фон появи на теренах Східної Галичини українських часописів.

І не тільки для них. Стосувалося це і **Львівської радіостудії**. З перших днів німецької окупації українці отримали змогу слухати музичні твори у виконанні львівських митців. Довгий час українські радіопередачі виходили з 10³⁰ до 11⁰⁰ вранці.

Це був єдино можливий час, виходячи з умов німецького загальнодержавного радіомовлення. З 1 вересня 1943 р. на прохання Українського Центрального Комітету, ці програми почали виходити в ефір з 17¹⁵ до 17⁴⁵. Вони обмежувались трансляцією музичних програм, хоча галицький українець сподівався програм інформаційного змісту рідною мовою.

Перейдемо до огляду окремих публікацій В. Офіцинського з даної проблематики. Багатий фактичний матеріал з політичної історії дистрикту Галичина він зібрав, акуратно і вдумливо аналізуючи провідні легальні видання, а також друковану продукцію націоналістичного підпілля. Ця копітка чорнова праця забрала доволі часу і чимало сил.

У Василя ніколи не було творчих відпусток. У Львові він працював виключно за рахунок свого вільного часу, як правило, у вихідний від шкільних занять день робочого тижня. На дорогу електричкою від Вузлового до Львова і назад тратилося три години.

Пригадую, як ми з братом на сільській залізничній станції в один з таких зимових ранків (близько п'ятої години) чекали електричку. Зійшлося немало людей з великогабаритними сумками — тоді процвітав горілчаний бізнес, а у Вузловому спиртзавод.

У цих умовах економічного виживання, у цих умовах духовного надламу та інтелектуальної деградації українського села мій брат на звичайну вчительську зарплату виривався (у прямому смислі слова) у

львівські бібліотеки і архіви. Щоб завтра, можливо, стерпіти дріб'язкову, але підступну підніжку котрогось із шкільних адміністраторів, а після уроків махнути велосипедом чи попуткою в Оглядів до старих батьків попоратися по господарству. Напростець це десь кілометрів вісім в один бік, а головною дорогою більше двадцяти. Часто доводилося ввечері вертатися до Вузлогого.

Невеликий штрих подвижницького характеру Василя...

«Українські щоденні вісті» та «Львівські вісті» (1941-1944).¹ З 5 липня до 24 серпня 1941 р. у Львові з'явилось 43 числа газети «Українські щоденні вісті». Але згодом, як орган управи Львова, вичерпала себе — згідно з німецьким законодавством, міська влада не могла мати власної періодики. Весь редакційний склад «Українських щоденних вістей» перейшов до нових «Львівських вістей» — органу «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина», перше число яких появилось під датою 9-10 серпня 1941 р.

Спочатку «Львівські вісті» виходили поряд з «Українськими щоденними вістями», а з 24 серпня 1941 р. залишилися єдиним щоденником не тільки у Львові, але й в краї взагалі аж до липня 1944 р. Він видавався паралельно з німецьким щоденником «Лембергер цайтунг» та його польським передруком «Газета Львовска», про яку маємо добру студію.²

Цілком зрозуміло, особливий інтерес Василя Офіцинського привернули повідомлення про рідну місцевість. Так, він спеціально зауважив, як наприкінці червня 1941 р. у Радехові та селах району влаштовано привітальні брами, прикрашені українськими і німецькими прапорами. Населення радісно вітало своїх визволителів — німецьких вояків квітами та окликами «Гайль Гітлер!» та «Слава Україні!». І навіть цитату з «Українських щоденних вістей»: «Радехівщина в загальному мала щастя, бо як виявили в будинку радехівського НКВД, від 25 червня мали масово вивозити українців з Радехова та з околиці, але прихід німців не допустив до цієї злочинної роботи».

Будучи переконаним антикомуністом, В. Офіцинський не міг пройти повз цей факт. Поведінка земляків у цих обставинах рівнялася масовому плєбісцитові проти комуністичного терору, як наріжного принципу функціонування радянської влади.

¹ Див.: Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941-1944 років: політичні та культурні аспекти. — С. 5-24.

² Hryciuk G. «Gazeta Lwowska». 1941-1944. — Wrocław, 1992. — 160 s.

«Рідна земля», «Станіславівське слово», «Голос Підкарпаття», «Тернопільський голос», «Чортківська думка» (1942-1944).¹ «Рідна земля» — орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина». Вона почала виходити в умовах посилення цензурного тиску, в умовах, коли українська преса переживала нестачу коштів і паперу. Перше число цього популярного тижневика побачило світ 12 жовтня 1941 р. У липні-серпні 1942 р. у «Рідній землі» з'явилися дочірні газети «Тернопільський голос» (для округ Тернопіль і Золочів), «Станіславівське слово» (Станіславів, Калуш і Коломия), «Чортківська думка» (Чортків і Бережани), «Голос Підкарпаття» (Дрогобич, Самбір і Стрий). Крім огляду воєнно-політичних подій та статей про загальноукраїнські справи, у них знаходимо дописи про місцеві громадські, культурно-освітні та соціально-господарські проблеми. Разом із своїм порядковим номером вони подавали і відповідне число «Рідної землі». Починаючи з осені 1942 р. в часописах з'являється спеціальна «Стрілецька сторінка», присвячена дивізії «Галичина». Не залишилось поза увагою тижневиків і бойове хрещення «Галичини» під Бродами.

«Самостійна Україна» — «Українське слово» — «Станіславівське слово» (1941-1942).² На фоні тодішньої періодики В. Офіцинський окремо виділив газету, яка, хоч часто змінювала назву, але завжди залишалась виразником ідей відродження державності та орієнтувалась на Український Центральний Комітет. З'явилася вона 7 липня 1941 р. під назвою «Самостійна Україна». Видавці та редакція зазначили: «Починаємо видавати нашу газету в дуже тяжких умовах. Друкарню останні її господарі [більшовики] лишили в такому стані, що нормальна праця може початися тільки після приведення її до ладу, на що треба відповідного часу. Хочемо її видавати щоденно, бо потреба в ній обговорювання справи нашого великого діла як будова Української держави. Ми хочемо охопити перш за все цілу Станіславівську область і коли тільки налагодиться поштовий зв'язок з усіма районними центрами, шукатимемо зв'язку з цілим краєм».

Внаслідок нацистських репресій проти українського політичного проводу за відмову анулювати Акт відновлення української державності 30 червня 1941 р., газета «Самостійна Україна» з 22 липня стала «Українським словом». Нова газета від 30 вересня до 10 жовтня виходила

¹ Офіцинський В. Політико-правова ситуація та діяльність українських політичних сил у Східній Галичині за матеріалами часописів «Рідна земля», «Станіславівське слово», «Голос Підкарпаття», «Тернопільський голос» і «Чортківська думка» (1942-1944) // Історична школа Володимира Задорожного: Науковий збірник. — Вип. 1. — Ужгород: Патент, 1999. — С. 190-219.

² Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941-1944 років. — С. 25-38.

під подвійною назвою українською та німецькою мовами. Однак з 22 жовтня 1941 р. газета знову виходить із логотипом рідною мовою. Починаючи з 1 квітня 1942 р., «Українське слово» перетворюється на «Станіславівське слово». 2 серпня 1942 р. під назвою «Станіславівське слово» вийшло два часописи, один під редакцією О. Боднаровича, як тижневик для Станіславщини, Калущини і Коломийщини і був продовженням тижневика «Рідна земля», інший — редагований А. Княжинським.

Усього під різними назвами вийшло 119 чисел газети, де значну увагу приділено Українському Центральному Комітету. Ця установа вела свою працю посередництвом 26 допомогівих комітетів, 41 районної та 109 волосних делегатур, де працювало 235 платних службовців, а також 965 мужів довір'я. Їх бюджет формувався з «національного податку» і становив до 150 тис. золотих щороку. Досить часто на сторінках газети оприлюднювалися матеріали на актуальні теми аналітичного характеру, повз які, зрозуміло, не міг пройти Василь Офіцинський. Наприклад, син славнозвісного Івана Франка Тарас у статті «Національна солідарність» (26 липня 1941 р.) писав: «Приходить час історичного іспиту: або ми, українці, покажемо себе зрілим народом і передусім солідарним, або... знову підемо на науку до мудріших народів. Маніфест проголошення Української Держави нагадує, що ми на добрій дорозі».

«До перемоги» (1943-1945)¹ — тижневик, який підтримував зв'язок добровольців піхотної дивізії СС «Галичина» з краєм. Маючи обсяг 4-8 сторінок та наклад 6-8 тис. прим., був популярним. Його нелегально розпродували, і, навіть, поширювали за Збручем, оскільки німецька влада заборонила розповсюджувати часопис серед населення. Перші тридцять номерів вийшли з 23 грудня 1943 р. до 20 липня 1944 р. у Львові, а потім аж до січня 1945 р. газета друкувалась у Кракові. Політичною силою, яка стояла за створенням дивізії «Галичина» був Український Центральний Комітет. Його провідник Володимир Кубійович, визначаючи завдання часопису «До перемоги» у вступній статті «Лиш боротись, значить жить» наголошував, що поява дивізії — це переломний момент національної ваги, оскільки «створено кузню, що в її горнилі серед суворой дійсності має переформуватися психіка нашого народу», бо добровольцями «у вишкільних таборах творяться нові духові вартості, оживають старі вояцькі традиції».

Працюючи учителем, В. Офіцинський багато уваги приділяв точній освітній проблематиці України, котра опинилася в нелегких матеріальних і моральних умовах. Проте з не меншим фаховим

¹ Офіцинський В. Загальнополітична ситуація в Східній Галичині та стрілецька дивізія СС «Галичина» у 1944 році за матеріалами часопису «До перемоги» // Молодь — Україні. — 1997. — Т. 10. — С. 46-54.

інтересом він з'ясував корені нуртуючих процесів, шукав аналогії. Отож зацікавлення журналом «Українська школа» (1942-1944)¹ є закономірною ланкою у цьому ланцюжку освітніх роздумів, на разі приземлених періодом Другої світової війни. На кінець 1941-1942 навчального року в Галичині діяло 3105 українських народних шкіл (13 тис. класів), де навчалося 495 тис. дітей та працювало 7,7 тис. вчителів. Також діяло 5 сільськогосподарських шкіл (200 учнів), 71 інших фахових шкіл (11 тис. учнів), а, крім того, 13 українських гімназій з 96 класами, де навчалося 4379 учнів, і 3 вчительські семінарії. Причому народна школа засновувалась там, де було хоча б 40 дітей. У випадку, коли їх було не менше двадцяти, засновувалися приватні школи, в яких забезпечувалося вивчення української мови як окремого предмету. Отож не випадково у липні 1942 р. з'являється «Українська школа», як урядовий журнал Головного відділу науки і навчання Генерального Губернаторства та «Українського учительського об'єднання праці».

Хоча планувалося щомісячне видання, проте реально вийшло шість здвоєних зшитків: за липень-серпень, вересень-жовтень і листопад-грудень 1942 р., січень-березень, квітень-червень 1943 р., вересень-листопад 1943-1944 рр. У структурному плані опубліковані матеріали можна систематизувати наступним чином: актуальні статті на шкільні поточні теми, вказівки і розпорядження шкільної влади, огляд педагогічної літератури. Чимало місця відведено працям із педагогічних і дидактичних проблем, у першу чергу методам навчання в різних типах шкіл і дошкільних закладів, роботі вчителя поза школою, нарисам про вчительські та учнівські будні.

«Студентський прапор» (1943-1944)² — видання «Об'єднання праці українського студентства», що працювало під егідою УЦК. Протягом 1943-1944 рр. побачили світ 11 чисел щомісячника. Майже в кожному номері піднімалися важливі філософські питання. За задумом редакції, «Студентський прапор» повинен був стати одним із засобів оволодіння молоддю теоретичним світоглядом, опертим на національно-культурні цінності. Війна наклала свій відбиток на характер і зміст публікацій. Не випадково, запрошуючи студентів у світ філософії волюнтаризму, в одному з номерів прослідковано ідеї Фрідріха Ніцше, зокрема, у творчості Юрія Федьковича, а з новітніх письменників у знаменитій повісті «Поза межами болю» Осипа Турянського, котрий, до речі, народився 1880 р. в Оглядіві, рідному селі й Василя Офіцинського. Між іншим, основний

¹ Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941-1944 років. — С. 39-49.

² Офіцинський В. Східногалицька періодика 1941-1944 років. — С. 50-58; Його ж. Діяльність «Об'єднання праці українського студентства» за матеріалами журналу «Студентський прапор» (1943-1944) //Українські землі в роки Другої світової війни. — Ужгород, 1998. — С. 141-161.

постулат ніцшеанської моралі — перемога сильних — мав вплив також і на Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Дмитра Донцова.

«Ідея і чин» (1942-1946)¹ — головний інформаційно-політичний журнал проводу Організації українських націоналістів (Бандери). Серед підпільної періодики він вирізнявся не лишень порівняно пристойним зовнішнім виглядом і якістю друку, але й обсягом (від 24 до 76 сторінок четвертого формату) і рівнем оприлюднених матеріалів. Усього вийшло десять номерів: по од-ному в 1942, 1945 і 1946 рр., чотири в 1943 і три в 1944 р. Перші п'ять чисел побачили світ у підпільній друкарні «Прага», що знаходилася в одному із сіл Львівщини у спеціальній криївці під столою господаря, хата якого стояла поруч. Аналіз «Ідеї та чину» дає важливий шанс для повноцінного розкриття подій та процесів, які в умовах суворої цензури легальна періодика обминала, як-от, арешти і розстріли націоналістів у Львові в листопаді-грудні 1942 р., коли в застінках гестапо загинув крайовий провідник Іван Климов-Легенда та ін., а також каральні акції в галицьких селах. Дуже критично висвітлювалися журналом потуги політичних противників — мельниківців, УЦК і т. д.

Разом із відзначеними у полі зору Василя Офіцинського перебувало і ряд інших наукових проблем. Цілком зрозуміло, **окремий інтерес привертала історіографічні аспекти досліджуваного періоду**². Цікавили його також вузлові питання шкільної педагогіки, зокрема, «Гуманізація виховного процесу в сучасній українській школі» (див. дану статтю у додатку до пропонованої книги). Не менше шанував і краєзнавчу роботу. В. Офіцинський написав підрозділ «Розвиток освіти у сільських населених пунктах Радехівського повіту [1920-30-ті рр.]» до колективної монографії³. Не кажу вже про низку публіцистичних дописів (нарисів, статей та рецензій), які із задоволенням і нерідко під псевдонімом Василь Гута друкувала газета Радехівщини «Народна справа».

Чому Гута? За назвою невеличкого села, де пройшло мамине дитинство. Ліквідоване каральними органами (енкаведистами) у 1950 р. Частина жителів переселилася до сусідніх Оглядова і Монастирка Оглядівського, а більшість як «бандпосібники ОУН-УПА» на правах довічних спецпоселенців потрапили у Сибір. У тій більшості перше

¹ Офіцинський В. Особливості політичного розвитку східногалицьких земель в умовах нацистської окупації за матеріалами журналу «Ідея і чин» (1942-1946) //Українські землі в роки Другої світової війни. — С. 76-92.

² Офіцинський В. Деякі аспекти участі українців у Другій світовій війні у франкомовних дослідженнях //Історична школа Володимира Задорожного: Науковий збірник. — Вип. 1. — С. 143-149.

³ Сікорський П., Герцюк Д., Ліцовський М., Офіцинський Р., Барна М. Поступ до рідної школи: Історико-педагогічні нариси. — Львів: Дивосвіт, 1998. — 154 с.

місце відвели сім'ї Семена і Марії Олійників та їхнім дітям — Теклі, нашій мамі, Степану і Василю. По амністії часів хрущовської відлиги вони, всі уцілілі, повернулися 1958 р. в рідний край. Знайшли прихисток і вкорінилися в Оглядіві, звідки, між іншим, мати й дружина головнокомандувача УПА-ОУН Романа Шухевича.

Василь Офіцинський був не тільки природженим і шанованим педагогом, успішним ученим, дуже відповідальним і ретельним щодо громадських доручень, але й людиною надзвичайно вразливою, сентиментальною, зі своїм романтизованим художнім дивосвітом. Він, зокрема, щедро і вишукано проілюстрував мою поетичну книжку «Ураган тисячоліть» (Ужгород, 1997). Вражають душевністю його прозові й ліричні мініатюри.

...25 травня 1998-го мій брат відійшов у вічність. Через тиждень виповнився один рік його синові Олексійкові. Я хочу, аби ця книга стала для Олексія, для всіх нас взірцем того, як можна змагатись із безвідрадною перехідного часу. І як можна її подолати.

*Роман Офіцинський,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Ужгородського національного університету*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ У ФРАНКОМОВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Замість вступу

Однією з найактуальніших проблем сучасної української історіографії є її інтеграція у світову історичну науку. Про це свідчать останні міжнародні конференції, в яких дедалі активнішу участь беруть українські історики. Адже історія — це не лише висвітлення подій, це і пошук методів наукового пізнання історичних процесів. У цьому плані в сучасній українській історичній науці існує цілий ряд проблем, що певною мірою гальмують повнокровне, цілісне та вартісне пізнання історичної дійсності. Значним недоліком українських істориків є незнання або недостатнє знання іноземних мов, що обмежує їх пізнавальні можливості. І не тільки в плані пізнання історичного минулого інших народів, але й свого власного, особливо в плані вивчення уявлень інших народів про Україну, ролі і місця українського народу в історії світової цивілізації.

Спробуємо показати це на прикладі матеріалів франкомовної історичної літератури, зокрема висвітлення на її сторінках питань, пов'язаних з розкриттям місця, участі і ролі українців у Другій світовій війні. Історичні дослідження, як українських, так і французьких науковців, свідчать, що українсько-французькі відносини мають певну історію, хоча бездержавність українського народу не сприяла більш тісному та плідотворному співробітництву.

Важливим питанням для українського народу, яке потребує відповіді, в умовах, коли Україна виходить на міжнародну арену як незалежна держава, є питання, наскільки привабливим є її образ у франкомовному світі. Практична значимість відповіді на це питання впливає з того факту, що переважна більшість французьких, бельгійських, швейцарських істориків довгий час не мали доступу до вірогідних архівних матеріалів. І досить часто отримували неправдиву або неповну інформацію. Особливо це стосується висвітлення у франкомовних історичних виданнях українських національно-визвольних змагань у роки Другої світової війни, оскільки опублікованих документальних джерел французькою мовою майже не було, а іншими мовами їх видано теж не дуже густо. Довгий час не існувало виданих французькою мовою історій ОУН, УПА, АБН та ін. Звідси і помилки та неточності у висвітленні подій в Україні в роки Другої світової війни, неадекватне висвітлення українських національно-визвольних змагань.

Так, відомий бельгійський історик, заступник генерального секретаря міжнародної комісії для вивчення історії Жак де Лоней в досить

об'ємному та солідному дослідженні «Історія сучасної таємної дипломатії» оцінює український національно-визвольний рух, як такий, котрому притаманні ознаки колабораціонізму з нацистською Німеччиною.¹ В його інтерпретації ОУН тісно співпрацювала з нацистським окупаційним режимом, а нацистське державно-партійне керівництво підтримувало ідею створення української самостійної держави, відзначивши, що нацистське бюро АПА проводило, мовляв, проукраїнську політику, а Розенберг у 1941 р. виступив з ідеєю створення незалежної України. Джерельною основою для такого висновку де Лонею послужив збірник документів «Методичний злочин», виданий у Москві. Насправді ж у цьому збірнику документів, між якими знаходяться і уривки цитованого документа, а саме протоколу із засідання у головній квартирі Гітлера в 1941 р., виступ Розенберга зовсім не містив положення про створення незалежної України, а йшлося про створення Райхскомісаріату Україна.

Наведений факт дозволяє стверджувати, що в даному випадку маємо необ'єктивне висвітлення історичних процесів в Україні, а звідси і викривлене уявлення французів про історичне минуле українського народу. Не відповідає дійсності твердження де Лонея, що Українська Повстанська Армія, створена з ініціативи ОУН-Р, відіграла свою роль на першому етапі радянсько-німецької війни (1941-1942). Тоді, як відомо, УПА створена лише в жовтні 1942 р., і перший бій провела саме проти нацистських окупантів, розгромивши німецьку військову частину з метою здобуття зброї.

Згадки про Україну, українців, український національно-визвольний рух мають у де Лонея спорадичний характер, зокрема, є згадки про окремі українські міста, про нараду вищого нацистського керівництва в Житомирі.

Проблема України в дослідженнях французьких істориків, в переважній більшості, розглядалась в контексті європейських відносин напередодні та в роки Другої світової війни. Це стосується і капітальної праці Ж. Дірозеля «Історія дипломатії від 1919 до наших днів», в якій розглянуто місце і роль українського питання в дипломатичних перипетіях березня 1939 р., у зв'язку з падінням Чехословаччини та захопленням Угорщиною Карпатської України.²

Андре Сідобр, розглядаючи українське питання в контексті європейської політики напередодні Другої світової війни, інформуючи французьке суспільство з приводу подій в Карпатській Україні, зауважив, що вони набули розголосу в Радянській Україні і знайшли вираз у формі спроби групи радянських генералів українського походження встановити контакт з урядом Кар-

¹ Launay J. Histoire de la Diplomatie secrète de la 1914-1945. — Bruxelles, 1966. — P. 299.

² Durosille I.-B. Histoire diplomatique de 1919 à nos jours. — Paris, 1974. — P. 227-229.

патської України.¹ Однак ця інформація була негайно заперечена Французьким товариством друзів Радянського Союзу, яке заявило, що існує повна лояльність українського населення щодо центрального уряду СРСР.

Безперечно, бездержавний український народ не викликав особливого зацікавлення у французьких істориків. Інформаційний вакуум стосовно участі українців у Другій світовій війні певною мірою заповнювався публікаціями істориків українського походження, українськими емігрантами — активними учасниками національно-визвольних змагань періоду Другої світової війни, що виходили французькою мовою.

Особливе місце тут займають дослідження професора Українського Вільного Університету, викладача Паризького університету, засновника та редактора франкомовного журналу «Європейський Схід», уродженця м. Дрогобича Володимира Косика. Автор двох великих монографій французькою мовою про Україну в міжнародних відносинах, зокрема, в роки Другої світової війни, В. Косик довів до французького читача, що конкретні плани окупації України розроблялись вже, починаючи з березня 1941 р., і вже тоді передбачалося, що вся повнота влади перейде до рук німецького райхскомісара.² У квітні-травні виголошено конкретні плани розподілу влади на території райхскомісаріату Україна, в рамках загального плану здобуття життєвого простору для німців.

Володимир Косик зумів розкрити перед французьким суспільством неоднозначні сторінки національної історії українського народу періоду Другої світової війни. Зокрема, спростувати звинувачення з боку радянських, польських, східнонімецьких істориків, висунутих проти українського батальйону «Нахтігаль» у винищенні польської інтелігенції Львова, що перекочували і на сторінки публікацій французьких дослідників. Так, у першому томі «Другої світової війни» Анрі Мішеля стверджується: «Всі завойовані райони перетворились у театр продуманих наперед актів винищення. На трибуналі у Нюрнберзі згадувалось про численні приклади. Гестапо складало списки осіб засуджених ар'югі. Спеціальний батальйон, що називався «Соловей» і належав до Бранденбургського полку, займався цими стратами».³

Перед нами яскравий приклад перекручення історичних фактів, оскільки, як відомо, 1-й батальйон Бранденбургського полку і батальйон «Нахтігаль» займалися лише охороною важливих об'єктів, складів, громадських установ м. Львова, а страчувала зондеркоманда СД. Батальйон «Нахтігаль» жодного разу не брав участі в ніяких поліційних чи каральних акціях. Його назва жодного разу не прозвучала на засіданнях Нюрнберзького процесу.

¹ Sidobre A. Les problèmes ukrainiens et la paix européenne. — Paris, 1939. — P. 37.

² Kosyk W. L'Allemagne nationale-socialiste et L'Ukraine. — Paris, 1986. — P. 84-87.

³ Michele A. Le seconde Guerre mondiale. — Paris, 1968. — P. 265.

Як для української, так і для французької історичної науки надзвичайно важливою темою є проблема колабораціонізму обох народів у роки Другої світової війни з нацистською Німеччиною. У той час, як у Франції дійсно існували політичні сили, що пішли на пряме співробітництво з нацистським окупаційним режимом¹, в Україні, якщо і були факти співробітництва з нацистами, то, як довів Володимир Косик, воно мало індивідуальний характер, тобто на рівні співробітництва окремих особистостей, а не політичних сил².

Георг Штайн доніс до французьких читачів правду про історію створення, мету, завдання добровольчої дивізії СС «Галичина», зауваживши, що вона існувала паралельно і з іншими бойовими частинами вихідців з Європи — естонськими, латвійськими, литовськими, боснійськими, герцоговинськими та ін. Головна мета, що її переслідував Український Центральний Комітет, пішовши на формування дивізії з українських добровольців в рамках зброї СС, — закладення основ майбутньої української армії, боротьба з більшовизмом³. Зовсім інша справа, що нацисти вбачали в українській дивізії лише резерв гарматного м'яса.

Активний учасник національно-визвольних змагань українського народу в роки Другої світової війни Лев Шанковський на сторінках редакovanого В. Косиком журналу «Європейський Схід» торкнувся проблеми відносин ОУН-УПА з нацистським окупаційним режимом, що в повоєнний час стали темою політичних спекуляцій. Зокрема, як уже було показано, ОУН-УПА звинувачували навіть у колабораціонізмі з нацистськими окупантами. І це в той час, коли реальна політика нацистської влади в Україні була спрямована не лише в русло репресій проти діяльності ОУН-Бандери, але й взагалі проти будь-яких проявів українського патріотизму та волі до незалежності, не кажучи вже про наміри і заходи, спрямовані на ліквідацію УПА. Отже, підсумував Лев Шанковський, німці розстріляли 200 осіб у Нікополі в лютому 1942 р., 120 осіб у Кіровограді в січні 1943 р.⁴ Встановивши у жовтні 1943 р. надзвичайні суди в Галичині, за кілька місяців нацисти засудили до смертної кари і стратили за неповними підрахунками 1571 українського патріота. Під час протиповстанських операцій фашистські карателі знищували українські села, часто разом з мешканцями. Наприклад, у вересні 1942 р. нацисти спалили село Кортеліси разом з 2892 мешканцями, яких замкнули у церкві та інших будинках. Така сама доля спіткала і

¹ Ory P. Les collaborateurs, 1939—1945. — Paris, 1976.

² Kosyk W. L'Ukraine et les Ukrainiens. — Paris, 1993. — P. 86.

³ Stein G. La Waffen SS. — Paris, 1966. — P. 143-160.

⁴ Shankovskui L. Les nationalistes ukrainiens dans la lutte contre les occupants nazis //L'Est Européen. — 1969. — № 81. — P. 21.

село Малин у липні 1943 р., де страчено 740 жителів, та багато інших сіл України.

Не залишилась поза увагою французьких дослідників політика ОУН-УПА щодо неукраїнського населення України, в основі якої лежали теоретичні принципи співробітництва між народами в боротьбі з імперіалістичними силами. Зокрема, К. Гайман, у статті, опублікованій на сторінках «Європейського Сходу», звернув увагу на характер єврейсько-українських взаємин у роки Другої світової війни, наголосивши на позитивному ставленні до євреїв українських політичних сил. Про це яскраво засвідчив той факт, що в лавах УПА було багато євреїв, які втекли з гетто. Вони були простими бійцями чи лікарями (на початку 1960 років в Ізраїлі проживало кілька десятків євреїв, що воювали в складі УПА)¹.

Вибірковий аналіз франкомовних історичних досліджень з питань участі українців у Другій світовій війні засвідчив, що вони мають доволі фрагментарний та суперечливий характер. Практично, єдиними достовірними джерелами для вивчення національної історії українців періоду Другої світової війни є публікації українських вчених, а також активних учасників подій французькою мовою. Безумовно, не останню роль у поширенні серед франкомовного населення елективних уявлень про історичне минуле українського народу належить журналу «Європейський Схід» та його головному редакторові Володимирі Косику.

¹ Heiman K. Nous avons combattu pour l'Ukraine //L'Est Européen. — 1964. — № 35. — P. 34.

Розділ I
**ПОЛІТИКО-ПРАВОВА СИТУАЦІЯ
У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
(1941-1944)**

Уже на початку радянсько-німецького збройного протистояння у Другій світовій війні протягом літа-осені 1941 р. вся територія України була окупована військами Німеччини. Політика вищого нацистського керівництва щодо України носила чітко виражений колоніальний, окупаційний характер. Східна Галичина стала об'єктом експансіоністських прагнень нацистської Німеччини. Після включення східногалицьких земель до складу Великонімеччини як п'ятого дистрикту Генеральної Губернії, тут запанував поліційний режим, спрямований у першу чергу проти українського національного руху.

Однак, варто зауважити, нацистський окупаційний режим у Східній Галичині у порівнянні з іншими українськими землями виявився менш суворим. Було дозволено діяльність легальної української установи — Українського Центрального Комітету, що опікувався розвитком господарства і культури.¹ У краї діяли державні школи, фахові курси, вищі навчальні заклади. Під контролем німецької адміністрації виходила українська преса. Проте з іншого боку будь-які прояви українського національного життя поза рамками офіційно визнаних окупаційним режимом українських організацій жорстоко придушувалися.

Виходячи з ситуації, що склалася на східногалицьких землях, одна частина українських політичних сил, аби вижити, врятувати націю від масового знищення, стала на шлях співробітництва з окупаційним режимом, інша ж, представлена Організацією Українських Націоналістів Степана Бандери, обрала шлях відкритої збройної боротьби. Процес політичного розвитку Східної Галичини в історичних реаліях Другої світової війни, будучи надзвичайно складним і неоднозначним, потребує глибокого історико-порівняльного та історико-синтетичного аналізу. Однозначним є висновок про те, що, балансуючи на межі дозволеного і забороненого, українські політичні сили спрямовували свої зусилля на реалізацію єдиної мети — відродження української державності.

¹ Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. — Париж-Нью-Йорк-Львів: НТШ, 1993. — С. 175-176.

§1. Окупація військами Німеччини

Про перебіг подій в Україні, у тому числі й на східногалицьких землях, у перші місяці німецько-радянського збройного протистояння написано чимало. Однак, варто зазначити, що питання реакції українських політичних сил на ці події досліджено недостатньо, звісно, якщо не брати до уваги праці пропагандивно-викривального характеру радянської історіографії. Події 22 червня 1941 р., що поклали початок німецько-радянській війні, привели до корінної зміни політико-правової ситуації в Східній Галичині, і, безумовно, вплинули на діяльність українських політичних сил краю. На зміну більшовицькому окупаційному режимові прийшов не менш жорстокий нацистський. Східна Галичина опинилась у зоні урядування німецької військової окупаційної влади, а згодом була приєднана до Генеральної Губернії.

Як і в роки Першої, так і під час Другої світової війни українське населення Східної Галичини, у переважній своїй більшості, було втягнуте у глобальний конфлікт імперіалістичних держав і змушене було платити жорстоку військову данину за чужі національні інтереси. Неможливо було погодитись з українським істориком із США Степаном Гораком, який зазначив: «Кожна війна є трагедією не тільки одиниць, але й цілих народів. В новітній історії, а зокрема, у випадку двох світових війн, виникла також проблема нейтральності та насильного втягнення у війну держав та народів, не причетних до принципових сторін війни, себто прийняті дефініції не являються первічним об'єктом розпочатої війни»¹.

Підтвердженням висновку С. Горака про те, що з приходом німецької армії громадськість очікувала повернення законної влади Української Народної Республіки, вітаючи німецьку армію, яка пішла війною проти СРСР, є повідомлення «Українських щоденних вістей» та «Львівських вістей» про реакцію населення на події, пов'язані з першими днями війни. Так, жителі Лопатинщини оцінили початок німецько-радянського збройного протистояння як час, на котрий чекали протягом 22 місяців більшовицької окупації. Незнайомі люди кидалися в обійми, цілували один одного і не хотіли вірити, що це дійсність, що панування більшовиків закінчилося, що починається нове життя². У Радехові та по всіх селах Радехівського району влаштовано привітальні брами, прикрашені українськими і німецькими прапорами. Населення радісно вітало німецьких вояків квітами та окликами «Гайль Гітлер!» та

¹ Горак С. Українці і друга світова війна //Український історик. —1979. — № 1-4. — С. 23.

² Українські щоденні вісті. — 1941. — 20 липня.

«Слава Україні!», вбачаючи в них визволителів від більшовицького ярма. Далі в часописі «Українські щоденні вісті» зазначалось: «Радехівщина в загальному мала щастя, бо, як виявили в будинку радехівського НКВД, від 25 червня мали масово вивозити українців з Радехова та з околиці, але прихід німців не допустив до цієї злочинної роботи»¹.

Часопис «Вільне слово» повідомляв своїх читачів про перші збройні сутички партизанських відділів Організації Українських Націоналістів з частинами Червоної Армії, НКВД, міліції: «Завдяки надзвичайній активності ОУН вибух німецько-більшевицької війни не застав нас непередбаченими. Провід ОУН заздалегідь числився з кожною ситуацією, в якій міг би опинитися наш народ після вибуху воєнної хуртовини на Сході Європи»².

Далі повідомлялося про розгортання партизанської війни, яку повела Організація Українських Націоналістів проти більшовицько-радянських сил. Звісно, часопис був не в змозі подати повну і достовірну картину партизанських боїв, але інформація, поміщена на сторінках «Вільного слова», доповнює історичну картину реалій перших днів війни: «Події надто ще свіжі, ми ж живемо в них і кінець епопей, мабуть, ще далеко. Йде про те, щоб познайомитися принаймні з кількома епізодами найновішої партизанки, оцінити як слід велетенську роль Організації Українських Націоналістів, як самотнього спадкоємця й носія наших славних традицій збройної боротьби та творця нового життя».

Зупинившись на бойових сутичках бойовиків ОУН з більшовицькими силами у Львові, часопис «Вільне слово» подав інформацію про події на теренах області, зокрема, про радехівських партизан. Повідомлялось, що вже 22 червня 1941 р. деякі частини Червоної Армії під впливом пропаганди, що її з 1940 р. проводила ОУН, розбіглися. Хаос, що панував у радянській армії, сприяв швидкому просуванню німецьких військ. Багато червоноармійців, зазначав часопис, «пристає до партизан». У перший день війни один з партизанських відділів, озброєний кулеметом, гвинтівками і гранатами, захопив містечко Лопатин, яке обороняли 30 енкаведистів та 50 міліціонерів. У бою загинули три енкаведисти, частина міліціонерів приєдналася до партизан. Шістнадцять годин утримували партизани ОУН Лопатин у своїх руках, але під натиском відступаючих сильніших частин Червоної Армії змушені були відступити. Розбившись на невеликі групи та зібравшись знову 25 червня 1941 р. в селі Стримілозі, зайняли на день

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 6 серпня.

² Вільне слово. — 1941. — 12 вересня.

швидше від німецьких військ місто Берестечко на Волині. У той же час інший партизанський загін ОУН 27 червня 1941 р. в лісах Лопатинського району роззброює відступаючі більшовицькі танкові колони. Подавши опис бойових дій партизанських відділів ОУН, невідомий автор, що сховався під криптонімом Ад, підсумовував: «Сучасна протимосковська партизанка, що породила вже стільки героїв, ще один доказ, що Український народ діє за інтереси проводу ОУН, несе Німецькій Армії всесторонню допомогу: помагає громити більшовицькі військові частини, виловлює енкаведистських звідунів. За всяку ціну бажав взяти в хрестовому поході на більшовиків активну участь».

Поведінка українського населення Східної Галичини в перші дні німецько-радянської війни рівнялася масовому плебісцитові проти радянського режиму і терору як форми влади. Цілком можна солідаризуватися з тими істориками, які, оцінюючи події перших днів війни та реакцію на них українського народу, не добачають в цьому явищі факту зради. Вважають такі звинувачення безпідставними та абсурдними, виходячи з того, що величезна більшість населення на початковій стадії не ставилася до нового окупанта як до ворога, з яким більшовицький режим був у стані війни. Однак, пройде небагато часу і ставлення українців до німецької окупаційної влади різко зміниться і зведеться до відомого прислів'я: «Та сама свита, на інший бік шита». Як згадував голова Львівського відділення Українського Центрального Комітету Кость Паньківський: «Три роки і один місяць тривала німецька окупація Галичини. Без особливих ілюзій, але все ж таки з надіями на краще, зустрічали українці в червні-липні прихід німців. Та доля посміялася з нас. Роки німецької окупації не записалися в житті українського народу багаті краще, ніж роки більшовицької окупації»¹.

Питання окупації Східної Галичини військами фашистської Німеччини, становлення нацистського окупаційного режиму та відповідна реакція суспільства були в центрі уваги всіх українських періодичних видань, що з'явилися у перші дні війни.

Зокрема, часопис «Вільне слово» помістив на своїх сторінках повідомлення очевидця і учасника подій, пов'язаних з відступом більшовицьких військ та вступом українських та німецьких частин у Львів, згідно з яким перший патруль німецької армії увійшов у місто біля третьої години ранку 30 червня. Були це вояки з українського легіону під командуванням Романа Шухевича². Вступивши у місто, вони одразу ж нанесли візит до митрополита Андрія Шептицького. Разом з ними був і

¹ Паньківський К. Роки німецької окупації. — Нью-Йорк—Торонто, 1965. — С. 11.

² Вільне слово. — 1941. — 12 липня.

німецький офіцер Кох, колишній старшина УГА. Незабаром, інформував своїх читачів часопис, на вулицях міста з'явилися німецькі мотоциклісти, а площу Ринок заповнили тисячі громадян міста. Над ратушею замайорів український національний прапор. Утворено управу міста на чолі з Юрієм Полянським. Його заступниками стали Дацикевич та Крип'якевич. Розпочався процес творення української міліції. Дещо пізніше відбувся похід до митрополичих палат по благословення для українського війська, міліції, всіх жителів. «Зберігаючи пам'ять про жертви, які своїм життям заплатили за ідею української державності, — писав на завершення часопис «Вільне слово», — Львів постав готовим до дальшої боротьби за незалежність, до відбудови нового життя».

Безперечно, в центрі уваги часописів були події, пов'язані з Актом відновлення державності. Із сторінок «Самостійної України», «Жовківських вістей», «Вільного слова», «Українських щоденних вістей», «Зборівських вістей» постає зрима та об'ємна картина цієї важливої дати національної історії. Перша шпальта першого числа часопису «Самостійна Україна», що вийшов під гаслом «Бог і Україна», починалася словами: «На визволених українських землях Організація Українських Націоналістів будує братську державу під проводом Степана Бандери»¹. Помістив часопис і Маніфест ОУН, в якому існуючий лад сил у світі оцінювався як такий, що насильно «здавлює вартісні та життєздатні народи, валиться від їх визвольних ударів. Московська імперія — сьогодні складова частина цього уладу. Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини».

Із звіту Національних зборів українців Західної України, які відбулися 30 червня 1941 р., що його помістили східногалицькі часописи, дізнаємось про деталі проголошення Акту відновлення української державності². Як тільки Львів звільнився від більшовиків, а місто зайняли частини батальйону «Нахтігаль» та перша альпійська дивізія вермахту і перший батальйон 800 полку абверу, місцевий провід ОУН 30 червня 1941 р. о 8 годині вечора скликав Установчі збори Західних українських земель, що відбулися на першому поверсі в залі товариства «Просвіта» по вул. Ринку, 10. Збори відкрив промовою заступник провідника ОУН С. Бандери Ярослав Стецько. Передавши привітання від керівника ОУН, віддавши належну шану пам'яті борцям, що полягли за волю України, Я. Стецько зачитав Акт відновлення Української Держави, текст якого оприлюднили українські

¹ Самостійна Україна. — 1941. — 7 липня.

² Самостійна Україна. — 10 липня; Вільне слово. — 9 липня; Зборівські вісті. — 1 липня.

східногалицькі часописи. Всі присутні, зазначалось в часописах, бурею оплесків і сльозами радості стоячи вітали цю величну історичну хвилину та відспівали національний гімн.

Варто зауважити, що текст Акту відновлення Української Держави, опублікований на сторінках «Жовківських вістей», був доповнений гаслом «Слава героїчній німецькій армії та її фюрерові Гітлерові». Як зауважив Володимир Косик, ця газета не подала оригінального тексту, а лише власну інформацію, взяту, мабуть, з радіоповідомлення¹. Однак, опираючись саме на цей текст, ОУН-Мельника висунула звинувачення в колаборанстві ОУН-Бандери з окупаційним режимом.

Наведений факт є яскравим підтвердженням того, наскільки важливим є прискіпливий і детальний аналіз періодичної преси як історичного джерела. Після Ярослава Стецька виступив отець Гриньох, довголітній душпастир українського студентства, а тепер польовий духівник Українського Національного Легіону Степана Бандери, й передав привітання від командира легіону сотника Романа Шухевича та всіх українських вояків, які дали клятву віддати Україні своє життя².

Пізніше слово надали делегатові Крайового Проводу ОУН, після чого було проголошено перший декрет провідника ОУН С. Бандери про утворення Краєвого Правління Західних Областей України під керівництвом Я. Стецька, до часу створення центральної влади у Києві. О. Йосип Сліпий привітав збори від імені митрополита Андрія Шептицького, що всім серцем та душею за цей великий історичний почин, та закликав усіх віруючих та весь народ негайно стати до праці з метою реалізації намічених справ. Також перед присутніми виступив і закликав до найтіснішої співпраці представник німецького командування, колишній полковник Української Галицької Армії, професор Кох.

Часописи поширили Декларацію Правління Української Держави, в якій проголошувалось відродження волею українського народу Української Незалежної Держави у звільненому внаслідок перемоги німецької армії місті Львові. Відроджена Українська Держава, зазначалось у Декларації, опирається на тисячолітню традицію державотворення. Останньою історичною формою незалежної української державності була Українська Держава 1917-1920 рр., визнана урядами Австрії та Німеччини й іншими країнами, що заключили з Україною союз на мирних переговорах у Бресті.

¹ Косик В. Проблематика історії ОУН і УПА //Матеріали наукової конференції Всеукраїнського Братства вояків УПА «Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія». — Стрий, 1993. — С. 27.

² Вільне слово. — 1941. — 9 липня.

Формально існувала Українська Держава і у формі Союзної Радянської Республіки, не зважаючи на те, що вона не була за змістом українською та не відповідала волі та бажанню українського народу. В умовах, що склалися, українці знову приступили на руїнах комуністичної тюрми народів до побудови справжньої державності. Як проголошувалося, нова Українська Держава опирається на повну суверенність своєї влади, стає «добровільно в рамки нового ладу, Європи, бореться проти марксистсько-московської потвори».

Проголошення Акту про відродження української державності знайшло відгомін по всьому краї, зокрема, часопис «Вільне слово» помістив з цього приводу звернення Української Національної Ради міста Дрогобича до українського народу, наголосивши, що ОУН під проводом С. Бандери з волі народу проголосила 1 липня 1941 р. самостійну, ні від кого незалежну соборну українську державу. Окремо було зазначено, що, таким чином, український народ став володарем своєї землі, ковалем своєї долі і творцем вільного життя на прабатьківській землі¹.

Із сторінок часопису Організації Українських Націоналістів Тернопільщини «Боевик» дізнаємось про особливості проголошення Акту відродження української державності на місцях. Все це діялось спонтанно, з ініціативи учасників похідних груп ОУН-Бандери, які звичайно, крім інструкцій, перед відходом на Схід не завжди мали зв'язок зі Львовом².

Оцінюючи Акт відновлення Української Держави, ще один орган ОУН, журнал української молоді «Юнак», зауважив, що в умовах, коли на землях України розгорілася найбільша в історії людства війна, коли захиталися основи червоного імперіалізму, коли українці стали в центрі уваги всього світу, понеслись по хвилях ефіру до всіх закутин земної кулі горді слова: «З волі українського народу... проголошується відновлення Української Самостійної Держави»³. Акт 30 червня зайняв гідне місце поруч таких дат-символів, як 22 січня 1918 і 1919 рр., 1 листопада 1918 р., дат, що їх дала визвольна боротьба останніх десятиліть. Українська нація заявила ще раз свою тверду й непохитну волю бути самостійним господарем на своїй землі, що виявилось не тільки на словах, а й на ділі, організувавши в короткому часі всі напрямки державного та суспільного будівництва.

За кілька днів після приходу до влади почав справно функціонувати весь адміністративний та господарський апарат. За державність

¹ Вільне слово. — 1941. — 5 липня.

² Боевик. — 1941. — 7 липня.

³ Юнак. — 1943. — Ч.11. — С. 1-2.

боролися на фронтах українські легіони, а в запіллі більшовиків — українські партизани. До боротьби за зміцнення та для захисту української державності готувались нові сили. Провідні верстви усвідомлювали, що боротися за Українську Державу — значить боротися за побудову нового світу на справедливих основах, а тим самим боротися за новий загальнолюдський прогрес.

Надіями на розв'язання головної мети національно-визвольних змагань — відродження української державності — проникнута телеграма до фюрера Німеччини Адольфа Гітлера, зачитана 10 липня 1941 р. у Великому театрі у Львові. Як повідомляв часопис «Вільне слово», свято з приводу визволення від комуністичного ярма відкрив голова управи міста Львова Юрій Полянський промовою, в якій висвітлив право українського народу на самостійність, наголосив на заслугах ОУН і, нагадавши про жертви, покладені на жертвник незалежності, закликав до єдності та праці¹. З боку німецького командування виступив генерал Ф. Кранц.

У телеграмі до німецького лідера, зачитаній на зборах українських патріотичних сил і оприлюдненій на сторінках часопису «Українські щоденні вісті», зазначалось: «Звільнене непереможним походом німецької армії від більшовицького терору місто Львів пересилає Фюрерові Великонімецької держави і Найвищому Вождеві найславнішої збройної сили у світі вислови подяки і привіт. Ми знаємо, що доля нашого міста нерозривно пов'язана з долею Великонімеччини. З подякою лучимо приречення найвірнішої відданості при відбудові звільненої від кривавої жидівсько-більшовицької неволі і плутократичного поневолення Європи. Невинно вимордовані московськими катами мешканці міста Львова нагадуватимуть нам постійно обов'язок виконати наше приречення, ми певні того, що над могилами тих жертв і перед непереможним мечем Німецьких армій український народ добуде свою остаточну волю. Як вільний український народ, почуваємося до обов'язку спільно з заприязненим німецьким народом долучити і свою співучасть у будові нового ладу у Європі»².

Але, як відомо, сподівання не справдились. Німецький уряд, вище державно-партійне керівництво третього рейху не визнало Акту відновлення Української Держави, а керівництво ОУН за відмову відкликати цей документ було заарештоване і невдовзі опинилося в концтаборі Заксенгаузен³.

¹ Вільне слово. — 1941. — 12 липня.

² Українські щоденні вісті. — 1941. — 11 липня.

³ Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. — С. 127-129.

З цього приводу о. Іван Гриньох, активний діяч ОУН у статті «Українська проблема в планах німецької політики», опублікованій на сторінках підпільного журналу ОУН «Ідея і чин» під псевдонімом Коваленко І. М., писав: «Не одному могло здатися, що щойно німецько-совітський збройний конфлікт змінить дотеперішню німецьку тактику, та вже перша промова Гітлера в день вибуху війни не принесла нічого нового та перекреслила такі міркування. Не кинуто нових кличів, за здійснення яких бореться Німеччина з більшовиками. Кожному, хто хоч трохи критично оцінював тодішню політичну ситуацію, ставало ясным, що розплуталася нова боротьба двох імперіалізмів, а тереном цієї боротьби знову ставали українські землі»¹. У такій ситуації, зазначалось далі, відродження української державності, що оголошене Актом 30 червня 1941 р., ставало не тільки політичною необхідністю, тобто маніфестом волі українського народу до творення власної суверенної держави, але тактичною потребою, щоб примусити німецьке керівництво залишити дволику гру та заявити про своє справжнє ставлення до української державності.

Акт 30 червня зірвав облудну маску з німців і примусив їх заграти у відкриті карти. Яке клопітливе становище спричинило німцям проголошення української державності, засвідчили вжиті заходи: «Погрози німецьких чинників до голови Українського Правління, щоб цей акт анулювати та відкликати. Не можна тут поминути також старань німецьких чинників через військові округи (майор цу Ейкери, гавтман Кох і інші), щоб Митрополит Андрей відкликав свого пастирського листа, виданого з приводу відновлення української державності». «Події, що мали місце після 30 червня, — підсумував Іван Гриньох, — всім відомі, а однорічне панування німців на українських землях дало найкращі докази, що маємо справу з новим окупантом, який з України хоче зробити колонію, а з українців колоніальних рабів».

¹ Ідея і чин. — 1942. — Ч.1. — С. 10.

§2. Включення до складу Генеральної Губернії

Німецький окупаційний режим у роки Другої світової війни мав певну специфіку в залежності від віддаленості фронту, расових та географічних чинників.

У періодиці знаходимо виділення таких чотирьох типів німецької окупаційної влади: 1) **Військова управа**. Вся цивільна і військова влада при такій формі управління зосереджувалась в руках військового командування, до часу переобрання влади цивільною німецькою адміністрацією; 2) **Протекторат**, як автономна одиниця в складі Німеччини, внутрішня і зовнішня політика якої визначалась центральною владою. Всі внутрішні справи протекторату вирішував президент, прем'єр-міністр і міністри, підпорядковані безпосередньо фюреру; 3) **Райхскомісаріат** на чолі з райхскомісаром, який наділявся всією повнотою влади і підлягав фюреру. Райхскомісаром України був Еріх Кох, який підпорядковувався безпосередньо міністру Східних територій Розенбергу; 4) **Генеральна Губернія**. Цей особливий тип окупаційного режиму запроваджувався на зайнятих Німеччиною територіях польської держави.

На чолі Генеральної Губернії стояв Генеральний Губернатор, який був наділений всією повнотою влади. Йому підпорядковувались губернатори п'яти областей (дистриктів). Губернаторові дистрикту підпорядковувалися окружні старости (крайсгавтмани). Дорадчим органом Генерального Губернатора була Рада, що складалася з найвищих чиновників губернаторського уряду¹. Генеральне Губернаторство творило окрему правову, фінансову, митну складову частину Німеччини.

Генеральне Губернаторство як тип німецької окупаційної влади було запроваджене декретом Адольфа Гітлера 12 жовтня 1939 р. Столицею стало місто Краків. Територія Генеральної Губернії поділялась на чотири дистрикти: Краків, Радом, Люблін, Варшава. Після окупації західноукраїнських земель створили п'яту область — дистрикт Галичина — на чолі з губернатором та підпорядкованим йому урядом².

У свою чергу області складались з повітів на чолі із старостою. Повіти ділились на громади на чолі з вйтом, який вирішував всі поточні справи разом з радою, що складалась з 5-10 місцевих громадян. Рішення про національну приналежність вйтів чи ради приймала національна більшість даного населеного пункту.

Часописи «Українське слово», «Українські щоденні вісті», «Самбірські вісті», «Тризуб» помістили інформацію, згідно з якою розпорядженням губернатора з 12 години 1 серпня 1941 р. правління в Галичині з рук

¹ Рідна земля. — 1941. — 30 листопада.

² Рідна земля. — 1941. — 12 жовтня; Українські щоденні вісті. — 1941. — 2 серпня.

командування німецької армії переходить до німецької цивільної адміністрації¹. Одночасно з тим Галичина ставала територіальною частиною Генерального Губернаторства. Столицею нового дистрикту стало місто Львів. Губернатором дистрикту Галичина Генеральний Губернатор призначив доктора Ляша.

Інформуючи читачів про події, пов'язані з включенням східно-галицьких земель до складу Генеральної Губернії, часопис «Самбірські вісті» зазначив, що 1 серпня 1941 р. о 12 годині в залі засідань Львівського університету відбулася передача влади командувачем армії, генералом піхоти фон Роком Генеральному Губернаторові Франку. Виступаючи перед присутніми, Франк наголосив, що він прибув сюди як приятель українського народу та із сподіванням, що при допомозі та позитивному ставленні українців і їх лояльності вдасться повести країну до нового щасливого майбутнього².

Розпорядженням Генерального Губернатора Ганса Франка, який саме з приводу включення Галичини до Генеральної Губернії вперше відвідав Львів, було призначено Раду правління. До неї ввійшли державний секретар уряду Генеральної Губернії, вищий керівник СС і поліції у Генеральній Губернії та губернатор дистрикту Галичина.

На Раду правління на чолі з державним секретарем уряду Генеральної Губернії покладалась завдання узгодити всі важливі для дистрикту адміністративні засоби та способи управління краєм. Передусім розпочиналась підготовка введення законів Генеральної Губернії в новому дистрикті.

З приводу створення галицького дистрикту Г. Франк видав «Прокламацію до населення Галичини», де вказувались нові адміністративно-політичні реалії. Проголошувалися тут право приватної власності, свобода культурного розвитку і свобода релігійних справ.

Як прокоментував газетний оглядач, замість безбожництва буде допущена свобода віри, національно-культурне життя не переслідуватиметься й отримає підтримку зі сторони німецького державного правління³.

Наступним кроком німецької адміністративної влади в Східній Галичині було «Розпорядження про адміністрацію Галичини» від 1 серпня 1941 р.

Згідно з цим документом, територія, що належала до Польщі, стала складовою частиною Генеральної Губернії на підставі постанов фюрера

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 2 серпня; Львівські вісті. — 1941. — 21 жовтня; Українське слово. — 1941. — 5 серпня; Самбірські вісті. — 1941. — 10 серпня; Стрийські вісті. — 1941. — 7 серпня; Тризуб. — 1941. — 17 серпня.

² Самбірські вісті. — 1941. — 10 серпня.

³ Українське слово. — 1941. — 5 серпня.

від 17 та 22 липня 1941 р.¹ Вона обіймала колишні воєводства — Львівське, Тернопільське, Станіславське. Урядовою мовою дистрикту Галичина проголошувалась німецька мова, проте до вживання допускалися й українська та польська. Тому всі нормативно-правові акти повинні були оголошуватись німецькою, українською та польською мовами.

Остаточне входження дистрикту Галичина до складу Генеральної Губернії було оформлено 1 листопада 1941 р. Губернатор Галичини Ляш у зверненні, опублікованому в газетах, повідомив про ліквідацію поліцейного та митного кордону між дистриктом Галичина та Генеральним Губернаторством². Цікаво, що німецькі урядові чинники трактували входження Галичини до складу Генеральної Губернії як відновлення суверенітету Німецької держави. Так, державний секретар Генеральної Губернії І. Білер заявив, що Генеральний Губернатор у цій справі виконує волю фюрера. Таким чином, усувалося лихо, яке змушений був перенести край внаслідок Версальського договору³.

Виступаючи на одній з перших господарсько-політичних нарад у Львові, в якій взяли участь представники влади, суспільно-господарських установ, довірені державні особи на підприємствах та власники приватних підприємств, губернатор дистрикту Ляш підкреслив, що приєднання Галичини до Генерального Губернаторства було продиктоване адміністративно-господарськими причинами, аби двохлітній досвід адміністративного управління в Генеральній Губернії перенести і на територію Галичини. Він наголосив на тому, що німецьке керівництво не має на меті шматувати живий організм українського народу політичними кордонами на дві частини, адже ніхто краще від німців не знає, що «кров належить до крові і ніяка границя його не розділить, а українська справа наблизиться, в значній мірі, до вирішення, коли в столиці України — Києві замайоріють німецький та український прапори»⁴.

Губернатор також відзначив, що український народ ставиться до німецької влади з довір'ям, у чому він переконався під час візиту до митрополита графа Андрія Шептицького і на основі розмови з ним. На думку Ляша, особливо сприяють добрим німецько-українським взаєминам поважні, ділові громадяни.

Не змінилась східногалицька політична лінія німецької окупаційної адміністрації і після призначення новим губернатором дистрикту Галичина Отто Вехтера. Все ті ж запевнення в рівноправному співробітництві німецької влади з українським населенням краю, які на

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 2 серпня.

² Українське слово. — 1941. — 5 серпня.

³ Львівські вісті. — 1941. — 1 листопада; Жовківські вісті. — 1941. — 2 листопада.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 21 жовтня.

практиці, як зауважував журнал «Ідея і чин», мали вигляд вилучення німецькою поліцією галицьких українців для робіт на користь рейху, репресій проти політично неблагонадійних осіб, кривавих розправ гестапо над безневинними людьми¹.

Але, повідомляв часопис «Рідна земля», перед від'їздом з Кракова, де Вехтер до нового призначення був губернатором, він прийняв провідника Українського Центрального Комітету Кубійовича та представника Українського Допомогового Комітету Загайкевича, які висловили губернаторові подяку за його ставлення до українців та просили, щоб він і надалі на новому місці праці виявляв цю прихильність. О. Вехтер відповів, що йтиме назустріч українцям Галичини, якщо вони будуть співробітничати з німецькою владою, зауваживши, що «народи Європи, котрі стоять у просторі, за який йде боротьба, мусять усіма силами співпрацювати у відбудові, якщо вони вже не були в стані брати чинну участь у тій визвольній боротьбі»².

Квінтесенцією матеріалів, опублікованих на сторінках «Рідної землі» та її окружних варіантів «Станіславського слова», «Тернопільського голосу», «Голосу Підкарпаття», «Чортківської думки», була замітка з приводу роковин прилучення Галичини до Генеральної Губернії. У ній відзначалося, що після короткотривалого управління краєм військовими, вся влада перейшла в руки цивільної адміністрації, а 1 серпня 1941 р. вся територія між Сяном та Збручем ввійшла до складу Генеральної Губернії³.

Одним із головних чинників, що вирішив долю Галичини на двадцять другого місяцеві Другої світової війни, був факт входження краю в недалекому минулому до складу Австро-Угорської імперії, наступницею якої проголосила себе нацистська Великонімецьчина.

Важливу роль зіграли і господарські чинники на рішення німецького уряду включити звільнені від більшовиків землі Східної Галичини до складу Генеральної Губернії як п'яту область.

Позитивним моментом цього включення стало, відзначали часописи, поширення діяльності, заснованого у Кракові Українського видавництва на східногалицьку територію та перенесення його осередку до Львова, становлення мережі українських шкіл (народних, середніх загальноосвітніх, фахових), пожвавлення мистецького, літературного, а також релігійного життя, яке особливо сильно пригнічувалось у роки більшовицької окупації.

Незаангажована нацистською цензурою нелегальна українська періодика ОУН, оцінюючи входження українських земель Галичини до

¹ Ідея і чин. — 1943. — Ч.2. — С. 28-29.

² Рідна земля. — 1942. — 8 лютого.

³ Рідна земля. — 1942. — 9 серпня; Станіславське слово, — 9 серпня; Тернопільський голос, — 1942. — 9 серпня; Голос Підкарпаття. — 1942. — 9 серпня; Чортківська думка. — 1942. — 9 серпня.

складу Генеральної Губернії, трактувала його як продовження колонізаторської політики Німеччини.

Зокрема, в нелегальному журналі ОУН «Ідея і чин» зауважено: «Коли проголошено декрет про прилучення Галичини до Генеральної Губернії, то навіть між німцями, що політично були зорієнтовані в українському питанні, були такі, що не могли собі цього кроку пояснити. виправдовувано таке потягнення іншою господарською структурою Галичини від прочих українських земель. Але чому в такому разі вже послідовно не прилучено Волині до Генеральної Губернії? Її господарська будова чей же різниться від такої будови земель, що находилися двадцять літ під московсько-більшевицькою окупацією»¹.

На думку автора статті Коваленка І. М. (Івана Гриньоха), причина в тому, що Галичина мала бути, згідно з планами німецького керівництва, в майбутньому територією, заселеною німецьким елементом, а українців чекало виселення на схід, подібно, як це мало місце з поляками на західних теренах Польщі.

Що саме такі, а не інші плани мала Німеччина в справі Галичини, свідчили матеріали преси та промови відповідальних за німецьку політику керівників, де «зручно обминається назва «українці», а заступається її окресленням «місцеве населення»... або ще краще «люде в пестрих одягах».

Такої національної назви удостоїлися українські хори, що співали в річницю прилучення Галичини до Генеральної Губернії на привітання Франка перед Великим театром у Львові. Так висловився і губернатор Галичини Вехтер.

Українські національні хори, констатував автор статті, це для німців тільки екзотичний, людський натовп, одягнений в строкатий одяг: «Навіть мурини мають свою назву, а з українців Галицької області бажали б німці створити безіменну масу! Тут то там форсується скомпроментовану колись поляками акцію творення з гуцулів відрубного від українців племені. Продовжується на українських землях та сама меншинна політика, що її проводила колишня Польща».

А мета усіх цих концепцій, на переконання автора, одна: розбити українські землі на дивовижні новотвори, а українську націю на цілий ряд племен, бо так легше панувати.

Як виявилось, зауважив Іван Гриньох в іншому числі «Ідеї і чину», українці не мали права на Україну, а їхні провідники годилися тільки до шибениці та в'язниць.

«Ще не зник з очей жахливий кошмар енкаведизму, а вже гестапо встелює рідну землю свіжими жертвами найкращих синів України... Починається період нової окупації. В парі з терором йде нещадна експлуатація України, Галичину — цю важливу частину української землі,

¹ Ідея і чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 15-16.

насилно й брутально відривають від метрополії та приєднують у вигляді сміхотворного «дистрикту» до великонімецького рейху»¹, — ось таким резюме національно-визвольного підпілля найкраще можна передати відгомін краху українських ілюзій у липні-серпні 1941 р.

¹ Дія і чин. — 1943. — Ч. 3. — С. 25.

§3. Адміністративна влада, норми права, адміністративно-територіальний устрій, склад населення

Початок німецько-радянської війни покликав до життя процес формування української адміністративної влади, що йшов паралельно, а іноді і випереджав становлення німецького окупаційного правління. Проте, як відомо, вище державне, політичне, військове керівництво Німеччини неоднозначно ставилося до активізації українського державного життя.

Після подій 30 червня 1941 р. — проголошення Акту відновлення Української Держави, незабаром придушеного нацистами, часопис «Українські щоденні вісті» вмістив на своїх сторінках заклик німецького військового командування міста Львова, в якому, зокрема, зазначалось: «Майже скрізь утворилася українська самоуправа: цих представників нижчої адміністрації вітає німецька влада як відповідальних співробітників; вони можуть доповнити свій склад з-поміж лояльних і патріотичних фахових сил. Партійно-політичні точки погляду не мішають при відбудові краю. Церква і її органи, наскільки вони є представниками національного українського життя, матимуть підтримку у суспільстві. Проте всі ці позитивні будівні чинники, без дозволу військової влади не мають права до ніяких поліційних, господарських чи будь-яких інших постанов супроти населення краю, до якої національності воно не належало б»¹.

Питання становлення німецької адміністративної влади в Галичині, повідомляв часопис «Львівські вісті», знайшли відгук на сторінках німецьких періодичних видань. Так, німецька щоденна газета «Франкфуртер Цайтунг» подала такий епізод: «Сьогоднішній Львів не виявляє радісного обличчя. Двадцять років польського панування і два роки більшовицького режиму завдали містові рани, що їх можна щойно поволі вилікувати. Німецька цивільна управа має важке завдання. Прохарчувати 450 тисяч людей при одночасному сильному військовому русі на шляху Перемишль-Львів — це діло надзвичайно важке»².

Далі відзначалось, що з приходом 9 червня до Львова, перед німецькою військовою адміністрацією постало завдання запровадити зовсім нову цивільну управу, проте кадровий ресурс був надто обмежений. Тому вдовольнилися спочатку призначенням німців лише на керівні посади вищих органів влади, які мали формувати з допомогою українських та польських кадрів новий апарат цивільної влади.

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 5 липня.

² Львівські вісті. — 1941. — 4 грудня.

«Втіленню в життя поставленого завдання, — підсумовував часопис, — перешкоджали напружені відносини між поляками та українцями».

Процес становлення окупаційного режиму в Східній Галичині був складним і неоднозначним. З приводу переходу влади в Станіславові до рук німецької адміністрації часопис «Українське слово» писав: «У четвер, 7 серпня 1941 р., о 19 годині, німецька адміністрація перейняла від мадярської військової команди владу на території міста Станіслава. Полковник Лерер, з'ясувавши стан, який застав на території Західної України після вигнання большевицьких військ, і працю над наведенням ладу, передав владу у руки німецького народу в особі капітана доктора Альбрехта»¹.

У відозві до населення окружний староста Альбрехт ставив метою своєї діяльності закріплення прилюдного спокою, ладу і безпеки, охорону власності та прагнення до відродження господарського життя.

Для реалізації цієї мети він закликав до співпраці і допомоги всіх громадян міста і довколишніх сіл. При цьому застеріг, що всякий опір зникне силою. І окремо наголосив, що час безправства минув безповоротно.

Всебічне і багатомірне розкриття історії України в роки Другої світової війни неможливе також і без розгляду подій та процесів, що мали місце в її регіонах та областях. Потребує значно глибшого та детальнішого висвітлення проблема організації влади в Україні та її функціонування на окупованих територіях.

Торкнувшись проблеми нової політичної ситуації, котра склалася внаслідок початку німецько-радянської війни, через призму становища українців Станіславівської області газета «Станіславівське слово» зазначила: «В перших днях липня 1941 року, большевицька влада та Червона Армія уступила з території Станіславівської області. Де тільки ворог уступив, там українське громадянство зараз же стихійно створило свою владу, часто навіть не чекаючи приходу наступаючих військ союзника. Це явище треба підкреслити як вияв здорової думки, як стремління до ладу та порядку, як доказ зрілості нашого громадянства до державного будівництва»².

Як показує аналіз діяльності окупаційного режиму у Східній Галичині, становище краю у порівнянні зі Східною Україною чи Польщею було дещо кращим. Це пояснюється у першу чергу тим, що в значній мірі німецьке управління в дистрикті Галичина здійснювалося через посередництво української адміністрації.

З цього приводу часопис «Львівські вісті» помістив інформацію про першу нараду старост повітів та начальників відділів дистрикту Галичина, скликану 2 вересня 1941 р. губернатором Галичини Ляшем. У

¹ Українське слово. — 1941. — 10 серпня.

² Українське слово. — 1941. — 28 серпня.

ній взяли участь начальник поліції СС бригаденфюрер Кауман, уповноважений НСДАП в Галичині оберрейхсляйтер Дреслер-Андрес, начальники відділів Еммеріх та Владек, староста та їх референти з 13 повітів Галичини: Львів-повіт, Тернопіль, Станіслав, Коломия, Камінка-Струмилова, Золочів, Бережани, Чортків, Дрогобич, Рава-Руська, Стрий, Самбір і Калуш¹.

Торкнувшись питань організації управління дистриктом, губернатор Ляш заявив: «Ми спільно перелічимо й обговоримо всі проблеми адміністрації в дистрикті Галичина, бо перед нами надзвичайно важке завдання: працювати в найбільш на Схід висуненій частині німецького засягу державного володіння».

Процес розвитку української влади в Східній Галичині був тісно пов'язаний з діяльністю Українського Центрального Комітету, який проводив активну діяльність з метою організації владних осередків у селах, містах, повітах.

Так, за повідомленням часопису «Українське слово», 10 липня 1941 р. була створена обласна управа, як тимчасовий найвищий орган влади та управління на території Станіславівської області². Але у зв'язку із створенням Галицького губернаторства, обласна управа Станіславівської області перестала існувати, а влада переходила до окружного старости як носія суверенітету Великої Німеччини.

Згідно з розпорядженням губернатора дистрикту в Галичині започатковувалося громадське самоврядування на основі відповідного польського закону та розпочався процес утворення збірних громад (міста вилучались із числа збірних громад) як першого ступеня влади та окружних самоврядних відділів, що поширювали свою діяльність у межах території колишніх окружних старостів як другий ступінь влади³.

Органи територіального самоврядування створювались з метою управління справами шкільництва, охорони народного здоров'я, суспільної опіки над ненімецьким населенням, будівництва і утримання шляхів та ін.

З метою навчання кадрів, з дозволу начальника відділу внутрішніх справ дистрикту Галичина Бауера організовувались одномісячні курси посадників, війтів, громадських секретарів. До січня 1942 р. такі курси відбулись у Львові, Станіславі, Тернополі.

Такі адміністративні курси закінчило 87 осіб (навчалось 96, однак частина відпала через хвороби). Випускні іспити на посади посадників та війтів Львівських адміністративних курсів відбулися 24 грудня 1941 р.

¹ Львівські вісті. — 1941. — 5 вересня.

² Українське слово. — 1941. — 28 серпня.

³ Українське слово. — 7 грудня.

Планувалось відкриття нових курсів. У Станіславові 22 січня 1942 р. — для округ Станіславів, Городенка, Коломия, Калуш. У Тернополі 2 лютого 1942 р. для округ Тернопіль, Чортків, Золочів, Бережани. А вже 9 лютого відкрились адміністративні курси для округ Львів, Камінка-Струмилова, Рава-Руська, Городок, Стрий, Дрогобич, Самбір.

Умовами вступу на курси була заява до відділу внутрішніх справ дистрикту Галичина із візою місцевих старост, а також певний освітній рівень і досвід роботи: 3 класи гімназії і наявність адміністративної практики або 6 класів гімназії для осіб без досвіду адміністративної роботи¹.

Курси підготували для низових органів адміністрації 581 вишколеного фахівця, у тому числі 132 вийтів, 276 волосних секретарів, 79 помічників секретарів².

У програмі курсів, крім основ національного устрою, науки німецького державного ладу, самоврядного закону, цивільного, карного та адміністративного права, входили всі справи, з якими могли коли-небудь зустрітися на практиці вийт чи громадський секретар³. Крім того, до програми входив короткий курс німецької та української мови для засвоєння правопису.

Виступаючи на відкритті курсів для вийтів і секретарів у Станіславові, окружний староста Альбрехт заявив, що метою самоврядування є відбудова всього того, що було знищене більшовиками, яке є бажаним як в інтересах українського народу, так і Великої Німеччини.

Начальник відділу внутрішньої адміністрації Василь Ашан підкреслив, що обов'язком працівників самоврядування є віддана праця для добра українського народу і держави.

Аналіз політичної ситуації в Східній Галичині за матеріалами періодичної преси, співставлення їх з іншими документальними даними періоду Другої світової війни дає підстави водночас стверджувати, що звинувачення українського населення, його представників в органах влади в колабораціонізмі є безпідставним.

Як зазначав Кость Паньківський: «Мала бути українська адміністрація, мала діяти лікарня, школа, крамниця, мали сіяти і збирати, аби жити. Отож мала бути і своя адміністрація, яка б боронила перед німцями права українців»⁴. Адже війна — це не тільки збройне протистояння воюючих сторін, але і життя мирного населення на окупованих ворогом територіях.

¹ Львівські вісті. — 1942. — 11-12 січня.

² Українське слово. — 1941. — 7 грудня.

³ Львівські вісті. — 1942. — 26 березня.

⁴ Паньківський К. Роки німецької окупації. — С. 7.

Не залишився поза увагою преси процес формування української поліції як органу, покликаного підтримувати правопорядок та безпеку в краї¹. Вона виникла зразу ж, коли Львів зайняли німецькі війська. Однак згодом припинила своє існування, а на її місці, згідно з розпорядженням губернатора, створено допоміжні відділи німецької поліції, що склались і з членів української міліції, які виявили бажання служити в цих формуваннях².

Українська допоміжна поліція створювалась з метою підтримання загального порядку і громадської безпеки³. Як відзначив часопис «Львівські вісті», створення «української помічної поліції в Галичині прийняло українське громадянство із задоволенням, уважало доцільним і справедливим фактом, який впливає з національних відносин в Галичині».

«Львівські вісті» також помістили інтерв'ю з комісаром — поручником Української поліції у м. Львові Ярославом Левицьким. Він, зокрема, зауважив, що Українську міліцію 15 серпня 1941 р. було переорганізовано в Українську допоміжну поліцію, яка на осінь 1941 р. нараховувала 6000 чол.⁴

Причому 415 українських поліцаїв з десятьма старшинами на чолі несли службу по охороні правопорядку та підтриманню безпеки у Львові. Комендантом Львівської поліції був Володимир Пітулай, його заступником Лев Огоновський.

Повноваження української поліції поширювались лише на українське, польське та єврейське населення. Всі справи про порушення правопорядку німцями українська поліція була зобов'язана передавати німецьким колегам.

Особовий склад Української допоміжної поліції формувався з молодих людей, які закінчили курси Поліційної школи у Львові. У кінці січня такі курси закінчили 186 українських поліцаїв⁵. А 15 травня 1942 р. закінчився другий вишкільний курс, який підготував 192 поліцаїв⁶.

Східногалицька періодична преса періоду Другої світової війни є цінним джерелом і для характеристики правових відносин у дистрикті Галичина. Так, часописи «Львівські вісті», «Вільне слово», «Тризуб» систематично інформували своїх читачів про розпорядження Генерального Губернатора.

Як відомо, 1 серпня 1941 р. на території дистрикту Галичина стали чинними німецькі закони та судівництво. Німецький суд, а також

¹ Рідна земля. — 1942. — 1 березня.

² Львівські вісті. — 1941. — 13 серпня.

³ Львівські вісті. — 1941. — 14 серпня.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 15 жовтня.

⁵ Рідна земля. — 1942. — 1 березня.

⁶ Львівські вісті. — 1942. — 28 травня.

спеціальні суди діяли на засаді розпоряджень, що їх оголошено в Генеральнім Губернаторстві¹. Німецьке судочинство в Галичині організовувалось на зразок того, що вже існували в Генеральнім Губернаторстві. В основу судочинства в Східній Галичині, як і по всій губернії, було покладено принцип дуалізму.

Співіснувало дві системи: німецькі суди, що вирішували справи німецького і ненімецького населення, та ненімецькі суди, що розглядали цивільні справи ненімецького населення.

Згідно з розпорядженням Генерального Губернатора, було запроваджено три види німецьких судів: 1) Німецькі суди (Дойче Геріхте); 2) Вищі німецькі суди (Дойче Обергеріхте); 3) Спеціальні суди (Зондергеріхте).

Німецький суд був судом першої інстанції у великих містах. Вищий німецький суд — це суд другої інстанції, що існував у головному місті дистрикту. Спеціальний суд організовувався в адміністративному центрі дистрикту, але міг мати відділи і поза містом. У Східній Галичині такі суди були створені у Станіславові та Тернополі.

У компетенцію німецьких судів у кримінальних справах входив розгляд перш за все карних справ німців, а також карних справ інших осіб у випадках: а) порушення безпеки німецької держави; б) порушення розпоряджень Генерального Губернатора або уповноваженої ним влади; в) порушення здійснено в приміщенні або іншому місці, що використовується органами німецької влади.

У компетенцію німецьких судів з цивільних справ входив розгляд всіх справ німців, а також ненімців, коли хоч би одна сторона у процесі була німцем.

Вищенаведені суди були інституціями для розгляду основної кількості справ. Для деяких категорій справ діяли окремі суди. До них належали військові суди (Вермахтгеріхте), що здійснювали розгляд злочинів, спрямованих проти армії.

У системі судочинства існували, так звані доразові суди (Штандгеріхте), що розглядали справи, пов'язані з виступами проти влади, підбурюванням до непокорі владі, насильств по відношенню до німців, підпал, через який потерпіло німецьке майно.

В усіх судах чинним було виключно німецьке законодавство. Функції прокуратури при німецьких судах виконував обвинувальний орган «Анклягебегерде» при Зондергеріхте (спеціальному суді)².

Ненімецьке судівництво Східної Галичини діяло на основі розпорядження від 19 лютого 1939 р. Воно визнало силу тих судів, які діяли, перш за все, за австрійських часів та за часів польської держави в

¹ Львівські вісті. — 1941. — 11, 27 серпня; Вільне слово. — 1941. — 14 серпня; Тризуб. — 1941. — 7 вересня.

² Львівські вісті. — 1941. — 23-24 листопада.

межах міського суду (Бурггеріхте), окружного (Беціркгеріхте) та апеляційного суду (Апеляціонсгеріхте).

Компетенції ненімецьких судів підлягали всі цивільні справи, які не підлягали компетенції німецьких судів. З кримінальних справ ненімецький суд вирішував тільки ті справи, які обвинувачувальний орган передавав на його розгляд.

Чинним залишалося польське законодавство, крім випадків його зміни спеціальним розпорядженням Генерального Губернатора. Судовою мовою в Галичині, згідно з розпорядженням Генерального Губернатора від 19 жовтня 1942 р., визнано українську мову, але якщо 1/5 даного населеного пункту становило польське населення, в судовому засіданні могла використовуватися і польська мова¹.

Не залишилась поза увагою громадськості промова Генерального Губернатора Франка з приводу зрівняння правових відносин у дистрикті Галичина з Генеральним Губернаторством, яке стосувалося торгівлі, промислів, сільського господарства, власності.

При цьому робився наголос на тому, що подальший позитивний розвиток можливий лише при лояльній співпраці населення з німецькою владою у повному обсязі².

Зі свого боку, німецька адміністрація мала намір прихильно ставитися до населення, однак, застеріг губернатор, з такою самою рішучістю, «з якою ми беремо в опіку лояльне населення цього терену, будемо поборювати всяку спробу спротиву проти введеного Великонімецькою правопорядку».

Часопис «Тризуб» помістив на своїх сторінках розпорядження Генерального Губернатора від 5 квітня 1940 р., згідно з яким українське населення краю отримало право на святкові дні: Різдво Христове (7 січня), Собор Пречистої Богородиці (8 січня), Первомученика Степана (9 січня), Новий Рік (14 січня), Богоявлення (19 січня), Благовіщення (7 квітня), Петра і Павла (12 липня), Преображення (19 серпня), Успіння Пресвятої Богородиці (28 серпня), Рождество Пресвятої Богородиці (21 вересня), Воздвиження Чесного Хреста (27 вересня), Святого Миколая (19 грудня), також Велику П'ятницю, Світлий Понеділок, Світлий Вівторок, Вознесіння, Пресвяту Трійцю³.

Органи влади, керівники підприємств зобов'язувались надавати вихідний день усім українським службовцям та робітникам греко-католицького віросповідання. Учні звільнялись від занять.

Право на вихідний день мали і власники крамниць, підприємці православного та греко-католицького обрядів.

¹ Львівські вісті. — 1942. — 19 листопада.

² Станіславське слово. — 1942. — 9 серпня; Рідна земля. — 1942. — 9 серпня.

³ Тризуб. — 1941. — 7 грудня.

Не визнаючи за Україною права на державне існування, розглядаючи її як життєвий німецький простір, нацисти провели і відповідне адміністративне розмежування її території. Вона була поділена між Генеральним Губернаторством, Райхскомісаріатом, Румунією та Угорщиною¹. Східногалицькі землі, населені переважно українцями, ввійшли у формі дистрикту Галичина до складу Генеральної Губернії, у західній частині якого переважало польське населення.

Проводячи територіально-адміністративне розмежування в Україні, німецьке вище державне керівництво виходило виключно з інтересів власної політики, зовсім не враховуючи етнічного складу населення окупованих територій. Так, до складу Генерального Губернаторства ввійшли українські етнографічні території — Холмщина, Підляшся, Засяння і Лемківщина з 700-тисячним населенням².

Крім того, як повідомляла газета «Українське слово», на терені Генерального Губернаторства знаходилась значна кількість колишніх полонених і утікачів української національності, а також близько 86 тис. полонених з колишньої польської армії і біля 60 тис. робітників з колишньої радянської території³.

Дистрикт Галичина поділявся на повіти (крайзе) та округи (бецірки): 1) Бережани (Бережани, Бучач, Підгайці); 2) Городенка (Городенка, Товмач); 3) Городок (Городок, Яворів); 4) Дрогобич (Дрогобич); 5) Золочів (Броди, Золочів, Перемишляни); 6) Калуш (Долина, Калуш); 7) Камінка-Струмилова (Камінка-Струмилова, Радехів, Сокаль); 8) Коломия (Коломия, Косів, Снятин); 9) Львів-місто (дільниці: німецька, українсько-польська, єврейська); 10) Львів-повіт (Бібрка, Жовква, Львів-повіт); 11) Рава-Руська (Любачів, Рава-Руська); 12) Самбір (Самбір, Турка); 13) Станіславів (Делятин, Надвірна, Рогатин, Станіславів); 14) Судова Вишня (Мостиська, Рудки, Судова Вишня); 15) Стрий (Жидачів, Ходорів, Стрий); 16) Тернопіль (Скалат, Тернопіль, Теребовля, Збараж)⁴.

Внаслідок змін у територіально-адміністративному поділі від 13 квітня 1942 р. до дистрикту Галичина, крім міста Львова, входило 13 (згодом 11) округів (крайсгауптманшафтів): Бережани, Чортків, Дрогобич, Калуш, Львів-повіт (Лемберг-ланд), Рава-Руська, Самбір, Станіславів, Стрий, Тернопіль, Золочів⁵. Перестали існувати округи Городок і Городенка.

Число населення округи було в межах 120-600 тис. жителів. Управління округою здійснював округний староста (крайсгауптман) з допомогою

¹ Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. — С.131-132.

² Українське слово. — 1941. — 22 серпня.

³ Українське слово. — 28 серпня.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 19 листопада.

⁵ Львівські вісті. — 1942. — 15, 24 квітня.

повітових комісарів (ландкомісарів)¹. Волосні громадяни (їх у дистрикті Галичина нараховувалось 337) об'єднували від п'яти до п'ятнадцяти сіл (8-16 тис. жителів на чолі з волосним старшиною). Адміністративна влада в кожній окремій сільській громаді зосереджувалась у руках громадського голови. Для вишколу фахівців (волосних старшин, громадських секретарів) у дистрикті Галичина функціонувало 9 адміністративних курсів: по три у Львові, Тернополі та Станіславові, на яких до серпня 1942 р. пройшло підготовку 811 осіб.

Становлення німецької окупаційної влади в Східній Галичині мало наслідком зміну назв місцевостей. Часопис «Станіславівське слово» інформував, що 7 травня 1942 р. на території дистрикту Галичина запроваджуються німецькі назви місцевостей². Всі питання, пов'язані зі зміною назв місцевостей у Генеральній Губернії (перейменування та зміну правопису), вирішував її уряд.

Згідно з декретом державного секретаря Правління Генеральної Губернії, з 1 липня 1943 р. в дистрикті Галичина запроваджувалися міські та повітові комісаріати: Борислав для округи Дрогобич, комісаріати Станіславів, Коломия, Чортків, Тернопіль, Бережани, Рава-Руська для округ такої самої назви. Повітові комісаріати: для округи Львів-повіт — Жовква, Городок, Судова Вишня, Бібрка; для округи Самбір — Турка; для округи Стрий — Ходорів, Сколе; для округи Калуш — Долина; для округи Станіславів — Товмач, Надвірна; для округи Коломия — Городенка, Снятин, Косів; для округи Чортків — Бучач, Борщів, Заліщики, Копичинці; для округи Тернопіль — Теребовля, Скалат, Зборів, Збараж; для округи Золочів — Перемишляни і Броди; для округи Бережани — Рогатин і Підгайці; для округи Камінка-Струмиллова — Радехів і Сокаль; для округи Рава-Руська — Любачів³.

На сторінках тогочасних часописів часто знаходимо цінну інформацію про національний та чисельний склад населення Генеральної Губернії⁴. Так, на 2 вересня 1942 р. у Генеральній Губернії проживало 11 млн. 300 тис. поляків, 4 млн. 290 тис. українців, 2 млн. 92 тис. євреїв, 90 тис. гуралів (українська етнографічна група), 75 тис. німців, 15 тис. білорусів, 6,5 тис. росіян, а також незначна частина грузинів, татар, вірмен.

Щодо віросповідання, то 64,6% були римо-католиками, 20,2% — греко-католиками, 11,5% — іудеями, 2% — православними, 0,6% — євангелістами, 0,6% — старокатоликами, 0,6% — сектантами. Наголошувалося, що церква користується охороною держави, особливо греко-католицька та православна.

¹ Львівські вісті. — 1942. — 1 серпня.

² Станіславівське слово. — 1942. — 1 липня.

³ Станіславівське слово. — 1943. — 28 березня.

⁴ Львівські вісті. — 1942. — 3 вересня; Станіславівське слово. — 1942. — 9 серпня.

Часописи зауважили також той факт, що в управлінні краєм усі провідні посади зайняли німці. Проте в силу обставин на пошті, залізниці, у суді та лісництві працювало багато ненімців. Наприклад, на залізничному транспорті лише 8% посад займали німці, а на пошті мали робо-ту 3 тис. німців та 14 тис. ненімців. На 15 вересня 1942 р. в дистрикті Галичина проживало 14 тис. 366 рейхсдойчів, 29 тис. 76 фолькдойчів, 3 млн. 247 тис. 353 українці, 955 тис. 821 поляк, 278 тис. 132 євреї, 5 тис. 575 осіб інших національностей. Або разом 4 млн. 528 тис. 323 особи¹.

1 березня 1943 р. було проведено перепис населення². Згідно з даними, оприлюдненими на сторінках східногалицької преси статистичним урядом, на території Генерального Губернаторства проживало 14 млн. 853 тис. 798 мешканців, у тому числі 7 млн. 85 тис. 690 чол. та 7 млн. 758 тис. 108 жінок. Станом на 1 вересня 1943 р. площа Генерального Губернаторства становила 145 тис. 180 кв. км. Тут знаходилося 7 головних міст, 206 міст та 17 тис. 365 сіл.

Найбільшим за площею був дистрикт Галичина, що обіймав площу 47 тис. кв. км, далі йшли Краків — 29 тис. 921 кв. км, Люблін — 26 тис. 560 кв. км, Радом — 24 тис. 431 кв. км, Варшава — 17 тис. 168 кв. км. Відповідно в дистрикті Галичина проживало 4 млн. 200 тис. 760 чол., у дистрикті Краків — 3 млн. 482 тис. 124 чол., у дистрикті Радом — 2 млн. 396 тис. 968 чол., у дистрикті Люблін — 2 млн. 74 тис. 543 чол.

Загалом статистичні дані засвідчили зменшення населення дистрикту Галичини протягом 1942—1943 рр. на 327 тис. 563 чол.

¹ Львівські вісті. — 1942. — 18 листопада.

² Станіславівське слово. — 1943. — 19 грудня.

§4. Східногалицькі проблеми в урядах Генеральної Губернії та дистрикту Галичина

Нацистська окупаційна політика в Східній Галичині була логічним проявом регіонального курсу вищого державно-партійного керівництва Німеччини. Визначаючи мету цієї політики, Генеральний Губернатор Ганс Франк у Кракові на засіданні Інституту для німецької праці на Сході заявив, що Генеральне Губернаторство перестало бути якимось східним завершенням Великонімеччини¹. На його думку, це не колонія, ані домініон чи протекторат. Генеральне Губернаторство всіма своїми силами служить німецькій державі, є організаційним інструментом для здійснення «Епохи Сходу» з пристосуванням до німецьких державницьких потреб.

Німецький елемент, заявив Франк, є провідним у Європі. Його роль буде чим раз зростати, але це не означає, що німці хочуть винищити чи германізувати чужонаціональний елемент. Хто лояльно підпорядковуватиметься німецьким потребам, до того також лояльно будуть ставитися представники німецького ладу. Німецький народ не прагне насилля, він хоче лише встановити в майбутньому новий життєвий лад для всіх європейських народів, — переконував Г. Франк.

А прибув він у Львів 21 жовтня 1941 р., щоб познайомитися із станом справ у новоствореному дистрикті Галичина та визначити напрями розвитку. І під час поїздки по східногалицьких землях Ганс Франк, виступаючи перед представниками німецької влади та української адміністрації міста Станіслава, зазначив, що Генеральне Губернаторство є творенням держави Адольфа Гітлера. Його мета: народам, які живуть на цьому просторі, забезпечити мир, працю і хліб. А це впливає з інтересів як українського, так й інтересів інших народів, що встановлюють новий європейський лад². Тому завдання Генерального Губернаторства полягає не в продовженні польських державних традицій, а у встановленні німецької державної форми. Німецька держава не має намірів вести політику національного винищення та обмежувати можливості культурного і релігійного розвитку.

Подібного роду заяви були зроблені керівництвом дистрикту Галичина. Так, виступаючи зі звітом перед Генеральним Губернатором, губернатор Ляш, наголосивши на жахливих наслідках дволітнього більшовицького панування на українських землях, доповів, що вживає з допомогою обласних управ усіх заходів для наведення порядку в краї. На першому місці стоять господарські справи, передусім ті, що

¹ Станіславівське слово. — 1942. — 1 листопада.

² Тризуб. — 1941. — 9 листопада.

стосуються промисловості та сільського господарства. А з ними тісно пов'язані і політичні питання.

Широкі кола громадськості, підкреслив губернатор, висловлюють велику вдячність за визволення з більшовицької неволі. Для української молоді на всій території засновуються різного роду фахові школи. Головні зусилля уряду дистрикту спрямовані на вишкіл потрібної кількості вправних керівників сільського господарства, а також на підготовку чиновників для роботи в адміністрації та інших державних установах з числа українців.

У що переросли ці гучні заяви вищого керівництва Генеральної Губернії та дистрикту Галичина, свідчать матеріали журналу «Ідея і чин». З приходом нового окупанта, зауважив журнал, наступили в Україні великі політичні зміни. Не змінився, щоправда сам факт політичного гніту, економічного визиску та фізичного винищування українського народу: «Сьогодні знову по всій Україні шаліє окупаційний терор. Німецький наїзник вдаряє не тільки в ОУН і в українських націоналістів, але також в українську самостійницьку ідею та увесь український народ. Подібно як терор Москви, терор Німеччини проти українських націоналістів є терором ворожого імперіалізму проти життєвих інтересів народних мас України»¹.

У Львові й багатьох містах Галичини німецька поліція, повідомляв журнал «Ідея і чин» у січні 1943 р., провела масові полювання на людей до роботи. При цьому вилловлювано також політично підозрілих осіб, причому акції, проведені проти українського населення, нічим не відрізнялись від подібних акцій, спрямованих проти єврейського населення Галичини². У селі Любича Королівська Рава-Руського повіту з невідомих причин згоріла стайня з трьома кінями. Негайно після цього прибув відділ гестапівців та вчинив криваву розправу. Розстріляно на місці 45 невинних селян. Варто зауважити, зазначалось у журналі, що саме в тому часі це село було відзначене за взірцеве виконання контингенту.

Уже по роковій німецькій окупації, доведене до краю терором, арештами та розстрілами провідних людей, ловленням та вивозом до Німеччини на працю молоді, спаленням сіл за уявний зв'язок з більшовицькими партизанами, безприкладним економічним визиском, непосильними панщизняними роботами, биттям, знущанням та наругами, — населення України зрозуміло, що тільки організована збройна самооборона може захистити його перед фізичним знищенням³.

З іншого боку, німецьке управління в Східній Галичині здійснювалося через посередництво української адміністрації, тому становище українського населення краю, у порівнянні з Східною Україною чи

¹ Ідея і чин. — № 2. — С. 8; 1943. — № 5. — С. 223.

² Ідея і чин. — № 2. — С. 28.

³ Ідея і чин. — 1943. — № 5. — С. 16.

Польщею, не дивлячись на всі жажіття, пов'язані з тягарем війни, було дещо кращим. Зокрема, часопис «Рідна земля» вже у перші місяці окупаційного режиму писав: «Все німецьке урядування в Генеральному Губернаторстві ціхує міцна співпраця з місцевим населенням, якому влада йде на руку, та готова кожночасно помагати. Доволі згадати, що 700 тис. українців в дотеперішніх дистриктах Краків (на Лемківщині та Посянні), Люблін (Холмщина і Підляшшя) мали не тільки відповідну кількість середнього шкільництва, але й змогу свobodно організувати читальні, кооперативи, тіловиховання, часописи і видавництва. За два роки існування Генерального Губернаторства піднялися українці, його мешканці, дуже високо в організації і освіті і не диво, що вони завжди виявляли свою вдячність Генерал-Губернаторові доктору Франкові, який часто розглядав українські справи та потреби в безпосередній зустрічі з українцями»¹.

Перебуваючи в листопаді 1943 р. у Львові, Генеральний Губернатор Ганс Франк, повідомляв часопис «Станіславське слово», прийняв українську делегацію Українського Центрального Комітету, Військової Управи та українських радників управління міста Львова². Від імені делегації голова УЦК міста Львова виголосив заяву, що українське населення Галичини вдячне німецькій державі за визволення від більшовицького панування. Під німецьким керівництвом галицькі українці мають можливість розвиватися. Почав рости український купецький стан, добре розвивається фахове шкільництво. Але особливо, зауважив голова УПЦ міста Львова, «тішить нас те, що завдяки адміністративним курсам ми маємо вишколений персонал для низової адміністрації, який виявив свої спроможності в місті і в краї».

Звертаючись 29 грудня 1943 р. до українського населення з нагоди Різдва, Г. Франк, зокрема, зауважив: «Ви, українці, є найдалшим на Сході моральним і національним бастионом Європи перед темним нігілістичним хаосом, що його створили большевики на Сході. Ваша історія, яка ніколи не була чимось іншим, як тільки історією боротьби народу, що признається до Європи, проти московського імперіалізму, навчила Вас, що німці і українці завжди мали спільних ворогів. У цьому не зміниться ніщо у майбутньому»³. Українці будуть горді, що вірно та з почуттям обов'язку разом із німцями боролися за честь і майбутнє українського народу, підсумував Франк.

Оцінюючи становище українського населення, Генеральний Губернатор на прийомі з приводу заяви українців у новому, 1944 р., підтримати бойовий фронт аж до знищення більшовизму, заявив провідникові УЦК Володимирові Кубійовичу, що українці Генеральної

¹ Рідна земля. — 1941. — 12 жовтня.

² Станіславське слово. — 1943. — 21 листопада.

³ Станіславське слово. — 1944. — 7-9 січня.

Губернії можуть бути задоволені своєю долею, яку приніс їм фюрер¹. Українські селяни обробляють поля. Українські чоловіки працюють у Німеччині. Українські культурні установи знову розвиваються, незалежно від того, чи це народні школи, середні школи чи академічні інститути. Українські церковні справи приведені до порядку, і «все це діється на гордому підножжі, щоб таким чином українці Генерального Губернаторства в загальних рамках даного Фюрером ладу могли жити для себе, для своєї народної честі і культури».

Як бачимо, неоднозначною і суперечливою була політика урядів Генеральної Губернії та дистрикту Галичина. З однієї сторони, високопарні заяви державного керівництва про рівноправне німецько-українське співробітництво, дещо сприятлива політика в галузі розвитку української культури, релігійного життя, участі в низових чи другорядних ланках управління, з іншого — жорстокі репресії проти цього ж населення, політичних сил за найменший спротив владі або навіть підозру такого спротиву.

Очевидно, істина захована у висновку, до якого прийшов активний учасник тих подій Кость Паньківський: «Великонімецьчина приділила українські землі для свого життєвого простору — «Лебенсраум», прирікаючи українство в недалекому майбутньому до загибелі. Сьогодні з німецьких документів бачимо, які були німецькі плани на «одно тисячоліття». Тоді ми тільки із здивуванням дивились на те, що творять німці, не розуміючи їх поведінки. Але все ж таки, якби хтось був нам сказав тоді, що Генерал-Губернатор Франк, людина з правознавчою освітою, визначний і надійний адвокат у Мюнхені, запише у своєму щоденнику сентенцію: «Раз ми закінчимо переможно війну, то тоді, наскільки я в тому зацікавлений, вони можуть зробити з поляків і українців січене м'ясо. Ми зможемо робити, що нам подобається...», ми не повірили б тому, нам здавалося б, що це злісна, ворожа німцям пропаганда»².

¹ Станіславське слово. — 1944. — 23 січня.

² Паньківський К. Роки німецької окупації. — С. 11.

§5. Німецька національно-культурна політика

З початком окупації Східної Галичини німецькими військами та включенням її до складу Генеральної Губернії склалися якісно нові умови для розвитку українського національного і культурного життя. Як уже було зауважено дослідниками Другої світової війни, в Галичині склалися об'єктивно кращі передумови для національно-культурного розвитку¹. Окупаційний режим тут був порівняно м'якшим. У руках українців перебувала адміністрація краю на нижчих ступенях, кооперація. Вони мали гімназії, видавництво, культурно-освітню молодіжну організацію. Лише в Галичині, з усіх окупованих українських земель, діяли вищі навчальні заклади. Функціонували народні та фахові державні школи.

Поруч з урядовою німецькою використовувалась українська мова, що практично стала урядовою мовою в німецьких урядах та установах (самоуправа, судівництво, шкільництво, допоміжна українська поліція). У правлінні Генеральної Губернії навіть було створено український відділ, завданням якого було опрацьовувати та видавати для Галичини українською мовою усі закони, які діяли на теренах Генеральної Губернії. Одночасно, при певних умовах допускалося використання польської мови².

Освіта. У перших числах липня 1941 р. при управі міста Львова, повідомляв часопис «Львівські вісті», утворився відділ народної освіти для тимчасового керівництва шкільними справами міста, а потім і цілого дистрикту. Відділ провів роботу по забезпеченню майном шкіл міста Львова та всього краю, провів реєстрацію вчительських кадрів, визначив структуру шкільництва, зміст навчальних програм, розпочав підготовку до випуску підручників³.

Розпорядженням місцевих відділів народної освіти керівники шкіл зобов'язувались негайно скласти списки всіх, що виявили бажання та можуть працювати в школі⁴. На адміністрацію шкіл покладалась відповідальність за збереження шкільного інвентаря, наочного приладдя, опалення та за підготовку шкільного приміщення до нормального початку навчання з 1 вересня 1941 р. Крім того, керівники шкіл зобов'язані були утримати за школою всі навчальні приміщення, а також прихідські будинки, що використовувалися для шкільних потреб у порозумінні з місцевими українськими комітетами. Усі грошові витрати,

¹ Антоноук Н. Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939-1944р.): За матеріалами періодичної преси. — Львів, 1998. — С. 27.

² Львівські вісті. — 1942. — 19 листопада

³ Львівські вісті. — 1941. — 14 серпня.

⁴ Бережанські вісті. — 1941. — 24 липня.

пов'язані з ремонтом шкільних будинків та інших культурно-освітніх установ, покривали села, містечка і міста із своїх доходів.

1 серпня 1941 р. відділ освіти міської управи Львова став державною установою для шкільних справ при губернаторстві дистрикту¹. Згідно з розпорядженням німецької адміністрації, всі діти української і польської національності 1928-1934 рр. народження були зобов'язані ходити до школи². Суворо заборонялося приймати до українських та польських шкіл єврейських дітей.

Передбачалось, повідомляли східногалицькі часописи, відкриття 4-класних початкових народних шкіл, вселюдських (виділових) 7-класних шкіл, а також восьми загальноосвітніх середніх шкіл у Львові (дві), Сокалі, Тернополі, Чорткові, Станіславові, Стрию, жіночої у Львові, а також трьох учительських семінарій: двох чоловічих у Львові та Самборі, дівочої у Бережанах³. Кількість українських шкіл, зауважили «Львівські вісті», залежала від того, скільки дітей буде оголошено до навчання, тому надзвичайно актуально прозвучало застереження шкільної влади: «Не сміє бути ні однієї дитини, яка осталася за мурами школи»⁴. Передбачалось відкриття 4000 українських шкіл⁵.

На перших порах поряд з державними народними школами діяло декілька приватних. Згідно з розпорядженням шкільної влади, повідомляв журнал «Українська школа», українська народна школа засновувалась там, де було хоча б 40 дітей⁶. У випадку, коли їх було менше, але не менше двадцяти, там засновувались українські приватні школи; або діти ходили до польської школи, причому їм забезпечували вивчення української мови як окремого предмету. Приватні школи утримувались на кошти вчителів, які з цією метою щомісяця вносили певну суму.

Усе крайове шкільництво підпорядковувалось Головному відділові науки і навчання (Гауптабтайлунг Віссершафт унд Унтерріхт) уряду Генерального Губернаторства у Кракові, очолюваного доктором Вацке⁷. Освітня мережа східногалицького краю безпосередньо підлягала відділові науки і навчання уряду дистрикту, який складався з підвідділів для народних, вищих, високих, професійних фахових та господарських шкіл.

Структура шкільного управління в дистрикті Галичина визначалась розпорядженням про структуру шкільного управління в Генеральному Губернаторстві від 16 березня 1940 р.

¹ Львівські вісті. — 1941. — 14 серпня.

² Бережанські вісті.— 1941. — 14 вересня.

³ Бережанські вісті.— 1941. — 14 вересня; Теробовельські вісті. — 1941. — 8 листопада.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 9 вересня.

⁵ Львівські вісті. — 1941. — 30 жовтня.

⁶ Українська школа. — 1943-1944. — Ч. 1-3. — С. 68.

⁷ Львівські вісті. — 1941. — 5 листопада.

Цим розпорядженням при окружних і міських старостах запроваджувався інститут шкільних радників. Чинниками шкільних органів управління могли бути лише громадяни Німецької держави чи німецького походження.

Шкільними інспекторами для українських та польських шкіл могли бути також українці та поляки. Головний відділ науки і навчання здійснював загальний нагляд та забезпечував планування навчального процесу, дбав про підготовку та перепідготовку вчительських кадрів.

Окружні (міські) шкільні радники здійснювали безпосереднє управління шкільними справами на території староства. Шкільні інспектори призначались терміном на два роки¹.

Усі школи в дистрикті Галичина згідно з розпорядженням відділу науки і навчання отримали статус державних навчальних закладів². Інші, додаткові навчальні заклади носили публічний характер.

Усякого роду навчальні курси могли організовуватися і вестись лише при якійсь державній фаховій школі. Дозвіл на такого роду навчальну діяльність видавався чиновниками німецьких органів влади (Штадтшультрат, Крайсшультрат).

Це ж саме стосувалося приватного навчання, наприклад, навчання німецької, польської, української мов, машинопису, стенографії, краєцтва.

Розпорядженням шкільної влади із вжитку вилучались польські та більшовицькі підручники українською мовою³. На їх місце запроваджувались підручники, видані Українським Центральним Комітетом, який крім того, що мав великий вплив на навчання та виховання дошкільнят і позашкільної молоді, тримав під своїм контролем навчальний процес у школах, не дивлячись на їхній статус державних навчальних закладів.

Як проінформували своїх читачів «Львівські вісті», на серпень 1941 р. підготовлялося до друку 18 підручників⁴. Крім видання підручників, планувалось видавати журнали для дітей та молоді. З метою видання необхідних підручників, передбачених програмою, створили видавництво шкільних книжок⁵.

Початок навчального року в українських навчальних закладах припав на 1 жовтня 1941 р. Відповідно до визначеного терміну розпочалося навчання в українських школах. Так, часопис «Львівські вісті» інформував населення східногалицьких земель про те, що 4 жовтня 1941 р., після трьохмісячних канікул почався навчальний рік у

¹ Львівські вісті. — 1942. — 4 вересня.

² Бережанські вісті. — 1941. — 18 січня.

³ Львівські вісті. — 1941. — 9 вересня.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 14 серпня.

⁵ Львівські вісті. — 1941. — 2-3 листопада.

Станіславіві відкриттям народних шкіл, пізніше планувалось відкриття гімназії¹. Усього в місті діяло шість українських та одна німецька школа, в Станіславівській окрузі — 442 школи, в тому числі у Коломиї 4 українські і 3 польські школи, у Калуші 1 українська та 1 польська школи.

Якщо перед початком Другої світової війни, зауважив журнал «Українське слово», народне шкільництво на українських землях Генеральної Губернії практично не існувало, зокрема Холмщина і Підляшшя залишались не тільки без української школи, але й без українського вчителя та українського друкованого слова, то вже у 1939—1940 навчальних роках організовано 864 народні школи з 1308 вчителями та 88848 учнями². Крім того, у 12 приватних школах працювало 15 вчителів, які навчали 252 дітей. Школами опікувалися українські шкільні інспектори та шкільні референти.

Українське видавництво видало для вжитку дівтори буквар, українські читанки для 1-4 класу, для вчителів — перші методичні підручники та методичний порадище до букваря Р. Кобата.

У 1940-1941 навчальному році число українських народних шкіл зросло до 911, а число вчителів до 1500. Шкільним навчанням було охоплено близько 90% українських дітей шкільного віку. Повністю забезпечити навчання не дозволяла нестача вчителів, насамперед кваліфікованих. Лише 60% становили вчителі, які мали відповідну фахову підготовку, 40% вчительських посад займали студенти, гімназисти, учні семінарії.

Також перешкодою на шляху розвитку шкільної освіти було недостатнє матеріальне забезпечення, тому деяка кількість кваліфікованих вчителів залишала школу і знаходила собі життя в інших сферах. Отже, навчання в українських школах, не дивлячись на зміну окупаційної влади, не відповідало всім вимогам шкільного життя.

Як не парадоксально, але саме з початком нацистської окупації східногалицьких земель спостерігається швидкий і широкий розвиток української освіти. Так, за повідомленням преси, в Галичині на кінець 1941-1942 навчального року діяло 3105 українських народних шкіл, в яких було 13000 класів, навчалось 495000 учнів, працювало 7700 вчителів³.

Правда, зазначалось у часописі «Станіславівське слово», для забезпечення повноцінного навчання бракувало 2000 вчителів. У 1942-1943 навчальному році кількість українських шкіл дещо зменшилася. У краї функціонувало 3032 українські школи з 7098 вчителями, які навчали 484730 учнів.

¹ Львівські вісті. — 1941. — 1941. — 14 жовтня.

² Українська школа. — 1941. — Ч.5-6. — С.157.

³ Станіславівське слово. — 1942. — 3 червня.

Значно складнішою була ситуація розвитку української середньої освіти. У 1941-1942 навчальному році влада дала дозвіл на відкриття 10 гімназій, зокрема у Львові розпочали працю дві гімназії (директори П. Мечник та В. Радзикевич), по одній в Бережанах (директор В. Стасюк), Коломиї (директор О. Ковбуз), Сокалі (директор О. Ковельський, а після його смерті В. Олійник), Станіславові (директор О. Левицький), Стрию (директор С. Форостина), Тернополі (директор М. Тофан), Чорткові (директор Т. Поліха)¹.

Завершуючи шкільний рік аж у кінці липня 1942 р., з допущених 409 учнів гімназій екзамен на атестат зрілості здало 342 учні.

Визнаючи мету і місце українських гімназій, «Львівські вісті» писали: «Вони ж дадуть нашій талановитій молоді підготуватися до вступу у вищі школи, щоб колись зайняти відповідальні становища серед своєї суспільності. У нас ніколи не було надміру інтелігенції, а в багатьох ділянках ми відчували болючі недостачі. До того ж останнє лихоліття прорідило, а то й зовсім винищило ряди наших висококваліфікованих працівників. Тим-то мусимо використати всі можливості, що дає нам німецька держава, і заповнити наші гімназії вщерть здоровою, талановитою, охочою до праці молоддю»².

Завдяки клопотанням Українського Центрального Комітету, з дозволу німецької влади відновили діяльність учительські семінарії, організовані на зразок семінарій, що діяли в Австрійській імперії перед Першою світовою війною, з чотирма роками навчання.

Першу українську державну семінарію в Генеральній Губернії засновано у 1940-1941 навчальному році в Криниці³. Упродовж 1941-1942 навчального року відкрито три нові вчительські семінарії, а саме: в Яворові з 210 учнями та 11 вчителями, у Самборі з 187 учнями та 14 вчителями, в Рогатині з 331 учнем та 12 вчителями.

Протягом 1942-1943 навчального року відкрито ще три нові семінарії: у Львові, в якій навчалось 260 учнів, у Бучачі, з 236 учнями, у Грубешові з 99 учнями. При Львівській семінарії розпочали навчання 30 учениць-семінаристок.

Це було своєрідною компенсацією за так і не реалізовану обіцянку відкрити жіночу гімназію.

Разом у вчительських семінаріях у 1942-1943 навчальному році навчалось 1745 учнів, що далеко не покривало потреб у вчительських кадрах Східної Галичини, оскільки, як уже відзначалось, тільки з відкриттям у 1941 р. українських державних початкових шкіл не вистачало 2 тис. вчителів. У 1943-1944 навчальному році відкрито ще

¹ Українська школа. — 1943-1944. — Ч. 1-3. — С. 68.

² Львівські вісті. — 1941. — 11 листопада.

³ Українська школа. — 1943-1944. — Ч. 1-3. — С. 68.

дві вчительські семінарії у Перемишлянах і Золочеві¹. Таким чином, у роки Другої світової війни на території Східної Галичини діяли дев'ять українських семінарій і одна однорічна школа, яка готувала вихователів до дошкільних виховних закладів.

Пріоритетний розвиток в освітній політиці окупаційного режиму на окупованих територіях отримували, як відомо, початкова та професійна освіта. Питання фахової освіти для українців було питанням першочергової ваги, адже вони на попередньому етапі історичного розвитку через дискримінаційну політику польських властей були позбавлені можливості здобути професійну освіту.

На кінець 1941—1942 навчального року в Галичині діяло 5 сільськогосподарських шкіл, у яких навчалось 200 учнів, 71 фахова школа різного роду з 11 тисячами учнів².

З початком окупації Східної Галичини нацистськими військами та входження її до складу Генеральної Губернії, засоби масової інформації повідомляли про наміри вищого німецького керівництва відкрити у Львові ряд закладів вищої школи: університет, інститут ветеринарної медицини, інститут народного господарства, політехнічний, педагогічний та музичний інститути.

Однак, процес відкриття вищих навчальних закладів затягнувся. І лише навесні 1942 р. були відкриті інститути: медичний, ветеринарний, фармацевтичний, політехнічний з п'ятьма факультетами: будівельним, архітектурним, хімічним, машинобудівним, електрохімічним та сільськогосподарським³. У листопаді 1942 р. на базі факультету сільськогосподарського інституту у Львові відкрито інститут лісової інженерії.

У формі державної музичної школи з українською мовою навчання відновився Львівський музичний інститут ім. Лисенка⁴, а у 1943 р. — Державна вища торговельна школа⁵. У 1942 р. у медичному інституті навчалось — 722 студенти, у фармацевтичному — 125, ветеринарному — 260, політехнічному — 400, сільськогосподарському — 107⁶. Викладачами працювали колишні професори вищих шкіл. Мова викладання — німецька.

Очевидно, що відкриття вищих навчальних закладів у Східній Галичині було викликане не якимось особливим українофільством німецької влади, а меркантильними потребами воєнного часу, в першу чергу в медиках та фармацевтах.

¹ Українське слово. — 1942. — 22 лютого.

² Станіславське слово. — 1942. — 3 червня.

³ Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 51-56.

⁴ Львівські вісті. — 1942. — 1-2 березня.

⁵ Львівські вісті. — 1943. — 31 березня.

⁶ Львівські вісті. — 1942. — 16 червня.

Крім того, як зауважив Кость Паньківський, українці, кількість яких у польських вузах була незначною, навчалися на перших трьох курсах, на старших же курсах переважали польські студенти¹. Крім того, незважаючи на зусилля голови міста Ю. Полянського, а також відомих учених І. Крип'якевича, В. Сімовича, так і не було відкрито Львівський університет².

Наука. Толеруючи, до певної межі, розвиток української освіти всіх рівнів у Східній Галичині, німецька окупаційна влада зайняла жорстку позицію в питанні розвитку української науки. Зазнали невдачі спроби відновити діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка в перші місяці окупації краю.

Лише 6 жовтня 1942 р. було оприлюднено розпорядження Генерального Губернатора від 24 вересня 1942 р. про відкриття у Львові Інституту ім. Шевченка³, що мав вести наукові дослідження в галузі українознавства й продовжити традиції Наукового товариства ім. Шевченка.

Безпосереднім завданням інституту було дослідження українського життя і простору як сучасного, так і минулого, розвиток української науки на всіх зв'язаних з цим ділянках, студії українсько-німецьких відносини. Окремий наголос робився на праві публікувати та поширювати наукові праці вчених закладу.

Інститут утримувався на кошти Генеральної Губернії⁴. Він поділявся на секції, що охоплювали певну кількість відділень окремих наук. Правовий статус інституту, його внутрішня структура регулювалися відповідним статутом, проголошеним у день його відкриття. Практичного значення розпорядження не мало, оскільки Інститут ім. Шевченка, як наукова установа, не був створений⁵.

Наукова діяльність українських вчених була можлива лише при вищих навчальних закладах, через публікації в засобах масової інформації, до певної міри через участь у роботі інших культурних установ. Зокрема, при Українському етнографічному музеї, відкритому в залах колишнього Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Його очолив Гарасимук⁶.

Музей мав чотири відділи: народної господарської культури, народної творчості, тканини і кераміки. При музеї сформовано фонд

¹ Паньківський К. Роки німецької окупації. — С. 365.

² Добрянський О. До історії української науки під час другої світової війни //Український історик. — 1975. — Ч. 1-2. — С. 100-113.

³ Добрянський О. До історії української науки під час другої світової війни //Український історик. — 1975. — Ч. 1-2. — С. 100-103.

⁴ Рідна земля. — 1942. — 18 жовтня.

⁵ Кубійович В. Нарис історії Наукового Товариства ім. Шевченка (1873-1949). — Львів, 1991.

⁶ Львівські вісті. — 1941. — 8 листопада.

фотографій та етнографічних матеріалів, бібліотеку праць з етнографії та фольклористики.

Преса. З початком німецько-радянського збройного проти-стояння у Другій світовій війні, після 22-місячної мовчанки відродилось українське друковане слово. Як відзначили «Львівські вісті», з хвилиною, коли більшовики зайняли Галичину, українська преса перестала тут існувати¹. А часописи, що з'явилися з моменту більшовицької окупації, не слід вважати українськими, хоч вони були друковані українською мовою й мали гучні назви в дусі «Вільної України». Маючи українську форму, вони були більшовицькими за змістом, користувалися українською мовою з метою швидкого впровадження комуністичної доктрини.

На територіях, звільнених від більшовицької окупації, там, де були запаси паперу та друкарні, почали виходити українські часописи². Нова окупаційна влада їх терпіла, оскільки в них не було жодного антинімецького висловлювання.

З поширенням діяльності «Видавництва часописів і журналів у Генеральному Губернаторстві» на Східну Галичину привів до ліквідації окружної та повітової преси, яка з'являлась у містах та містечках. У 1942 р. всі ці місцеві видання припинили своє існування³.

Першим українським часописом, що вийшов у світ на східногалицьких землях в умовах нацистської окупації, були «Українські щоденні вісті» — орган управи міста Львова. Його перше число побачило світ 5 липня 1941 р. Але з часу появи спеціального «Видавництва журналів і часописів для дистрикту Галичина» замість «Українських щоденних вістей» почали виходити «Львівські вісті», що стали єдиним українським щоденним часописом, який видавався під владним контролем, поруч з німецьким щоденником «Лембергер цайтунг» та його передруком польською мовою «Газета Львовска».

7 липня 1941 р. в складних політичних умовах німецько-радянської війни вийшло перше число часопису «Самостійна Україна», що поширювався на Станіславщині. Після скасування гітлерівським керівництвом Акту відновлення української державності та репресій проти українського політичного проводу газета «Самостійна Україна» з 22 липня (число 6) вийшла під назвою «Українське слово».

Посилення репресій мало наслідком, що числа 23 від 30 вересня та 24 від 10 жовтня 1941 р. вийшли під подвійною назвою на українській та німецькій мовах. Порушилась періодичність виходу. Однак, з числа 25 від 22 жовтня 1941 р. газета знову виходить з логотипом українською

¹ Львівські вісті. — 1941. — 20 листопада.

² Золочівське слово. — 1941. — 28 грудня; Турчанські вісті. — 1941. — 20 липня.

³ Стрийські вісті. — 1914. — 4 грудня; Тризуб. — 1942. — 27 лютого; Турчанські вісті. — 1942. — 6 січня; та ін.

мовою, а з числа 26 від 25 листопада відновлюється нормальна періодичність виходу часопису.

В цьому не було нічого дивного, оскільки загальновідомим фактом є порада Адольфа Гітлера дозволити видання газет, наприклад в Україні, щоб «мати можливість впливати на місцеве населення»¹. Починаючи з 1 квітня 1942 р., число 38 (79), часопис «Українське слово» починає виходити під назвою «Станіславське слово». Після поширення на Станіславщину часопису під такою самою назвою, регіонального відгалуження часопису «Рідна земля», 2 серпня 1942 р. вийшло останнє число цього видання.

В умовах посилення цензурного тиску з боку німецької влади почав виходити часопис «Рідна земля» — орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина», призначеного в першу чергу для українських селян-хліборобів.

Згодом тижневик «Рідна земля», «щоб ще краще служити рідній справі, та бути сильніше зв'язаними з своїми читачами», розширився². Як продовження та доповнення до «Рідної землі» у липні-серпні 1942 р. почали виходити пов'язані зі своїми округами тижневики «Тернопільський голос» для Тернопільщини і Золочівщини, «Станіславське слово» для Станіславщини, Калущини, Коломийщини, «Чортківська думка» для Чортківщини і Бережанщини, «Голос Підкарпаття» для Дрогобиччини, Самбірщини і Стрийщини.

В округах та повітах дистрикту Галичина українською мовою виходили тижневики «Самбірське слово» — орган Самбірської округи; «Вільне слово» — на різних етапах існування: орган Української національної ради Дрогобиччини, орган Українського комітету в Дрогобичі, орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина», згодом його наступником стало «Дрогобицьке слово»; «Турчанські вісті» — орган Українського повітового комітету; «Стрийські вісті» — орган міської і районної управи Стрийщини; «Українські вісті», пізніше «Сокальне слово» — орган Українського повітового комітету міста Сокаля; «Золочівське слово» — орган Золочівського окружного відділу; «Воля Покуття» — вісник Коломийської округи; «Жовківські вісті» — орган Організації Українських Націоналістів, пізніше орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина»; «Тризуб» — орган окружного управління Чортківської округи і управи міста Чорткова; «Зборівські вісті» — орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина»; «Бережанські вісті» — орган української районної управи в Бережанах, пізніше орган повітової управи в Тереволі; «Бучацькі вісті» — орган міста Бучач; «Воля» — орган

¹ Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні. — С. 126.

² Станіславське слово. — 1942. — 12 жовтня.

окружної управи в Копичинцях; «Голос Самбірщини» — орган «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина»; «Рогатинське слово» — орган повітової управи; «Калуський голос»; «Золотий тризуб» — орган міста Калуша; «Українські Перемишлянські вісті»; «У бій» — орган міста Косова.

Протягом грудня 1943 — липня 1944 рр. виходив часопис «До перемоги» — орган військової управи Галичини, призначений у першу чергу для вояків дивізії СС «Галичина» та їх родин.

Літературно-мистецьке життя знаходило відображення на сторінках періодичних видань «Ілостровані вісті», «Вечірня година» і, особливо, «Наші дні», що був найкращим і найзмістовнішим літературно-мистецьким часописом періоду Другої світової війни не лише в Галичині, але й в Україні в цілому.

Причому, варто зауважити, що «Наші дні» виконували роль не лише адекватну прямому призначенню, але були й органом, який сприяв розвитку української науки, публікуючи на своїх сторінках науково-популярні статті українських вчених, котрі, як відомо, були позбавлені можливості професійно займатися наукою. Для української дітвори виходив журнал «Малі друзі», а для молоді журнал «Дорога».

Особливе місце серед періодичних легальних видань Східної Галичини належало професійній періодиці. Зокрема, для українських вчителів виходив журнал Головного відділу навчання і науки у Правлінні Генерального Губернаторства та «Українського учительського об'єднання праці» «Українська школа».

Протягом 1943-1944 рр. друкувався орган «Об'єднання праці українського студентства» і Українського Центрального Комітету — журнал «Студентський прапор».

Для спеціалістів, зайнятих у промисловості, сільському господарстві, торгівлі, транспорті виходили спеціальні профільні періодичні видання. Зокрема, «Господарсько-кооперативний часопис» — орган Ревізійного союзу українських кооперативів, «Залізничник» — часопис для працівників Східної залізниці, «Порадник» — службовий місячник для війтів, «Український ремісник» — орган Головної групи промислової господарки і руху, «Сільський господар» і «Український пасічник» — часописи, призначені для спеціалістів-аграріїв.

Окреме місце серед періодичних видань належало виданням Українського Центрального Комітету — «Віснику Українського Центрального Комітету», «Віснику Українського центрального комітету міста Сокаля», «Українське робітництво в Німеччині» — додаток до «Вісника Українського Центрального Комітету». У 1941 р. в Станіславові вийшов «Вісник Станіславівської обласної управи».

Церковно-релігійні видання були представлені журналом Богословського наукового товариства «Богословія», «Львівськими епар-

хіальними відомостями», релігійним місячником «Місіонер», що виходив у Жовкві, «Вісником Станіславівської дієцезії».

Переважає більшість повідомлень, статей, заміток стосувалася воєнних подій на фронтах, міжнародного становища, подій у Німеччині та інших державах, життя Придніпрянської України, проблем народного господарства.

У періодиці знаходили також висвітлення проблеми політичної ситуації в Східній Галичині, політика німецької адміністрації, функціонування органів влади, правові відносини та судівництво, східногалицькі проблеми в органах німецької влади Генерального Губернаторства та дистрикту Галичина, адміністративно-територіальний устрій, чисельність та структура населення, діяльність Українського Центрального та Краєвого Комітетів, формування стрілецької дивізії СС «Галичина», культурне життя.

Беззаперечне право на легальне існування мали лише ті часописи, які виходили в рамках підконтрольних німецькій адміністрації видавництвах. Суворі цензура не пропускала матеріалів, у яких містився хоч найменший натяк на критику існуючого стану речей, чи таких, що, на думку німецьких цензорів, могли сприяти активізації національного руху.

Як згадував український письменник Остап Тарновський, навіть публікація матеріалів, приурочених до 30-річчя смерті Михайла Коцюбинського, чи повідомлення про похорони глави уряду ЗУНР Костя Левицького на першій сторінці «Львівських вістей», викликали спротив шефа преси дистрикту Галичина, головного цензора Георга Лемана.

Своє ставлення до української легальної преси та її призначення він висловив головному редакторові цілого ряду періодичних видань Осипу Бондаровичу: «Для кого ви друкуєте газету? Для мешканців Львова, всяких сторожів, домашніх господинь, працівників на фабриці, урядовців. Що їх обходить Михайло Коцюбинський, вони й не знають і не зацікавлені знати, хто він такий. Вони хочуть дістати вісті, повідомлення уряду, інформації про харчові картки й інші побутові речі. Для того ми видаємо газету. Я вам дозволю надрукувати цю статтю з уваги на молодого автора, але другим разом таких матеріалів мені не приносить»¹.

Затиснуте в лещата, українське друковане слово могло вільно звучати лише в умовах підпілля. Переслідувані окупаційною владою, нелегально поширювались на території східногалицьких земель та по всій Україні такі періодичні видання Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії, як «Ідея і чин», «Бюлетень», «Вісник української інформаційної служби», «Вісті

¹ Тарновський О. Літературний Львів, 1939-1944. — Львів, 1995. — С. 96.

української інформаційної служби», альманах «За самостійність», «За українську державу», «Інформаційний листок», журнал для молоді «На зміну», «Самостійна Україна», «Юнак», «Повстанець».

Видавництва. Після включення Східної Галичини до складу Генерального Губернаторства на її територію поширилась діяльність німецької інституції «Видавництво часописів і журналів у Генеральній Губернії» у формі «Видавництва часописів і журналів дистрикту Галичина»¹.

«Видавництво шкільних книжок» мало на меті видавати шкільні підручники, передбачені навчальними програмами². Для розв'язання проблеми підручників для вищих навчальних закладів планувалось відкриття «Українського наукового видавництва». Воно мало видавати підручники, підготовлені українськими науковцями, а також наукову літературу зарубіжних авторів, перекладену на українську мову. «Українське видавництво белетристичної літератури» створювалось для продукування художніх та науково-популярних набутоків.

Планувалось заснування «Українського музичного видавництва», з метою узгодження видавничої діяльності створювалось «Центральне книжкове видавництво».

Широке висвітлення на сторінках періодичних видань знайшла робота «Українського видавництва», що поширило свою діяльність на східногалицькі землі після входження їх до складу Генеральної Губернії³.

Окреме місце серед українських видавництв належало видавничому кооперативу письменників та журналістів «Українська книга» на чолі з директором Михайлом Яцківим-Оделяном, що займалось друком художньої літератури, календарів, мало плани видавати літературно-мистецький місячник «Розкуте слово»⁴.

Радіо. У роки окупації Східної Галичини продовжувало функціонувати радіо. У 1941 р. німецька влада, перебравши в свої руки Львівську радіостудію, дозволила користуватись нею і для українського населення Галичини.

З перших днів нової влади галичани отримали змогу слухати українські пісні та твори у виконанні львівських митців. Довший час радіопередачі українською мовою виходили з 10³⁰ до 11⁰⁰ вранці. Це був єдино можливий час, продиктований умовами загальнодержавного німецького радіомовлення.

З 1 вересня 1943 р. на прохання Українського Центрального Комітету українські передачі почали виходити в ефір з 17¹⁵ до 17⁴⁵. Дане

¹ Львівські вісті. — 1941. — 20 листопада.

² Львівські вісті. — 1941. — 20 серпня.

³ Львівські вісті. — 1943. — 2-3 травня.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 20 серпня.

радіомовлення обмежувалось трансляцією музичних програм, хоча український слухач сподівався передач загального інформаційного змісту¹.

І все ж таки, не дивлячись на нетривалий час мовлення (півгодини по понеділках, середах, четвергах та п'ятницях), населення бачило у львівському радіомовленні зародок майбутнього повноцінного українського радіо.

З 24 грудня 1941 р. в дистрикті Галичина вступило в силу розпорядження окупаційної влади про адміністрацію пошт та телеграфу, згідно з яким запроваджувалось виконання «радієвої ординації» від 13 квітня 1940 р.

Власники радіоприймачів і радіодеталей, торговці радіоприймачами та радіодеталями були зобов'язані повідомити про себе поштовий уряд². Усі дозволи, видані німецькою владою на користування радіотехнікою, втрачали чинність.

У випадку порушення розпорядження, винний карався шестимісячним терміном позбавлення волі.

Дозвіл на користування радіоприймачами, а також на їх кількість видавався Східною німецькою поштою (Дойче Пост Остен)³. На території дистрикту дозволялось слухати програми львівської радіостанції, програми німецького радіо, інші станції, що ними послуговувалось німецьке радіо.

Заборонялось прослуховування, запис, поширення інформації ворожих Німеччині станцій: «Коли б трапилося, що при неухважній маніпуляції визвалася б чужа станція, не вільно того, що слухач чув, ані записувати, ані нікому повторяти, ані теж згадувати, що того роду передачі існують».

Релігійний фактор. Політика німецької влади в Східній Галичині в релігійній та церковній сферах різко відрізнялася від політики попереднього окупаційного режиму. Було проголошено свободу віросповідання та релігійного життя.

Уже в «Прокламації до населення Галичини», виданій з приводу приєднання до Генеральної Губернії, Франк проголосив свободу релігійних відправ⁴, а під час перебування в Галичині в жовтні 1941 р. заявив, що українське населення краю матиме можливість для розвитку релігійного життя⁵.

Проголошуючи в цілому толерантне ставлення до релігії, окупаційна влада негативно відносились до участі церкви та її ієрархів в національному житті. Особливо виразно це проявилось після придушення нацистським режимом спроб відродження української державності.

¹ Львівські вісті. — 1943. — 29-30 серпня.

² Львівські вісті. — 1942. — 24 січня.

³ Львівські вісті. — 1942. — 30 січня.

⁴ Українські щоденні вісті. — 1941. — 2 серпня.

⁵ Рідна земля. — 1941. — 2 листопада.

Німецька влада, через посередництво військових в особі майора цу Ейкерна та гаупмана Коха, повідомляв журнал «Ідея і чин», зробила спробу примусити митрополита Андрія Шептицького відкликати свого пастирського листа, виданого з приводу Акту відновлення Української Держави¹.

Згідно з розпорядженням губернатора Галичини, Відділ науки і навчання з 6 січня 1942 р. дозволив священикам викладати релігію в школах. З цією метою шкільна влада дистрикту зобов'язала митрополиту ординацію подати списки священиків для виконання цього розпорядження². У відповідь церковна адміністрація дала певні доручення деканам.

На початку 1943 р. виникла загроза припинення викладання релігії у початкових та фахових школах³. Приводом до цього послужила, очевидно, особлива позиція митрополита Андрія Шептицького, який виступив з посланням «Не убий», в якому засуджував кровопролиття як спосіб розв'язання політичних проблем⁴. Хоча формально причиною припинення викладання релігії були урядові звіти про неналежне використання деякими священиками годин, відведених на вивчення релігії.

Непросто склалися відносини між німецькою владою та церквою в питаннях церковної обрядовості. Зокрема, начальник Української поліції Пітулай виступив із застереженням стосовно шлюбів українських поліцаїв. Він зауважив, що греко-католицькі священики видають свідоцтва про одруження членам Української поліції, тоді, як згідно з чинним в дистрикті Галичина австрійським цивільним законодавством про організацію державної поліції, вони можуть взяти шлюб лише з дозволу керівництва⁵.

За шлюби, укладені без такого дозволу, подружні пари, а також священики, що їх уклали, мали притягатися до адміністративної відповідальності. Поліцаї негайно мусили звільнитися зі служби. За непослух призначалися також примусові роботи.

Оцінюючи німецьку політику в релігійному питанні, орган ОУН «Ідея і чин» зауважив, що вона спрямована на розкол українського національного організму⁶. Проголошуючи свободу релігійних переконань та заявляючи, що виключно справа населення творити форми церковно-релігійного життя, влада намагалася поставити процеси, що відбувалися в релігійному житті, під свій контроль та керувати ними.

¹ Ідея і чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 10.

² Львівські архієпархіальні відомості. — 1942. — Ч. 1. — С. 21.

³ Львівські архієпархіальні відомості. — 1943. — Ч. 1-2. — С. 47.

⁴ Львівські архієпархіальні відомості. — 1942. — Ч. 11. — С. 177-183.

⁵ Львівські архієпархіальні відомості. — 1943. — Ч. 8-9. — С. 130-131.

⁶ Ідея та чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 15.

Як тільки після відступу більшовиків церковне життя в Україні почало відроджуватися, німці без будь-яких причин розпустили церковні ради, що почали виникати з метою церковного відродження. Підставою до закриття церковних рад, констатував журнал, було, очевидно, лише те, що німецька влада боялася будь-яких форм українського організованого життя.

Все ж таки, не дивлячись на неоднозначність німецької політики щодо релігії та церкви, українське духовенство Східної Галичини мало певні важелі впливу на політичну ситуацію, що відображалося в різного роду відозвах, листах, посланнях вищих церковних ієрархів до населення краю. В одних випадках відображалися інтереси українського народу, в інших — німецької влади, що свідчило часто про особливу думку церковних ієрархів.

* * *

Уже в перші дні німецько-радянського збройного протистояння в Другій світовій війні Східна Галичина була окупована німецькими військами. Населення краю вітало, а то й надавало допомогу в боротьбі з відступаючими більшовицькими військами та органами більшовицької влади, вбачаючи в німецькій армії визволителя від попереднього терористичного режиму. Однак, вже перші кроки німецької військової адміністрації та вищого державно-партійного керівництва Третього рейху похитнули сподівання населення краю на можливість з допомогою німецьких чинників реалізувати головну мету українців — відродження державності. Після місячного урядування в краї німецької військової адміністрації, Східна Галичина, згідно з рішенням вищого державного керівництва Німеччини, ввійшла до складу Генеральної Губернії.

Правовою основою входження Східної Галичини до складу Генеральної Губернії стало «Розпорядження про адміністрацію Галичини» від 1 серпня 1941 р., видане Г. Франком на підставі постанов фюрера від 17 та 22 липня, про включення колишніх польських воєводств: Львівського, Тернопільського, Станіславського до складу Генерального Губернаторства. Управління Галичиною з рук командування німецької армії переходило до цивільної адміністрації. Одночасно Галичина ставала складовою частиною Німеччини. 1 серпня 1941 р. у залі засідань Львівського університету генерал піхоти фон Рок передав владу Генеральному Губернатору Франку. Той, у свою чергу, призначив губернатором дистрикту Галичина Ляша, якого 30 січня 1942 р. на цій посаді замінив Отто Вехтер. Для управління краєм було створено уряд дистрикту — Раду Правління.

Особливістю політико-правової ситуації в Східній Галичині було те, що вся повнота політичної влади була в німецьких руках, українці мали можливість зайняти низові посади, що в перспективі повинні були стати основою адміністративної влади в українській державі. Усі рішення української влади набували чинності лише після відповідних рішень німецької адміністрації. Будь-яка незгода з її діями, не говорячи про

відкритий опір заходам чи політиці окупаційних властей, жорстоко придушувалася. Правові відносини, судівництво носили яскраво виражений дискримінаційний характер, що проявлялось в їх дуалізмі (окремо для німців, окремо для ненімців). Усі адміністративні заходи, в тому числі включення Східної Галичини до складу Генеральної Губернії, адміністративно-територіальний устрій, були спрямовані на перетворення Східної Галичини в складову частину Великонімецької імперії.

Національно-культурна політика Німеччини в Східній Галичині, у порівнянні з іншими регіонами України, носила поміркований характер, і до певної міри відповідала національним інтересам українців, що було можливим завдяки діяльності суспільної установи — Українського Центрального Комітету. Але як і на окупованих нацистами територіях, національно-культурне життя, у всіх його проявах, було поставлене під жорсткий контроль окупаційних органів.

До певної міри стабілізуючим фактором у відносинах українського населення краю та німецької влади була греко-католицька церква на чолі з митрополитом Андрієм Шептицьким. Але її вплив на політико-правову ситуацію в краї, попри всі заяви німецького керівництва різних рівнів про ставлення до релігії і церкви, був обмежений.

Аналіз, проведений на основі вивчення матеріалів української періодичної преси Східної Галичини періоду окупації краю нацистською Німеччиною, співставлення їх з іншого роду документальними даними, а також дослідженнями авторитетних науковців та спогадами головних учасників подій, свідчить про двоїстий характер німецької окупаційної політики в цьому регіоні України.

З одного боку — це політика терору і насильства, політика заборон і обмежень; з іншого боку — населення отримало можливість, хоч і під контролем влади, хоч із сильними обмеженнями, на національно-культурне життя. Але ця подвійність становища зовсім не означала особливої прихильності окупаційного режиму до українського населення. Навпаки, політика нацистської влади в Східній Галичині мала яскраво виражений антиукраїнський характер, що було головною причиною розгортання тут руху опору у формі Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії.

Розділ II
**ПОЛІТИЧНА ДУМКА І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ
СИЛ ДИСТРИКТУ ГАЛИЧИНА
(1941-1944)**

§1. Ідеологічні зусилля ОУН

Незважаючи на обширну кількість літератури, присвяченої діяльності Організації Українських Націоналістів (Бандери) і Організації Українських Націоналістів (Мельника) у Східній Галичині у роки Другої світової війни, очевидним залишається факт необхідності продовження досліджень цієї проблеми національної історії з трьох причин. По-перше, сильний вплив, а іноді і визначальний, на історичні дослідження мали ідеологічні чинники. Це стосується як досліджень, проведених зарубіжними істориками, так і робіт українських істориків діаспори, не говорячи вже про офіціоз радянської історичної науки. Певні позитивні зрушення спостерігаються з часу проголошення незалежності України. По-друге, з плином часу історичні явища і події стають рельєфніші та виразніші, вгамовують пристрасті учасників подій, розум бере гору над емоціями. По-третє, розширюється джерельна база — і перед сучасним поколінням істориків стоїть завдання, опираючись максимально на джерела, відтворити об'єктивну картину діяльності ОУН в умовах нацистської окупації українських земель.

Початок німецько-радянської війни знаменував собою і новий етап у роботі як ОУН(б), так і ОУН(м). Взаємовідносини між ними носили надзвичайно складний характер. Причини протистояння лежали у відмінності тактики щодо окупаційного режиму. ОУН(б) як радикальна течія національно-визвольного руху після невдалої спроби проголошення української державності та арешту німецькою владою її керівництва стала на шлях боротьби проти нацистів, роблячи ставку на сили народу та сподіваючись на сприятливі зовнішні обставини після завершення війни. ОУН(м), ставлячи кінцевою метою своєї діяльності відродження української державності, намагалася зробити максимально можливе, щоб у жорстких умовах нацистського режиму в міру сил і можливостей обмежити репресії проти цивільного населення, створити основу майбутнього державного апарату, закласти кістяк української армії. І йшла на співробітництво з окупаційною владою.

Наслідком такої різновекторної тактики у досягненні кінцевої стратегічної мети обох організацій стало їх протистояння, а то й

протиборство, що загострювало до краю і без того трагічне становище українців у Другій світовій війні.

Будь-які згадки про політичну діяльність українських нелегальних організацій в умовах суворої цензури були неможливі. Матеріали, опубліковані на сторінках видань націоналістів, у першу чергу головного політично-інформативного журналу проводу ОУН(б) «Ідея і чин», а також альманаху «За самостійність», «Бюлетня», «Вісника Української інформаційної служби», «Вістей Української інформаційної служби», часописів «За самостійну Україну», «Самостійна Україна», журналів для молоді «Юнак», «На зміну» дають можливість простежити всю складність та суперечливість взаємовідносин між окупаційним режимом з одного боку, та українськими визвольними організаціями з іншого, а також причини протистояння у середині українського політичного табору.

Вибух німецько-радянської війни відкрив новий етап у діяльності ОУН обох напрямів. І не лише у плані зміни умов діяльності, але й зміни політичних орієнтирів. Так, Іван Гриньох, один з провідних діячів ОУН(б), у статті «Українська проблема в планах німецької політики», опублікованій на сторінках журналу «Ідея і чин» під псевдонімом Коваленко І. М., зазначив, що вже перша промова Гітлера з приводу початку німецько-радянського збройного протистояння перекреслила всі сподівання українського політичного проводу на відновлення державності з допомогою Німеччини.

Стало очевидним, що на території України розпочалася боротьба двох імперіалістичних сил. У такій ситуації проголошення відродження державності актом 30 червня 1941 р. було не лише реалізацією кінцевої мети національно-визвольних змагань.

Цей акт був також тактичним кроком, щоб примусити політичне керівництво Німеччини провід показати справжню позицію: «Акт 30 червня зірвав облудну маску приятеля з німців і примусив їх заграти в одверті карти. В яке клопітке становище поставив німців акт української державності, видно хоча би з тих заходів, що їх німці вживали для викреслення цього акту з карти історії»¹.

Оцінюючи події 30 червня, провід ОУН у зверненні до українського народу з приводу другої річниці спроби відродження державності зазначив, що це був могутній акт, який після двох довгих десятиріч більшовицької неволі заявив про священне право українців на самостійне державне життя².

Це був ще один яскравий доказ невмирущості української нації після героїчно закінчених визвольних змагань 1917-1921 рр. Широкою хвилею радості й захоплення зустріли акт 30 червня народні маси, твердили

¹ Коваленко І. М. Українська проблема в планах німецької політики // Ідея і чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 10-11.

² Український народі // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 4. — С. 1-2.

автори звернення, по всьому краю над Дністром та Дніпром пройшли могутні маніфестації, що вітали відродження української державності.

У вступі до «Політичних постанов Другої конференції ОУН(б)», неповний текст яких був опублікований на сторінках підпільних видань, націоналісти заявили, що їхня боротьба базується на засадах акту 30 червня 1941 р., який став революційною та політичною маніфестацією волі всього українського народу жити власним самостійним життям¹.

На західноукраїнських землях головні зусилля націоналістів спрямовувались на розбудову революційно-політичних сил та підготовку кадрів, на піднесення політичної активності мас шляхом розгортання руху за державність, зацікавлення станом справ у центральних та східних українських землях, зокрема, боротьбою там із внутрішнім агентурним фронтом, критику німецької політико-господарської системи шляхом роз'яснювальної праці серед населення, спротив виступникам та опортуністам, стимулювання національної солідарності у всіх сферах життя.

Урядуючий провідник ОУН Максим Рубан (Микола Лебідь), визначаючи завдання на 1943 р., виступив з різкою критикою тих політичних сил, що стали на шлях співробітництва з нацистським режимом: «Засуджуємо зрадників українського народу і української національно-визвольної боротьби, що стали на службу окупантів і помагають їм поневолювати Україну, всіх цих поцейбічних політичних спекулянтів і «вождів», платних дорадників німецького окупанта з-під стягу різnorodних «комітетів», редакторів німецьких газет на українській мові»².

Оцінюючи діяльність політичних сил в умовах окупації, Мирослав Прокоп у статті «Революційний фронт українського самостійництва», підписаній псевдонімом Вировий М. В., зауважив, що півторарічний досвід війни засвідчив: єдиним організованим осередком революційних сил була Організація Українських Націоналістів.

І це не декларативно-агітаційне твердження, оскільки, на його думку, не можна вважати самостійницькими силами «тупцюючі в німецьких передпокоях різnorodні опортуністичні партії, що, мовляв, визначають ідею самостійності України, але з «тактичних» міркувань співпрацюють з німецьким окупантом».

Далі мовилося гостріше: «Для нас вони збанкрутілі партії, що спекулюють гаслом самостійної України в своїх паперових програмах та розраховують у цей спосіб на обманювання мас. Хто в Берліні хоче ви-

¹ Політичні постанови Другої конференції ОУН (Неповний текст) // Ідея і чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 5-6.

² Зі слова урядуючого провідника ОУН на 1943 р. // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 2. — С. 5-6.

просити українську державу, той не самостійник і за Україну не бореться»¹.

Серед безоглядного терору і насильства в Україні, писав невідомий автор на сторінках «Ідеї і чину», веде український народ боротьбу проти всіх загарбників під гаслом Соборної Самостійної України. Здавалося би, що в результаті грабіжницької нацистської політики в Україні у жодного українця не може бути сумніву щодо її справжніх намірів².

Різкій критиці було піддано позицію лідера поміркованого крила ОУН А. Мельника: його організація протягом останніх двох років принесла багато шкоди, запевняючи з одного боку, що бореться за самостійну Україну, а з іншого — веде наскрізь опортуністичну політику, намагаючись випросити державу листами до німецького уряду.

Навівши, як приклад, лист-меморандум Мельника до Розенберга, де з позитивного боку оцінювалась аграрна реформа в Україні як запорука зміцнення потенціалу для боротьби з більшовизмом, поява Емісійного Банку України, відкриття частини шкіл та наукових і культурних закладів, автор наводить факти, що засвідчують про антиукраїнський характер німецької політики на окупованих територіях. І робить висновок: «Сьогодні, в час жорстокого окупаційного гніту, немає двох доріг до Самостійної України. Українську державу не можна випросити у ворога. Її треба вибороти у безоглядній боротьбі проти всіх сил наїзника. Хто не хоче спокійно приглядатися, як окупант плондрує Україну, хто не хоче, щоб його самого обернули в раба, хто гидує агентурним вислугуванням окупантові, хто щиро прагне самостійної України, той ставай в ряди одного революційно-визвольного фронту боротьби під керівництвом ОУН».

Однозначно негативно оцінював провід ОУН(б) діяльність Українського Центрального Комітету. Знайшло місце на сторінках журналу «Ідея і чин» інформаційне повідомлення легальної газети «Львівські вісті» про новорічне привітання, висловлене на прийомі Генеральному Губернатору Франку делегацією Українського Допомогового Комітету, і заяву, зроблену з цього приводу провідником УЦК професором Кубійовичем. У ній мова йде про найщиріші побажання українського народу, щоб рік, який розпочався, «приніс героїській німецькій армії... вінець остаточної перемоги».

В. Кубійович запевнив: українці готові у будь-якій можливій формі підтримати німецьку боротьбу, про що вони вже засвідчили в минулому 1942 р. Крім того, він інформував губернатора, що поруч з участю у добровільному збиранні кожухів і вовни для Східного фронту і

¹ Вировий М. В. Революційний фронт українського самостійництва (Розвиток і стан націоналістичних сил та наші спроможності) // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 2. — С. 6-12.

² На манівцях опортуністичної політики // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 2. — С. 30.

добровільних здач контингенту, котрі відбувалися без тертя, 400 тисяч працездатних українців Генерального Губернаторства зголосились на роботу до рейху. А також з вдячністю за розуміння, що його виявив Генеральний Губернатор у відношенні до життєвих потреб українського народу, вручив від імені української делегації картину — витвір національного мистецтва¹.

Редакція головного друкованого органу ОУН, оцінюючи подібну інформацію, з сарказмом констатувала, що оцю заяву склав В. Кубійович представникові німецької окупаційної влади у той час, як підвладні Г. Франка мордували у найбільш жорстокий спосіб борців за волю українського народу: «Тому помилявся В. Кубійович, коли називав свої побажання і побажання подібних йому п'ятолизів і запроданців «побаженнями українського народу». Український народ може тільки одне побажати німецьким окупантам, а саме, щоб вони остаточно забралися з українських земель. Тоді Україна пригадає Кубійовичеві його брудне вислугування перед кровожадним окупантом».

Наскільки гострим було протистояння свідчать постанови конференції націоналістів, що відбулася 17-21 лютого 1943 р. Проаналізувавши ситуацію на українських землях, стан справ у середовищі політичних сил, учасники конференції прийняли постанову, згідно якої одним із завдань діяльності ОУН(б) є ліквідація впливу «партійницьких угруповань та опортуністично-зрадницьких одиниць і груп, що під різними виглядами проповідують порозуміння з окупантами та із ними співпрацюють, чим намагаються послабити волю українського народу до боротьби та допомагають окупантам закріплювати на Україні колоніальну систему»².

Оцінюючи діяльність ОУН(б) на українських землях, у тому числі й у Східній Галичині, її провід у Постановах III-го Надзвичайного великого збору, що відбувався 21-25 серпня 1943 р., констатував, що вдалося відстояти не тільки моральні позиції національної революції, але й створити практичні передумови для того, щоб перейти у наступ і здобути перемогу³.

Окремою сторінкою діяльності ОУН(б) є її ставлення до подій, зв'язаних з дивізією СС «Галичина», формування якої розпочалося з ініціативи губернатора дистрикту. Дана ініціатива отримала підтримку Українського Центрального Комітету та тієї частини східногалицького населення, яка сподівалася в умовах, що склалися, закласти основи регулярної української армії.

¹ Вістки // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 2. — С. 30.

² Постанови III Конференції Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 3. — С. 2-4.

³ Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських націоналістів // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 5. — С. 2.

Як маневр нацистської влади, спрямований на зміцнення свого воєнного потенціалу, оцінили учасники конференції націоналістів спроби залучити народи окупованих територій до змагань за її імперіалістичні інтереси під гаслом боротьби з більшовизмом¹.

У постанові конференції, прийнятій з приводу мобілізації до німецької армії та проголошення українців союзниками у боротьбі з московським імперіалізмом, формування окремих військових підрозділів із числа представників східно- та західноукраїнських земель, визнавалось як намагання нацистів здобути для себе гарматне м'ясо, як підступні акції з метою послабити народну волю шляхом нав'язування йому невинуватих, оманливих надій на добрі наміри німців змінити свою політику в Україні та визнати у майбутньому право українців на незалежну державу.

Аргументуючи своє негативне ставлення до формування стрілецької дивізії «Галичина», журнал «Ідея і чин» помістив на своїх сторінках інтерв'ю з українцем, вояком лейб-гвардії (особистої гвардії) Гітлера, в якому викладено зміст пропагандистських занять, що проводилися з особовим складом німецької армії після появи на фронті відділів донських, кубанських, терських, українських козаків.

Зокрема пояснювалось, що поява військових підрозділів поневолених народів у складі німецьких військ не є відступом від засади про вищість німецької раси. Заяву Гітлера, зроблену ним на початку війни, що цю війну німці будуть вести самі і що тільки вони гідні носити зброю, не потрібно розуміти догматично, а слід, використовуючи досвід англійців, воювати за досягнення власної мети силами інших народів².

Таким чином, використання збройних відділів різних народів повинно сприяти перемозі у війні і не є відступом перед поставленою метою, а лише тактичним кроком.

Продовжуючи викривати підступність намірів нацистського керівництва, яке, формуючи українську дивізію в складі вермахту, вживало різні заходи, спрямовані на залучення більшої кількості добровольців, журнал «Ідея і чин» проінформував своїх читачів про розпорядження старости міста Львова щодо перегляду списків усіх чоловіків 1917-1925 рр. народження з метою використання їх у Службі праці³.

Було зазначено, що тільки українці, які зголосилися до дивізії, звільняються від набору до трудових загонів.

Одночасно губернатор Галичини Вехтер нагадав добровольцям, що передумовою боротьби зі зброєю є праця з лопатою. І пригрозив суворими карами за порушення порядку та дисципліни.

¹ Постанови III-ої Конференції Організації Українських Націоналістів Самостійників Державників // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 3. — С. 2.

² З-понад кулісів // Ідея і чин. — 1943. — Ч. 3. — С. 28.

³ Огляд преси // Ідея і чин. — 1993. — Ч. 4. — С. 29.

Одним із важливих напрямів діяльності ОУН(б) була пропаганда національно-визвольних ідей. З цією метою в умовах підпілля виходили різного роду пропагандивні матеріали (брошури, співаники, листівки, періодика). Безперечно, важливу роль у цьому плані відіграла нелегальна преса.

У першу чергу це стосується головного політично-інформативного журналу проводу ОУН(б) «Ідея і чин», що виділявся на фоні підпільних видань не лише зовнішнім виглядом та порівняно, як для підпілля, високою якістю друку, але й обсягом та якістю опублікованих матеріалів. Виходив протягом 1942-1946 рр. Усього з'явилося 10 номерів (ч. 1, 1 листопада 1942 р.; чч. 2, 3, 4, 5 у 1943 р.; ч. 9 у 1945 р.; ч. 10 у 1946 р.). Журнал мав обсяг 24-26 сторінок, лише останнє число нараховувало 76 сторінок. Формат — 21/29 см.

Редактором першого числа «Ідеї і чину» був Дмитро Маївський. Наступні чотири випуски (2, 3, 4, 5), за дорученням урядуючого провідника ОУН Миколи Лебеда, редагував Мирослав Прокоп. Редактором 6 та 7 чисел був Михайло Палідович, після загибелі якого у травні 1944 р. редактором 8 та 9 випусків знову став Дмитро Маївський. Редактором останнього, 10 числа, на думку Мирослава Прокопа, очевидно, був Петро Полтава¹. Журнал друкувався у підпільній друкарні, яка мала конспіративну назву «Прага», і знаходилась в одному із сіл Львівської області у спеціально побудованій криївці, під підлогою великої стодоли, що належала господарю, хата якого стояла поруч.

Детальну розповідь про друкарню можна знайти у спогадах Богдана Подоляко у газеті «Український самостійник», що виходила у Мюнхені у 1957 р. (ч. 2-3)². Проіснувала до 10 грудня 1943 р. Після трагічної загибелі одного з керівників друкарні була ліквідована. Починаючи з шостого числа, журнал «Ідея і чин» друкувався в іншому місці.

Як офіційний орган націоналістичного проводу «Ідея і чин», крім висвітлення відповідних ідеологічних засад та напрямів діяльності, мав на меті давати об'єктивну інформацію про події в Україні, становище населення, боротьбу проти нацистських окупантів.

Матеріали, опубліковані на сторінках журналу, є важливим джерелом для повноцінного розкриття та аналізу політичних подій і процесів, що відбувалися в Україні в роки Другої світової війни, оскільки легальна періодика українською мовою того періоду була затиснута у рамки жорсткої цензури, замовчувала або обминала широкий спектр політичних обставин.

Один із колишніх редакторів журналу Мирослав Прокоп зазначив, що підпільна преса українського визвольного руху періоду Другої світової

¹ Прокоп М. Журнал «Ідея і чин» (Інформації та оцінки редактора) // Літопис УПА. — Т. 24. — Торонто — Львів, 1995-1996. — С. 9.

² Прокоп М. Журнал «Ідея і чин» (Інформації та оцінки редактора) // Літопис УПА. — Т. 24. — С. 13.

війни, у тому числі «Ідея і чин», мала свої світла і тіні. Зокрема, з редакційного боку задіяно було невелике число дописувачів.

У десятих випусках опубліковано статті лише 24 авторів. Важко визначити їх справжні прізвища, оскільки в умовах підпілля статті публікувались, як правило, під псевдонімами. Усе ж таки прізвища тринадцятих вже встановлено, зокрема, Яків Бусел публікував свої статті під псевдонімом К. Дніпровий; Ростислав Волошин — А. С. Борисенко; Іван Гриньох — І. М. Коваленко, І. В. Діброва; Микола Дужий — М. К., Мирон Карівський; Петро Дужий — Б. П. Низовий, М. В-ак, Арсен Панасенко; Осип Дяків — О. Горновий; Омелян Логуш — О. І. Степанів; Дмитро Маївський — П. Т. Дума; Василь Мудрий — Я. В. Борович; Михайло Палідович — Ю. М. Моряк, Л. М. Карпатський, Ю. М. Херсонєць; Мирослав Прокоп — М. В. Вировий, О. С. Садовий, В. В. Садовий; Микола Степаняк — Сергій Дмитрів; Петро Федун — П. Полтава¹.

Умови підпілля негативно відбилися на якійсь стороні публікацій, оскільки автори були обмежені у користуванні різного роду довідниками, словниками, енциклопедіями, важко було налагодити контакт з усіма учасниками українського організованого життя, що приводило до тематичної звуженості журналу. Крім того, у ньому друкувалися матеріали, які за звичайних умов мали б друкуватись на сторінках газет, бюлетнів або листівок.

У надзвичайно складних умовах підпілля поруч з журналом «Ідея і чин» виходили інші нелегальні видання ОУН(б), а саме: альманах «За самостійну Україну», «Бюлетень», «Вісник української інформаційної служби», «Прапор молоді», «Юнак», «Вісті», «Інформатор», «Повстанець», що інформували українське населення про найважливіші події, підтримували віру в майбутнє українського народу, мобілізували його на боротьбу за своє існування.

Особливе місце серед цих видань належить молодіжному журналу «Юнак», що поновив свій вихід у 1943 р. після тривалої перерви, викликаній умовами воєнної дійсності. Він мав стати, за задумом редакції, «дзеркалом життя цілого юнацтва міста і села», бути виразником думок молодого покоління, кузницею планів та починань молоді². Передбачалось до праці в журналі залучити якнайширший загал молоді: «Кожний, хто свою думку вміє перенести на папір, хай обсервує наше життя, нотує свої помітки, ділиться своїми думками, хай творить зразки з щоденного юнацького життя».

¹ Прокоп М. Журнал «Ідея і чин» (Інформації та оцінки редактора) // Літопис УПА. — Т. 24. — С. 19.

² Від редакції // Юнак. — 1943. — Ч. 14. — С. 22.

§2. Формування стрілецької дивізії СС «Галичина»

У 1943-1944 рр. на фронтах Другої світової війни склалася якісно нова воєнно-політична ситуація. Вона в значній мірі визначалася наступом радянських військ на східному театрі бойових дій. Війська Німеччини терпіли поразку за поразкою. Матеріальні та людські ресурси рейху були на грані виснаження.

Очевидна річ, що за таких обставин нацистське керівництво змушене було переглянути свою політику на окупованих територіях, у першу чергу на сході, в тому числі й у Східній Галичині, що перебувала у складі Генеральної Губернії, використавши природну готовність патріотично налаштованого українського населення протистояти більшовицькій експансії. З іншого боку серед українських політичних сил визрівало розуміння необхідності об'єднання зусиль у боротьбі з ворогом української державності. На жаль, цей процес, зумовлений гіркими уроками попереднього протистояння, переживав початкову стадію, а швидкоплинний перебіг подій у краї не сприяв його розвитку.

Тема збройного опору більшовицькій загрозі, що нависла над краєм, не сходила зі сторінок східногалицьких часописів протягом усього часу Другої світової війни. Уже восени 1941 р., повідомляв часопис «Бережанські вісті», Український Краєвий Комітет проголосив набір добровольців до окремої української частини у складі німецької армії¹. Необхідність формування українських військових частин у складі вермахту обґрунтовувалась тим фактом, що Україна в умовах мирного часу потребувала не менше півмільйонної, а в умовах воєнного часу восьмимільйонної армії. Крім цього, було потрібно 300-400 тис. офіцерів та молодших командирів. Сподіватись на українців, які проходили службу в складі Червоної Армії, не доводилось. Оскільки основна частина українців, зазначав часопис «Бережанські вісті», проходила службу за межами України, зрештою не всі вони були готові стати на службу в українській армії². Отже, частина національного керівництва сподівалася, спираючись на підтримку з боку німецької влади, закласти основу української армії.

Німеччина на початкових етапах Другої світової війни негативно ставилася до спроб сформувати у складі своєї армії українські збройні підрозділи. Однак несприятливі військово-політичні обставини 1943-1944 рр., викликані поразками на фронтах, змусили нацистів переглянути своє ставлення до використання ненімецьких збройних

¹ Бережанські вісті. — 1941. — 13 листопада.

² Бережанські вісті. — 1941. — 16 листопада.

формувань у війні, у першу чергу на німецько-радянському театрі бойових дій.

З ініціативи губернатора Галичини Отто Вехтера, підтриманої Українським Центральним Комітетом, весною 1943 р. розпочався процес формування стрілецької дивізії СС «Галичина». Процеси, пов'язані з утворенням дивізії «Галичина», були неоднозначно зустрінуті українським суспільством та оцінені істориками. Як згадує сучасник тих подій, пізніше вояк цієї дивізії Петро Новосад, з приводу цього формування висловились різні погляди¹. Одні вважали, що вона відповідає інтересам майбутнього України. Хоча у складі такої потужної мілітарної машини, якою був вермахт, одна дивізія погоди не робила, проте саме в ній українському юнацтву надавалася можливість пройти належний військовий вишкіл, здобути потрібні знання, оволодіти сучасною зброєю, загартувати волю. Таке військове формування, на думку його прихильників, могло закласти основи української армії, без якої не змогла б існувати самостійна держава. Противники свою позицію пояснювали, виходячи з факту, що німці, терплячи поразку за поразкою, хочуть використати українців для свого порятунку, а дивізії суджено стати гарматним м'ясом у бійні між фашизмом і більшовизмом. Крім цього наголошувалось, що расистська політика окупантів спрямовувалась на винищення еліти української нації. Постійні арешти, депортації у концтабори, розстріли патріотів, вивезення на примусові роботи до Німеччини — все це показало справжнє обличчя будівників «нового порядку» в Європі.

Спогади Костя Паньківського засвідчують теж неоднозначну оцінку серед політичних сил: «Вже з перших днів після проголошення почалась також агітація проти того, щоб іти до дивізії, що більше, проти самої ідеї дивізії. Большевики були, без сумніву, за кулісами кожної акції, що була проти них, але весною 1943 р. вони не мали поважних впливів серед нашого громадянства. Дійсна акція йшла з боку бандерівців. Почався галас, мовляв, дивізію творять інтервентціоністи, люди, які шукають собі у німців кар'єри й наживи коштом крові своїх земляків. Появились летючки проти дивізії, в яких уміло використано всі слабкі місця і труднощі дивізії, передусім факт, що дивізія мала бути німецькою частиною, в німецькому мундирі, під німецьким командуванням... Знецінювано вартість німецького військового вишколу, підкреслюючи вартість партизанки. В німецьких колах, зокрема в оточенні губернатора, появились панічні настрої. Що ж буде, коли справа покінчиться невдачею?! Щоб протидіяти й успокоїти німців, затривожена Військова управа

¹ Новосад П. З Україною в серці: Спогади. — Львів: Каменяр, 1995. — С. 48-49.

видала вже у травні інформаційний заклик про формування галицької дивізії¹.

Аналіз опублікованих джерел та історичних досліджень дає підстави стверджувати, що дивізія «Вафен СС «Галичина» постала як українська збройна сила для боротьби з більшовицькою армією². На сторінках східногалицьких періодичних видань знаходимо чисельні підтвердження масовості зголошення українців до служби в дивізії³. Урочистий акт відбувся в адміністрації губернатора 28 квітня 1943 р. У будинку колишнього намісництва в залі засідань палати намісника на вул. Дистрикту, 14 у Львові зібралися представники влади, націонал-соціалістичної партії, війська, представники Українського Центрального Комітету, голови Українських окружних комітетів, комбатанти Української Галицької Армії, представники преси⁴. О 9 годині 25 хвилин зранку в залі засідань появився губернатор О. Вехтер. Серед почесних гостей, присутніх на урочистостях з приводу формування стрілецької дивізії, був і відомий український генерал Віктор Курманович.

Виступаючи з промовою, губернатор відзначив, що формування з'єднання добровольців з галицьких українців здійснюється за пропозицією рейхсфюрера СС та згодою А. Гітлера. І вже не раз усі прошарки населення висловлювали бажання не тільки, як селяни на полі, робітники у промисловості, співпрацівники органів влади, члени поліції, але як вояки зі зброєю в руках стати на боротьбу проти більшовизму, таким чином, взяти участь у боротьбі задля безпеки своєї батьківщини й майбутнього Європи⁵.

Шеф уряду Генеральної Губернії Бауер привітав присутніх, зокрема міністра внутрішніх справ губернії Льозакера, генерала поліції Каумана, провідника УЦК Кубійовича та генерала Курмановича з нагоди початку формування дивізії⁶.

Було зачитано також привітальний лист колишнього командуючого 2 корпусу УГА генерала Кравса.

Володимир Кубійович наголосив, що державним актом, який дав життя дивізії «Галичина», здійснюється одне з найщиріших бажань українського народу — зі зброєю в руках взяти участь у боротьбі з

¹ Паньківський К. Військові справи. Дивізія «Галичина» //Українська дивізія «Галичина»: Історико-публіцистичний збірник. — Київ—Торонто, 1994. — С. 40.

² Українська дивізія «Галичина»: Історико-публіцистичний збірник. — Київ—Торонто, 1994; Покальчук Ю. Енциклопедія українознавства, або життя Володимира Кубійовича //Аксіони для нащадків. — Львів, 1992. — С. 403-405.

³ Львівські вісті. — 1943. — 4 травня.

⁴ Рідна земля. — 1943. — 2 травня.

⁵ Державний акт в будинку колишнього намісництва //Наші дні. — 1943. — № 5. — С. 3.

⁶ Рідна земля. — 1943. — 2 травня; Станіславське слово. — 1943. — 2 травня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 2 травня; Тернопільський голос. — 1943. — 2 травня; Чортківська думка. — 1943. — 2 травня.

більшовизмом. Це є бажанням і прагненням не тільки провідних кіл, але цілого народу, оскільки більшовизм є його найбільшим ворогом і несе йому не лише матеріальну й духовну руїну, а й національну смерть.

Від імені українських комбатантів та Військової Управи Михайло Хронов'ят висловив подяку губернаторові та німецькому урядові за можливість зі зброєю в руках поруч з іншими націями виступити проти спільного ворога: «Український народ і вся українська молодь невимовно вдячні Вам за те, що Ви даєте нам змогу помститися за мільйони жертв, замучених НКВД в Сибірі або вигублених зорганізованим голодом». А член новоствореної Військової Управи мітрат о. Василь Лаба, виступаючи, поставив риторичне запитання: «Чому маємо радіти в цей важкий час?» і дав відповідь: «Бо за згодою фюрера Великонімецьчини, ми дістаємо змогу створити стрілецьку дивізію. А це воскресіння Української Галицької Армії... Ми дістаємо змогу взяти участь у боротьбі з більшовизмом. Це єдиний засіб здобути волю».

О 2 годині 15 хвилин того ж дня, пройшовши вулицями Львова: Дистрикту, Бернадинською площею, Адольфа Гітлера, Казимирівською і Парковою, оточений кордоном української поліції, — губернатор Вехтер прибув до кафедрального собору св. Юра, де Високопреосвященний кир Йосип Сліпий разом з криштоланом о. Романом Лободичем і о. Гавриїлом Костельником, під хорівий спів, диригований Северином Сопруном, відправили читану архієрейську службу Божу.

Після загальних урочистостей з приводу державного акту, що поклав початок дивізії «Галичина», губернатор, повідомляв журнал «Наші дні», прийняв членів Військової Управи. Визначаючи завдання управи, начальник адміністрації дистрикту Бауер заявив, що вона створена, як орган губернатора.

Однак членів Військової Управи губернатор затвердив за поданням Українського Центрального Комітету. До її складу ввійшли: А. Бізанц, О. Навроцький, Є. Пиндус, С. Волинець, В. Лаба, М. Хронов'ят, І. Рудницький, М. Кушнір, З. Зелений, Л. Макарушка, А. Палій, Ю. Крохмалюк.

Уже перші дні з часу проголошення акту про формування дивізії дали сотні добровольців. З цього приводу часопис «Рідна земля» та його окружні відгалуження зазначили: «З нагоди маніфестаційного зібрання українських комбатантів, що відбулося у залі Інституту народної творчості у Львові 2 травня, після його закінчення почався зараз-таки у другій залі набір добровольців до СС Стрілецької Дивізії Галичина».

Перший зголосився провідник Українського Центрального Комітету професор Володимир Кубійович, вся Військова Управа, керманічі

культурних і господарських установ, а вкінці 100 комбатантів»¹. О 14 годині 2 травня у приміщенні магістрату на першому поверсі почала працювати набірна комісія, на котру вже чекала група юнаків.

На відкриття урядової набірної комісії прибули: провідник УЦК В. Кубійович, посадник Степан Біляк та всі члени Військової Управи. Першим добровольцем став студент Пікус.

За повідомленнями, що поступали до органів влади, набір до «Галичини» з великим успіхом проходив як у Львові, так і у краї в цілому. До лав дивізії масово зголошувались старшини, підстаршини, вояки. Чисельні підтвердження цієї масовості знаходимо на сторінках «Львівських вістей»².

Почесним головою Військової Управи губернаторський уряд призначив Віктора Курмановича. На урочистому засіданні, що відбулося 4 травня о 2 годині, в якому взяли участь губернатор Ветер, шеф уряду Бауер, полковник Бізанц, отаман Лянг, керівник відділу пропаганди Вергуц, уповноважений шефа преси у Галичині Леман, представники Військової Управи сотник Навроцький, Пиндус, Крохмалюк і представники львівської української преси, наголошувалось, що призначення Курмановича — це символ продовження боротьби з більшовизмом під проводом генерала³.

Політичною силою, що стояла за кулісами створення стрілецької дивізії СС «Галичина», був Український Центральний Комітет. Його провідник В. Кубійович, визначаючи мету створення цього збройного підрозділу, зупинившись на військових традиціях українського народу, який у давнину був відомий, як народ купців та воїнів, а пізніше став відзначатися покірністю, наголосив: «Врешті буйно спалахнула в наших визвольних змаганнях психологія такого сумирного гречкосія, якому чужа й далека вояцька постава: почала була в останніх роках, щораз більше закорінюватися. А наші вороги всіма засобами той процес піддержували. Коли й були спроби протесту, то вони звертали знов у другу крайність й прибирали форму безумного і безцільного бунту сліпої неоформленої стихії»⁴.

Це переломний момент в українському національному житті, оскільки «створено кузню, що в її горнилі серед суворой дійсності має переформуватися психіка нашого народу. Сьогодні в дисциплінарних лавах серед наших добровольців у вишкільних таборах творяться нові духові вартості, оживають старі вояцькі традиції».

¹ Рідна земля. — 1943. — 9 травня; Станіславське слово. — 1943. — 9 травня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 9 травня; Тернопільський голос. — 1943. — 9 травня; Чортківська думка. — 1943. — 9 травня.

² Львівські вісті. — 1943. — 4 травня.

³ Рідна земля. — 1943. — 9 травня.

⁴ До перемоги. — 1943. — 23 грудня.

Хоча у багатьох випадках німецька окупаційна влада ігнорувала УЦК, його провідник В. Кубійович виступив з відозвою у справі творення дивізії: «Українська молоде! З особливою увагою звертаюся до тебе вступати до СС «Галичина». Українські громадяни! Час вичікувань, час повних утоми страждань скінчився. Настала велика пора збройного чину і для нашого народу. Поруч героїської армії Великонімецьчини та добровольців інших європейських народів виступаємо і ми до святої боротьби проти найбільшого нашого національного ворога та смертельної загрози всього культурного людства»¹.

Помістили часописи і звернення почесного голови Військової Управи, прославленого генерала Віктора Курмановича, який підкреслив: «Почесна служба в СС Стрілецькій дивізії «Галичина» — це не лише нагода, але обов'язок. Вступаючи свого часу в ряди героїської УГА, ми присягали боротись до остаточної перемоги над нашим ворогом. Тоді ми того не довершили, бо не могли, сьогодні можемо, тому мусимо. Коли я слухав промови в історичний день 28 квітня 1943 року, коли читав відозви, розліплені на мурах наших міст, я не міг опанувати однієї сумної думки — чому цей великий день застав мене 67-річним старцем. Але я вірю, що Ви всі, які ще в силі втримувати в руках кріс, всі, як один, станете під гордий стяг цієї Дивізії».

Щоб протистояти агітації проти утворення та вступу до стрілецької дивізії, Військова Управа оприлюднила інформаційний заклик: «Українці Галичини. Від 28 квітня 1943 р. йде підготовка створити дивізію з галицьких українців. Для керування цією справою створено у Львові Військову Управу з колишніх старшин Української Галицької армії, на кожний повіт призначено одного старшину УГА як уповноваженого Військової Управи. По всій Галичині, по її містах і селах, відбувалися численні народні збори та ділові наради. На цих зборах і нарадах з'ясовано, яке значення має для нас СС стрілецька дивізія «Галичина» та встановлено, що наш найвищий обов'язок — всіма силами її підтримувати... Десятки тисяч добровольців зголосились до набірних комісій. Генерал Віктор Курманович закликав не покладати зброї, поки Рідному Краєві загрожує небезпека московського большевизму»².

У чисельних закликах часописи відзначали, що кожний вояк «Галичини» отримає обмундирування, платню, харчування і забезпечення на рівні з німецькими солдатами. Релігійною опікою добровольців займатимуться українські духівники. Добровольці дивізії носитимуть

¹ Рідна земля. — 1943. — 9 травня; Станіславівське слово. — 1943. — 9 травня; Голос Підкарпаття — 1943. — 9 травня; Тернопільський голос. — 1943. — 9 травня; Чортківська думка. — 1943. — 9 травня.

² Львівські вісті. — 1943. — 9 червня.

свою краєву ознаку — лева з трьома коронами, що були частиною австрійського герба Галичини, впровадженого за часів Марії Терезії¹.

Після урочистостей, присвячених проголошенню акту про створення, проведення організаційних і агітаційно-пропагандистських заходів розпочався набір у дивізію. На мурах міста Львова появились оголошення набірної комісії за підписом полковника Бізанца від імені Військової Управи та міського старости Геллера.

До дивізії приймалися добровольці з числа галицьких українців, у тому числі колишні старшини незалежно від віку, які служили в якій-небудь армії 1900-1925 років народження, а також всі чоловіки, які не були на службі, починаючи з 1908 року народження.

Уже перші дні роботи набірних комісій показали, що ідея створення дивізії знайшла широку підтримку серед населення краю, у тому числі серед молоді. Наприклад, у комісіях міста Львова молодь складала 90 відсотків усіх оголошених добровольців.

З приводу перших днів цього набору часописи писали: «Закінчуються перші етапи приготувань до творення СС Стрілецької Дивізії Галичина. Край виявив своє відношення до цієї справи величавими святкуваннями, масовими маніфестаціями, діловими нарадами й масовими оголошеннями добровольців до набірних комісій»².

У багатьох містах і селах майже всі зброездатні українці зголосилися добровольцями: «Є цілі волості (як Мислятичі на Мостищині), де до Галицької Дивізії зголосилися всі здорові українські чоловіки, народжені між 1908-1925 рр.»³. Те ж стосувалося добровольців зі Снятинщини, Бережанщини, Підгаєччини, Немирівщини, Равщини, Сокальщини, Кам'янецьчини⁴.

Траплялися й унікальні випадки. Так, у набірний пункт «Львів-повіт» зголосилися добровольцями Олена Яремович разом із двома синами — Романом, студентом політехніки та Юрком, учнем 8-го класу гімназії. Чоловік пані Олени, колишній старшина УГА, а на той час посадник м. Бережан Володимир Яремович повідомив дружину телеграмою, що він також зголосився добровольцем.

Записавшись до дивізії, родина Яремовичів здала за 50 відсотків прибутків свої підприємства (мистецькі майстерні, крамницю мистецьких виробів), а також передала на час війни своє житло іншій родині. Сам собою напросився висновок: «Цей факт доказує, що славні

¹ Рідна земля. — 1943. — 9 травня; Станіславівське слово. — 1943. — 9 травня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 9 травня; Тернопільський голос. — 1943. — 9 травня; Чортківська думка. — 1943. — 9 травня.

² Рідна земля. — 1943. — 23 травня.

³ Рідна земля. — 1943. — 16 травня.

⁴ Рідна земля. — 1943. — 23 травня; 30 травня.

традиції УГА не вмирають — діти хочуть ділити славу зі своїми батьками»¹.

Як уже зазначалось вище, з перших днів формування дивізії почалась також і ворожа пропаганда проти того, щоб «іти до дивізії, що більше, проти самої ідеї дивізії»².

Відстоюючи позицію УЦК, легальні часописи зазначили: «Утворення СС Стрільцької Дивізії «Галичина» й акція набору добровольців до неї заставила наших ворогів повести посилену пропаганду, яка мала б метою не допустити до того, щоб ця акція принесла які-небудь успіхи. Свою пропаганду ведуть наші вороги усно і при допомозі летючок, а щоб відвернути від себе увагу і легше досягнути свою ціль, вживають української мови... Так тепер... вони кажуть, що набір добровольців це не є набір до війська, лише на роботу до Німеччини. Кажуть теж, що всіх, хто зголосився до Дивізії, вивезуть до таборів, а навіть вимордують, що невишколеними кинуть у бій. Страшать людей, що коли прийдуть большевики, то будуть мститися на родичах тих, що зголосились у добровольці»³. Однак жодна ця пропаганда не могла похитнути ширих українських патріотів, які мали одну мету: «Краще майбутнє нашого народу... ніхто не подарує, мусимо вибороти собі власною кров'ю. Адже більшовизм не змінився й не зміниться ніколи та українському народові не ждати від нього нічого доброго».

Однозначно негативно оцінювала ідею і заходи Організація Українських Націоналістів (Бандери). Так, на сторінках «Бюлетня», органу Красового проводу ОУНСД, зауважувалось, що спроби німецького керівництва залучити український елемент проливати свою кров на фронтах в ім'я «імперіалістичних цілей» Берліна мали місце вже зимою 1941-1942 рр. У німецьких полках можна було зустріти чоти-взводи, створені з українців, здебільшого з колишніх полонених⁴.

Висловлюючи своє ставлення до формування українських військових частин у складі німецької армії, ОУН(б) наголошувала, що без української держави, без українського уряду не може бути й української армії: «Те, що планують німці — це дальший визиск цим разом фізичної сили народу, це дальше його нищення і ставлення наше до цього у тому випадку може бути тільки негативним».

Мотивами, що спонукали керівництво ОУН(б) виступити проти було те, що «так звана галицька дивізія... має бути тим магнітом, що притягне до себе якраз найбільш активні елементи, запілля і віддасть їх до

¹ Рідна земля. — 1943. — 16 травня.

² Паньківський К. Військові справи. Дивізія «Галичина». — С. 40.

³ Рідна земля. — 1943. — 30 травня; Станіславське слово. — 1943. — 30 травня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 30 травня; Тернопільський голос. — 1943. — 30 травня; Чортківська думка. — 1943. — 30 травня.

⁴ Довкруги СС Стрільцької Дивізії Галичина //Бюлетень. — 1943. — Ч. 4.

повного розпорядження німецьких чинників. Німці матимуть безкровно спаціфіковане запілля і вояків, з якими на фронті зроблять, що сходять. Не твердимо, що вони їх будуть розстрілювати для спорту. Ні. Цю роботу прекрасно виконуватимуть більшовики... Позбавити запілля активного елемента — кинути його на гарматне м'ясо, словом, споживати його на фронті — ось справжня суть того, що зараз за німецьким планом, на жаль, і українськими руками, твориться». Об'єктом критики з боку проводу ОУН(б) став і той факт, що дивізія носила не всеукраїнський, а регіональний — галицький характер: «Дивізія має назву «галицької», а не української. Її відзнакою буде лев з трьома терезіанськими коронами, мова команди — німецька».

Крім того зауважувалось, що стрілецька дивізія СС «Галичина» мала виразно колоніальний характер, оскільки весь вищий командний склад дивізії складався виключно з німців, українці ж посідали нижчі командні посади, були рядовими вояками.

Акт від 28 квітня 1943 р. оцінювався ОУН(б) як такий, що закріплював поділ українського народу на галичан та наддніпрянців, оскільки «вступити в дивізію можуть тільки так звані галичани», а також компрометував українську державницьку ідею, сприяючи більшовицькій пропаганді подавати український самостійницький рух, боротьбу за незалежність як німецький витвір. Крім цього зауважувало керівництво ОУН: «Необчислимі шкоди може принести ця так звана галицька дивізія на міжнародному форумі. По наших батьках отримали ми у спадщину марку германofilів. Треба було багато покласти трудів і жертв, щоб здобути для українців опінію суверенного політичного чинника... Аж тепер знову знайшлися люди, які ще раз на очах світу намагаються дочепити нас до німецького воза і то в той час, коли стає щораз більш наочним, що цей віз котиться у пропасть».

Показуючи ставлення українського населення до дивізії, ОУН(б) констатувала, що низи, зокрема, селянство виявило абсолютну політичну зрілість, як і велика частина інтелігенції. І лише «горстка «діячів» в спілці зі старими політичними спекулянтами віддали себе до експозиції німецьким імперіалістам».

Жорсткій критиці керівництво ОУН(б) піддало головні аргументи прихильників творення дивізії, а саме: необхідність боротьби з більшовизмом та творення зародку української армії, зауваживши, що для боротьби з більшовиками, по-перше, «треба б не одної, а декількох дивізій», а, по-друге, «дивізія повністю залежатиме від волі німецького командування і централі СС».

Відкидала ОУН(б) і аргумент, що дивізія «Галичина» продовжує справу, започатковану легіоном Українських Січових Стрільців. Підкреслювалося: «В умовах ліберальної і правової Австрії можна було зробити стрілецьке середовище кузнею нової державницької ідеології, можна було підготувати його до ролі зав'язку української армії».

Сьогодні при поліційній системі німецької держави, при сталому гестапівському нагляді хіба фантасти можуть вірити, що можливе щось подібне у випадку з дивізією. Сьогодні немає жодних сумнівів, що твориться не українська національна, але німецька колоніальна частина».

Зі свого боку, з метою протидії вороже налаштованої до ідеї дивізії пропаганді, Військова Управа при допомозі окружних комітетів УЦК розгорнула широку агітаційно-пропагандистську роботу¹.

18 липня 1943 р. у Львові відбулася урочиста маніфестація з нагоди від'їзду перших груп добровольців на вишкіл: «Неділя 18 липня вишеться великими буквами в історії Галицької області, а в ході цієї світової війни значитиме для Галичини етапно важливу дату: того дня столиця нашої області прощала перші відділи добровольців СС Стрілецької Дивізії Галичина, старшин, підстаршин, стрільців, що виїжджали на військовий вишкіл!..»².

Розпочалася маніфестація польовою службою Божою, яку відправив преосвященний Никита Будка при допомозі о. Василя Лаби та професора Северина Сопруна³. У маніфестації взяло участь 50 тисяч українців.

З часу творення дивізії у Східній Галичині розгорнулася компанія збору коштів для її підтримки. Зокрема, спеціальний великий радіоконцерт відбувся 15 вересня 1943 р.

До нього була приурочена збірка коштів на потреби дивізії. У Львові збрали 433 тисячі 368 злотих, у Тернополі — 317 тисяч 158 злотих, у Стрию — 301 тисячу 60 злотих, у Дрогобичі — 130 тисяч злотих, у Раві-Руській — 127 тисяч злотих та дещо менші суми в інших округах, разом близько 2 млн. злотих⁴.

Починаючи з осені 1943 р., на шпальтах україномовних східно-галицьких часописів появляється спеціальна «Стрілецька сторінка», присвячена будням «Галичини».

А з 23 грудня 1943 р. по 20 липня 1944 р. у Львові виходив пресовий орган Військової Управи — тижневик для добровольців стрілецької дивізії та їх родин «До перемоги».

Як згадував голова Українського Краєвого Комітету Паньківський, довго тривали підготування та багато формальних перешкод треба було

¹ Рідна земля. — 1943. — 20 червня; Станіславівське слово. — 1943. — 20 червня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 20 червня; Тернопільський голос. — 1943. — 20 червня; Чортківська думка. — 1943. — 20 червня.

² Рідна земля. — 1943. — 25 липня.

³ Хроніка //Наші дні. — 1943. — № 8. — С. 15.

⁴ Рідна земля. — 1943. — 19 вересня; Станіславівське слово. — 1943. — 19 вересня; Голос Підкарпаття. — 1943. — 19 вересня; Тернопільський голос. — 1943. — 19 вересня; Чортківська думка. — 1943. — 19 вересня.

побороти, щоб врешті з'явилася ця газета¹. Головним редактором став член підвідділу історично-архівного відділу Військової Управи Михайло Острроверха, членами редакції Корбутяк, Новицький, Плокида.

Метою часопису як органу Військової Управи Галичина, зазначалось у вступній статті, було інформувати читача про події у світі, даючи вичерпні огляди воєнних і політичних подій, розширювати світогляд читачів, публікуючи матеріали суспільно-політичного характеру.

Планувалось подавати матеріали з історії, літератури, мистецтва. Був у часописі і куток розваг та гумору. Тижневик інформував «про життя і буття наших добровольців»².

Наголошувалось, що дивізія надала українському організованому життю іншого стилю, активізувала його, поставила на порядок денний актуальні проблеми: «Захоплено вітало українське галицьке громадянство появу своєї наймолодшої, а з тим і найулюбленішої дитини — новітнього вояка-добровольця, справляло йому бучні хрестини, впродовж прегарних весняних тижнів травня і червня. Дитина росла хутко і вже гарячого літнього дня 18 липня 1943 року треба було виряджати її у широкий світ... На всю широчінь стала перед Військовою Управою справа закріплення духовного зв'язку між ними і українським галицьким громадянством».

Відзначалося, що сама назва часопису «кличе до напруги всіх сил, до ретельної дрібної щоденної праці тих, хто своєю працею повинен допомогти бійцям на фронті осягти перемогу. Вона, ця гарна назва, закликає наших добровольців, щоб вони засвоїли собі твердий вояцький вишкіл, стали свої нерви, різьбили шляхетний характер, щоб стали гідними почесної назви українських добровольців, що вийшли на тяжкий бій проти смертельного ворога — московського большевизму».

Як й інші українські періодичні видання, що виходили в умовах окупаційного режиму, тижневик «До перемоги» був затиснутий у лещата суворої цензури.

Що являла собою ця цензура, може проілюструвати історія проповіді головного душпастиря «Галичини», члена Військової Управи о. Лаби, виголошеної ним у соборі святого Юра в день проголошення акту про утворення дивізії.

¹ Паньківський К. Військові справи. Дивізія Галичина. — С. 35, 48.

² До перемоги. — 1943. — 23 грудня.

Її текст німецькі чиновники записали на плівку, переклали і відіслали шефові СС Гімлеру. І хоч у ній не було нічого антинімецького, все-таки деякі звороти шефові головного правління СС Бергерові не сподобались і він провів з цього приводу бесіду з о. Лабою¹.

Тижневик «До перемоги», який підтримував зв'язок добровольців дивізії з краєм, помістив на своїх сторінках багатого цінного освітньо-виховного матеріалу про історичні постаті, полководців, мислителів, командирів визвольних змагань України, репортажі військових кореспондентів С. Конрада, О. Лисянка, М. Левицького, М. Луцького. Маючи обсяг 4-8 сторінок та тираж 6-8 тисяч, тижневик був популярним серед народу. Його нелегально розпродували, і, навіть, поширювали за Збручем, оскільки окупаційна адміністрація заборонила розповсюджувати часопис серед населення. Хоча Військова Управа запланувала видавати цю газету для добровольців дивізії та їх родин, до вояків вона чомусь доходила рідко.

Загалом тема дивізії не сходить зі сторінок східногалицьких часописів аж до останніх днів їх виходу. Зокрема, вони повідомляли про ставлення німецької влади та українського населення до «Галичини». Виступаючи на мітингу 30 січня 1944 р. з приводу приїзду Генерального Губернатора Франка, мати добровольця пані Галкевич заявила: «Ми вислали чоловіків і синів до Збройних Сил СС для боротьби проти більшовиків за українську справу»². Не залишилась поза увагою часописів відхід на фронт перших частин дивізії після завершення ними вишколу 22 лютого 1944 р.³

Коли позиції німецького командування на фронті значно похитнулись, а радянські війська вели наступ на всіх напрямках, газети помістили звернення, в якому визначили мету діяльності кожного патріота в умовах, що склалися: «Добровольці! Українська молоде! У хвилину, коли большевицька навала підступила до кордонів Галичини, а її передвісники — партизанські загони — нападають вночі з лісу на окремі села та несуть смерть безборонному населенню, мордують жінок, дітей і старців, українські добровольці стрілецької дивізії «Галичина» вперше отсе виступають в бій проти большевизму, жорстокого ворога українського народу. Вишколені найкращими військовими інструкторами, озброєні наймодернішою зброєю, зцілені залізною дисципліною, добровольці Стрілецької Дивізії Галичина, як повновартні вояки, йдуть у бій за кращу долю-волю свого народу і цілої Європи. Українські

¹ Колісник Р. Військова Управа «Галичина» //Українська дивізія «Галичина». — С. 121.

² Рідна земля. — 1944. — 6 лютого; Станіславське слово. — 1944. — 6 лютого; Голос Підкарпаття. — 1944. — 6 лютого; Тернопільський голос. — 1944. — 6 лютого; Чортківська думка. — 1944. — 6 лютого.

³ Рідна земля. — 1944. — 27 лютого.

добровольці знають, що перемога більшовизму — це смерть українського народу»¹.

Зрозуміло, що дивізія «Галичина» була одним із найважливіших чинників, що впливав на політичну ситуацію в краї, а іноді також визначав тут перебіг головних подій національно-визвольного руху.

Через призму ментальності побачив невідомий автор, що сховався за криптонімом Е. К., роль цієї військової частини у пробудженні духу². Він зазначив, що «Галичина» знайшла широкий відгук, передусім, у сентиментально-романтичному українському світі, стала переломним моментом в українській духовності, далеко важливішим від вишколу вояків чи формування в суспільстві громадських чеснот, або навіть продовження військової традиції чи боротьби з більшовизмом.

Цим переломом стало становлення українського реалізму, без чинної участі якого нація не може дійти до справжньої перемоги.

Безупинний наступ радянських військ влітку 1944 р. поставив завдання прискорити процес зміцнення та розширення українських збройних формувань у складі вермахту.

Так, часопис «До перемоги» повідомляв про заклик посадника м. Львова С. Біляка, виголошений 1 червня 1944 р. у кінотеатрі «Одеон», де зокрема, зазначалось: «Отож ніхто не повинен стояти осторонь і вижидати. Кожний молодий, здоровий фізично українець повинен стати в ряди добровольців, щоб побіч першої виросла друга, третя й більше дивізій»³.

Проте цим намірам не судилося здійснитися. Основний склад 14 стрілецької дивізії СС «Галичина» був винищений у так званому «Брідському котлі». А під кінець літа — у середині осені 1944 р. над Східною Галичиною нависла нова хвиля більшовицької окупації.

Очевидно, слід погодитися з думкою Володимира Кубійовича, висловленою на сторінках «Вістей Братства колишніх вояків I-ої УД УНА» з нагоди 10-ї річниці катастрофи під Бродами:

¹ Рідна земля. — 1944. — 5 березня; Станіславівське слово. — 1944. — 5 березня; Голос Підкарпаття. — 1944. — 5 березня; Тернопільський голос. — 1944. — 5 березня; Чортківська думка. — 1944. — 5 березня.

² До перемоги. — 1944. — 28 квітня.

³ До перемоги. — 1944. — 8 червня.

«На закінчення треба піднести, що ті українці, які доклали рук до зорганізування Дивізії, мали на меті виключно український інтерес. В їх розумінні українська нація вимагала організації більшості української одиниці, як зачатку Української Армії, і за це треба було німцям платити. До справи Дивізії підходили вони не так з сентиментом, як з земних політичних розрахунків»¹.

Оцінюючи роль дивізії в історії національно-визвольних змагань періоду Другої світової війни, активний учасник революційної підпільної боротьби ОУН(б), співзасновник і член Української Визвольної Ради Лев Шанковський відзначав, що в колах підпілля ОУН ніколи не дивилася на старшин і вояків дивізії, як на гітлерівських найманців.

Кожному, не виключаючи і найбільших противників концепції дивізії, завжди було ясно, що «під мундиром українського старшини і вояка дивізії б'ється українське серце, завжди було ясно, що старшини і вояки дивізії взяли зброю з рук ворогів на те, щоб боротися за Українську Соборну і Самостійну Державу»².

¹ Кубійович В. Початки Української дивізії «Галичина» //Українська дивізія «Галичина». — С. 21.

² Шанковський Л. УПА і Дивізія //Українська дивізія «Галичина». — С. 55.

§3. Позиція польських політичних сил та українсько-польські відносини

Дану проблему можна з усією відповідальністю віднести до розгляду маловивчених. Як в українській, так і в польській історіографії радянської доби вона висвітлювалася однобоко та тенденційно в дусі ідеологічних штампів дружби народів. Не давали вичерпної відповіді й дослідження українських та польських істориків діаспори¹. Очевидна річ, що матеріали, опубліковані на сторінках української нелегальної періодики Східної Галичини часів нацистської окупації, з певними застереженнями, сприятимуть розв'язанню даної проблеми, творенню об'єктивної картини.

Як зазначав Мирослав Прокоп, українсько-польські відносини у роки Другої світової війни визначались як новими історичними умовами, так і еволюцією політичних позицій ОУН у ставленні до сусідів України, в тому числі й до поляків². Уже у 1940 р., одразу ж після розвалу Польщі, ОУН почала шукати зв'язків з тодішнім польським протинімецьким підпіллям на основі усвідомлення наявності спільного ворога — нацистів. У результаті справа дійшла до часткової співпраці.

Ставлення до поляків визначалося постановою Другої конференції ОУН, в якій зазначалося: «Стоїмо за злагіднення польсько-українських відносин в сучасний момент міжнародної ситуації і війни на платформі самостійних держав і визнання та шанування права українського народу до Західно-Українських Земель. Одночасно продовжуємо боротьбу проти шовіністичних настроїв поляків та апетитів щодо Західно-Українських Земель, проти антиукраїнських інтриг та спроб поляків опанувати важливі ділянки господарсько-адміністративного апарату Західно-Українських Земель коштом відсторонення українців»³.

Проблеми українсько-польських відносин торкнувся Михайло Палідович у статті, оприлюдненій під псевдонімом Л. М. Карпатський. Зазначено, що ставлення до польського народу з'ясовано у постановях II і III конференцій ОУН⁴. Воно залежало від того, чи зуміють поляки визнати право українців самим творити своє майбутнє. Автор дійшов висновку, що такого розуміння історичних проблем, які стояли перед обома народами, не було. Навпаки, поширювались заклики «ні п'яді з українських територій, що входили до складу Польської Держави до 1939 р., в українські руки».

¹ Дашкевич Я. Перегук віків: три погляди на минуле і сучасне України // Україна. Наука і культура. — Вип. 26-27. — Київ, 1993. — С. 59-70.

² Прокоп М. Журнал «Ідея і чин». — С. 11-12.

³ Політичні постанови Другої Конференції ОУН // Ідея і чин. — 1942. — Ч. 1. — С. 7

⁴ Карпатський Л. М. До українсько-польських взаємин // Там же. — 1944. — Ч. 6. — С. 15.

Нарощувалася також підготовка деякими колами польського суспільства до кривавої розправи з українцями, яким погрожували новими репресіями та новим національно-політичним гнітом. Спостерігалось роздмухування пристрастей національної ворожнечі, нав'язування думки, що українці є найбільшим ворогом польської державності.

Ця ворожнеча і безглузда боротьба набрала жажливих форм фізичного винищування, переростаючи в різню обох народів на радість їхнім справжнім ворогам. Розпочалася підготовка польських бойових груп, спрямованих проти східногалицьких українців.

Головною перешкодою на шляху до налагодження нормальних польсько-українських взаємин була, на думку Мирослава Прокопа, який опублікувався під псевдонімом Садовий О. С., польська імперіалістична верхівка та загарбницькі апетити деяких польських політичних кіл. Ставлення польських імперіалістів до українського народу визначалося невизнанням його прав на власну державу, запереченням права українського народу на українські землі та визнання їх польською територією¹.

При цьому, зауважив автор, таку політику проводили не лише деякі польські шовіністичні кола, але й офіційні емігрантські урядові чинники. Вони, заявляючи про право українського народу на власну державу, одночасно трактували західних українців як своїх громадян, погрожуючи їм судами за участь у національно-визвольній боротьбі.

Отже, резюмував М. Прокоп, польські імперіалісти отруюють атмосферу, підбурюють своїх земляків та унеможливають будь-яке порозуміння. Далі він навів факти українсько-польського протистояння, наприклад, тероризування польськими боївками українського населення в Галичині, де проживало 3,5 млн. українців та всього 900 тис. поляків.

Причому вістря боротьби бойовиків спрямовувались не проти окупантів, а саме проти українців, про що свідчили інструкції та вказівки польських підпільних організацій. Польські бойовики стріляли по українських поліцаях у Львові та інших містах Східної Галичини, польські організації наказували відомим українцям покидати рідні землі, посилали смертні вироки і часто ці вироки виконували. Так, вони застосували подібні методи до діячів української науки (проф. Ластовецький). По всьому краї поширилися вбивства, грабунки українського населення польськими боївками.

Навівши приклади цієї терористичної діяльності, М. Прокоп також відзначив, що однією з форм боротьби стало пересилання бойових загонів з Польщі на західноукраїнські землі. Тільки на Зборівщину з Варшави у березні 1944 р. прибуло 600 бойовиків.

¹ Садовий О. С. Куди прямують поляки //Дея і чин. — 1944. — Ч. 7. — С. 8-14.

Не залишилось поза увагою автора і співробітництво поляків з нацистським режимом та їх доноси на українців. Таким способом польські імперіалісти винищували український народ та будували Польщу на українських землях. Служба в гестапо та безпосередній терор боївок стали найкращою зброєю боротьби з українським народом.

У той же час на сторінках головного інформативно-політичного журналу проводу ОУН «Ідея і чин» відсутні матеріали про практичні контрзаходи боївок ОУН терористичній експансіоністській політиці польських шовіністичних кіл. Хоча вони мали місце. І стали трагедією як для українського, так і для польського народу, бо сприяло послабленню обох сторін в умовах, які мали вирішальний вплив на подальшу історію цих народів.

Крім того, аналіз матеріалів, опублікованих в «Ідеї і чину», засвідчив: протистояння українських політичних сил відбувалося не на ґрунті реалізації стратегічної мети національно-визвольних змагань, а на ґрунті тактичних методів боротьби за українську державу. Його можна було б уникнути при умові порозуміння всередині українського політичного проводу, використовуючи всі можливі легальні способи зміцнення визвольних сил. А саме: підготовку кадрів, лідерів, здатних стати на чолі відродженої української держави, створення кістяку майбутньої армії, поєднуючи з нелегальною підготовкою сил до боротьби з окупантами.

Звичайно, в умовах жорстокого окупаційного режиму така політика вимагала б максимального напруження сил, адже справу доводилося мати з досвідченим загарбником, який мав великий досвід боротьби з підпіллям. Однак це був єдиний шлях перетворення національно-визвольного руху в реальну силу, що змогла б реалізувати кінцеву мету — відродження Української Соборної Самостійної Держави.

Розділ III

Східногалицькі громадські організації (1941-1944)

§1. Український Центральний Комітет

У національній історіографії досі не вироблено чітких критеріїв в оцінюванні Українського Центрального Комітету. Одна група істориків схильна трактувати його діяльність як явний прояв колабораціонізму¹, інша бачить в УЦК легальну установу, що проводила так звану реальну політику, суть якої полягала в тому, щоби при дотриманні формальної лояльності у відношенні до німецької влади зберегти українське населення від переслідувань, зміцнити їхнє становище, опанувати адміністрацію та готувати різних фахівців². Працюючи на межі дозволеного та забороненого, Український Центральний Комітет практично охопив своїм впливом майже всі ланки національного та суспільного життя, крім політики. Він став своєрідною громадською установою з масовим членством, одночасно наділеною деякими напівурядовими правами.

При аналізі діяльності Українського Центрального Комітету не повинно залишатись поза увагою і те, що поряд з українськими допомогливими комітетами в Генеральній Губернії діяли польський комітет «Глувна Рада Опекунча» та єврейський комітет «Юдіше соціям Зельбстгільфе» (Єврейська суспільна самопоміч)³. УЦК поширив свою діяльність на терени Східної Галичини після її включення до складу Генеральної Губернії.

З приходом німецьких військ у Львові для захисту інтересів населення на зборах громадян 6 липня 1941 р. створено Українську Раду Сеньйорів, яку очолив Кость Левицький, а почесним головою став митрополит Андрій Шептицький⁴. 24 липня 1941 р. Рада Сеньйорів проголосила себе Українською Національною Радою — головною

¹ Дашкевич Я. Олена Степанів та її «Сучасний Львів» // Степанів О. Путівник Львова. — Львів, 1992. — С. 129.

² Антоноук Н. Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1939-1944 рр.): За матеріалами періодичної преси. — Львів, 1997. — С. 24-25; Кушпета О. Акт 30 червня 1941 року — політика доконаних фактів // Національно-визвольна боротьба 20-30 років ХХ століття в Україні. — Київ—Львів, 1993. — С. 62; Верига В. Втрати ОУН в II світовій війні. — Торонто, 1991. — С. 118-121.

³ Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії, 1939-1941. — Чикаго, 1975. — С. 85.

⁴ Львівські вісті. — 1941. — 5-6 жовтня.

національною організацією, спадкоємницею історичних традицій Галицько-Волинської держави, Головної Руської Ради (створена 2 травня 1848 р.), Головної Української Ради (1 серпня 1914 р.), Загальної Української Ради (15 травня 1915 р.) і Української Національної Ради (19 жовтня 1918 р.).

Українська Національна Рада 1941 р. проголосила себе прямою правонаступницею Української Національної Ради 1918 р., яка репрезентувала національну ідею в часи польської окупації у формі закордонного еміграційного державного центру під проводом Євгена Петрушевича, який проводив дипломатично-пропагандистську роботу¹.

Оцінюючи події як визволення від більшовицької окупації, Рада ставила перед собою завдання стати провідним органом українського суспільства, сприяти організації господарського, культурного і суспільного життя. Президентом Української Національної Ради обрали митрополита Андрея Шептицького, головою — колишнього президента ЗУНР Костя Левицького, його заступниками — Юліана Дзеровича і професора Луку Турчина, секретарем став професор Ярослав Білецький.

Практична діяльність УНР спрямовувалась на: а) репрезентацію громадської думки аж до часу створення Всеукраїнської Національної Ради; б) політичну репрезентацію української нації; в) визначення головних напрямів українського культурного, суспільного та економічного життя. Крім того, вона ставила за мету визначити напрями та координувати діяльність інших національних організацій та установ.

Робочим органом Української Національної Ради став Краєвий Діловий Секретаріат на чолі з генеральним секретарем Костем Паньківським, перед яким ставилось завдання налагодження співпраці з німецькою владою з метою відбудови краю. Рада звернулася із закликом до населення організувати окружні національні ради в тих округах Галицької області (дистрикту), в яких вони ще не утворені, та налагодження тісного зв'язку їх керівництва з центром у Львові.

З цією метою окружні ради зобов'язувались подати склад своїх президій до відома і на затвердження Президії Української Національної Ради, а також закликала до однодушної єдності та виконання громадських обов'язків, співпраці з її окружними секретаріатами, а також органами німецької влади, керуючись при цьому інтересами державницької ідеї.

Краєвий Діловий Комітет, очолюваний К. Паньківським, поширив свою діяльність на всю Галичину під назвою Українського Краєвого Комітету. Він охоплював всі сфери організованого життя, за винятком кооперації, прагнучи в такий спосіб забезпечити концентрацію всіх сил під єдиним керівництвом².

¹ Бережанські вісті. — 1941. — 5 жовтня.

² Терехівські вісті. — 1941. — 12 жовтня; Тризуб. — 1942. — 6 січня.

Реалізації поставлених завдань повинна була сприяти і внутрішня структура УКК, що складалася з семи відділів:

1) організаційного на чолі з Михайлом Росляком, завданням якого було створення сітки українських комітетів у всьому краї;

2) відділу культурної праці, очолюваного Володимиром Зубрицьким, який займався питаннями культурно-освітньої роботи, організовуючи працю установ, видавничу діяльність, сприяв розвитку мистецтва, журналістики, літератури і науки шляхом створення професійних спілок;

3) шкільного відділу на чолі із Зеноном Зеленим, що опікувався освітніми справами, співпрацював з владою в галузі шкільництва, зокрема в питаннях утворення, обслуговування шкіл усіх типів та ступенів, сприяв учительству, видавав учительські часописи, дбав про фахову перепідготовку вчительських кадрів та дошкільне виховання молоді;

4) відділу суспільної опіки та праці на чолі з Василем Луциняком, що займався питаннями суспільної допомоги вдовам, сиротам, німцям, інвалідам, допомагав репатріантам та полоненим, утримував притулки та інтернати, дитячі садки, гуртожитки, бурси, дешеві їдальні, здійснював опіку над матір'ю та дитиною, дбав про охорону здоров'я шляхом пропаганди гігієни, санітарної освіти, проводив антиалкогольні заходи, надавав матеріальну допомогу погорільцям, повенням, жертвам більшовицького терору, сприяв професійним організаціям лікарів, фармацевтів, надавав правову допомогу, співпрацював з органами державної влади у справі таборів праці, переймався виїжджаючими до Німеччини робітниками, організовував всякого роду фахові курси для підготовки та перепідготовки спеціалістів, створив жіночі гуртки («Жіноча служба Україні») суспільної опіки;

5) господарського відділу на чолі з Марком Бачинським, що співпрацював з державними господарськими органами з метою захисту економічних інтересів громадян-членів УКК, керував становими групами промисловців, купців, ремісників, кооператорів, інженерів, робітників, приватних власників, працівників вільних професій, приватних службовців, хліборобів, співпрацював з хліборобською, торговельно-промисловою та ремісничими палатами, вів пропаганду нових методів господарювання;

6) відділу молоді, очолюваного Северином Левицьким, що займався фізичним та духовним вихованням підростаючого покоління, вів спортивні гуртки, створив організацію студентства, проводив збір коштів на допомогу студіючій молоді, співпрацював з цією метою з німецькими університетами;

7) фінансового відділу на чолі з Іл'яром Ольховським, що займався питаннями грошових засобів УКК.

На теренах східногалицьких земель УКК поширював свою діяльність через посередництво окружних комітетів, які створювались при

окружних старостах, повітових делегатурах, що існували при органах німецької влади. У кожному селі УКК був представлений мужем довір'я.

До складу Українського окружного чи повітового комітетів входили: 1) голова, 2) заступник голови, 3) організаційний референт, 4) референт суспільної опіки і праці, 5) господарський референт, 6) референт опіки над молоддю та родиною, 7) референт опіки над молоддю та шкільними справами.

Внутрішня структура організації Українського Краєвого Комітету будувалась на основі авторитарності при збереженні елементів народовладдя. Усі уряди і становища призначались згори головою УКК, але при цьому провід завжди намагався вислухати і думку знизу, щоб усі посади були зайняті людьми, які мають обопільне довір'я, — проводу та низів. УКК виступив із закликом, щоб кожен українець і українка негайно вступали у члени організації та сплачували національний податок, бо видатки для неї рівнозначні фінансуванню національного розвитку.

Зазначалось, що УКК побудовано на тих самих основах, що і УЦК у Кракові, на чолі якого стояв Володимир Кубійович, а його заступником був Кость Паньківський, як голова УКК¹.

Наголошуючи на меті діяльності, часопис «Львівські вісті» зазначав, що УКК мав сприяти активізації суспільно-політичного життя у всій його повноті, сприяти всесторонній організації українського населення Галичини в рамках Українського Центрального Комітету².

Найважливішою вимогою вважалось зосередження наявних сил: «Український народ у Галичині має сповнити свої найважливіші завдання: 1) утвердити своє життя, щоб забезпечити народів якнайбільш надійний розвиток; 2) якнайбільш успішно допомагати німецькому народові в його боротьбі з більшовизмом, яка рівночасно є нашою боротьбою з найстрашнішим ворогом України»³.

Підкреслювалось, що УКК є єдиною українською репрезентацією в Галичині і поза нею не будуть існувати інші об'єднання: «Не можемо дозволити собі на те, щоб роздроблювати й розтрачувати національну енергію, творячи безліч товариств і організацій, що існували за Польщі».

Визнаючи свою позицію стосовно рішення про запровадження на території Східної Галичини німецької влади, УЦК зазначив, що нову адміністрацію не належить уважати остаточним вирішенням українського політичного майбутнього: «Хоча, мабуть, воєнні та господарські причини вирішили створення дистрикту Галичина з влученням його до Генерального Губернаторства, проте ... всі ми твердо

¹ Українське слово. — 1942. — 7 січня; Самбірські вісті. — 1941. — 20 листопада.

² Львівські вісті. — 1941. — 21-22 грудня.

³ Українське слово. — 1942. — 7 січня.

віримо, що українська справа буде все ж таки вирішена для нас позитивно та корисно. Тому ми всі залишаємось на місцях і далі, ще більш енергійно працюємо для відбудови нашої України. Німці — це наші природні союзники, їм завдячуємо наше визволення. Їхні вороги — це наші вороги. Пам'ятаймо, що перемога Німеччини — це теж наша перемога, це перемога України»¹.

Репрезентуючи українське населення Східної Галичини перед окупаційною владою, захищаючи в рамках можливого його інтереси, організовуючи його в національній, суспільній, культурній сферах, УКК з моменту створення розгорнув активну діяльність у справах звільнення полонених українців, повернення із східних земель, допомоги тим, хто потерпів від повені.

Зокрема, часопис «Українське слово» повідомляв про організацію комісії допомоги полоненим при українських комітетах². У зв'язку з тим 20 листопада 1941 р. Український Червоний Хрест, який опікувався полоненими, до цього часу ввійшов, як відділ, до складу УКК.

Отож краєва комісія допомоги полоненим стала єдиним профільним органом. Коли близько 150 тисяч українців були приречені зимувати в таборах Генеральної Губернії, УКК висунув лозунг: «Допоможемо полоненим перезимувати».

Задля допомоги харчами, взуттям, одягом при окружних, повітових, волосних комітетах утворилися комісії допомоги полоненим, керівництво яких зобов'язувалось вести облік усіх осіб, що потерпіли від воєнних дій (поверненці, переселенці, погорільці), проводити переговори з владою щодо справ у таборах, в яких знаходилися українці, наймати приміщення, лікарні, бані, кухні та управляти ними.

На перших порах існування УКК поширив свою діяльність на теренах за посередництва допомогових комітетів, районних делегатур та мужів довір'я. На серпень 1941 р. у Генеральному Губернаторстві діяло 26 українських допомогових комітетів, 41 районна делегатура, 109 волосних делегатур та 965 мужів довір'я, в яких 235 платних службовців³. Їх бюджет формувався з так званого «національного податку» і становив від кільканадцять до 150 тисяч злотих щороку.

1 березня 1942 р. функції Українського Краєвого Комітету перебрав на себе Український Центральний Комітет, який надалі продовжував очолювати Володимир Кубійович. Кость Паньківський став його заступником. Василя Глібовецького призначено генеральним секретарем.

Цим актом, зазначалось у східногалицьких часописах, УЦК поширив свою діяльність на територію дистрикту Галичина та став

¹ Станіславське слово. — 1942. — 7 січня.

² Українське слово. — 1941. — 18 грудня.

³ Українське слово. — 1941. — 22 серпня.

представницькою установою всіх українців Генерального Губернаторства¹.

Керівництво діяльністю УЦК здійснювалося через два головні відділення: у Кракові (вул. Зелена, 20) та у Львові (вул. Паркова, 10).

Для налагодження своїх справ з вищим німецьким партійно-державним керівництвом засновувалось представництво УЦК в Берліні (Маріяненпляц, 14)².

Усі існуючі на той час українські комітети та делегатури зобов'язались продовжувати свою діяльність, а письмові повідомлення надіслати на адресу УЦК у Львові.

Відповідаючи на запитання редактора літературно-мистецького місячника «Наші дні» з цього приводу, В. Кубійович зауважив, що співпраця між УЦК та УКК тривала з часу утворення останнього, тим більше, що обидві представницькі установи існували на однакових організаційних засадах³.

На основі досягнутого порозуміння Український Центральний Комітет представляв інтереси населення, в тому числі і Східної Галичини з часу її входження до складу Генерального Губернаторства перед німецькою адміністрацією у Кракові. До того ж засновниками УКК були співробітники УЦК, які мали певний досвід роботи в умовах окупаційного режиму.

Одночасно Володимир Кубійович підкреслив, що він підтримував найтісніші зв'язки з Костем Паньківським, проводячи часто ділові наради з питань, пов'язаних з діяльністю обох організацій. Зокрема, спільними зусиллями проведено заходи повернення додому втікачів після відступу більшовиків, у час коли ще існували кордони на Бузі та Сяні, заходи по організації Українського видавництва, відновлено культурно-просвітню роботу, вжито заходів у справі налагодження шкільної освіти, допомоги полоненим, жителям краю, які потерпіли від повені, взято під опіку українських робітників з Галичини, які опинились на роботі в Німеччині.

Далі В. Кубійович наголосив: «Координація нашого зорганізованого життя в Генеральнім Губернаторстві, що формально заіснувало з 1 березня 1942 року на основі рішення компетентних урядових чинників, покривалася з українським національним інтересом і потребами нашого життя». Комітет поширив свою діяльність на територію всього Генерального Губернаторства.

За логікою речей, природним українським осередком був Львів, і тут мав знаходитись осідок проводу українців. Але, оскільки адмі-

¹ Рідна земля. — 1942. — 8 березня; Сокальське слово. — 1942. — 8 березня.

² Львівські вісті. — 1942. — 1-2 березня.

³ За координацію і розбудову українського зорганізованого життя //Наші дні. — 1942. — № 4. — С. 10.

ністративні органи управління Генерального Губернаторства знаходилися у Кракові, німецька влада вимагала, щоб і адміністративні органи УЦК залишилися там. Крім цього фактору, зауважував Кубійович, саме у Кракові вирішувалися всі важливі справи.

Звідси випливала необхідність мати українські представництва як у Кракові, так і у Львові, зберігаючи при цьому організаційну єдність. Однак, усе-таки, центр діяльності УЦК перемістили у Львів, що своїм розташуванням значно вигідніший, ніж Краків.

З цієї причини деякі відділи перенесли свою роботу до Львова, а саме: організаційний, культурно-освітній, опіки над молоддю, фінансовий. Відділи суспільної опіки та господарський залишалися у Кракові, оскільки там, в столиці Генерального Губернаторства, приймалися остаточні рішення з цих питань.

Завданнями найближчої перспективи було налагодження та по-жвавлення роботи організаційних структур УЦК у Львові та проведення 24-26 березня 1942 р. з'їзду делегатів окружних комітетів та делегатур. Крім цього, передбачалось надати негайну допомогу голодуючому населенню Підкарпаття.

У зв'язку з цим УЦК 4 березня 1942 р. провів у Львові конференцію делегатів з охоплених голодом регіонів, на якій створено окрему комісію та призначено уповноваженого.

Третім важливим напрямом діяльності комітету визначено допомогу студіюючій молоді у Львові, перед якою відкривалася перспектива вищих студій, — стипендіями, гуртожитками, їдальнями.

30-31 березня 1942 р. у Львові в приміщенні Українського літературно-мистецького клубу відбувся перший з'їзд представників окружних комітетів і делегатур УЦК. У ньому взяло участь, за повідомленням «Львівських вістей», 25 делегатів та 42 делегати-референти культурної праці, а також голови «Просвіт», разом 128 осіб¹.

У роботі з'їзду взяли участь також представники від уряду Генерального Губернаторства Фель та Гайнріх, голова уряду дистрикту Галичина Льозакер, голова відділу внутрішнього управління в уряді Генерального Губернаторства Бауер, інші німецькі чиновники та представники СД².

На з'їзді з програмними промовами виступив В. Кубійович та К. Паньківський. Зокрема Кубійович зауважив, що головне завдання УЦК на новому етапі розвитку полягає в органічному та позитивному включенні української спільноти життя в ту систему державного життя, яку в Галичині реалізує німецька влада, та створити такі нові організаційні форми, що якнайбільше сприяли б громадській роботі в інтересах народу.

¹ Львівські вісті. — 1942. — 31 березня.

² Львівські вісті. — 1942. — 2 квітня.

Присутній на з'їзді представник влади Гайнріх повідомив, що уряд Генерального Губернаторства дав дозвіл на організацію української молоді в рамках УЦК.

Український Центральний Комітет неодноразово звертався до населення з різного роду закликами та зверненнями, наголошуючи на необхідності розповсюджувати між громадянами, насамперед у селах, часописи, в яких поміщалися розпорядження державної влади та структур УЦК¹. Визначаючи завдання окружних комітетів та делегатур на 1942 р., УЦК на сторінках часопису «Станіславівське слово» зауважував, що нова дійсність вимагає створення таких організаційних форм національного життя, які відповідали б новим обставинам, але одночасно б сприяли розвитку творчих проявів національного духу².

Ця нова організаційна схема означала рішучий розрив з демократично-ліберальною та партійною системою громадської активності. На її місце впроваджували засади провідництва, особистої відповідальності та зосередження повноважень в одному центрі — Українському Центральному Комітеті, який зуміє краще виконати поставлені завдання, зазначалось у часописі, при моральній та матеріальній допомозі всього населення. А вона може мати різні форми, від зацікавлення працею комітетів, делегатур, мужів довір'я до активної участі в їх роботі та масового вступу в українські комітети, а також своєчасної сплати національного податку.

К. Паньківський виступив на сторінках часопису «Рідна земля» із закликом до єдності всіх національних сил: «Є такі хвилини в житті народу, від яких залежить його доля на довгі часи. І таку хвилину якраз переживаємо. Що ж треба нам робити? Сповнити свій обов'язок супроти нашого народу й Батьківщини. Плекаймо єдність серед народу. Не сміє бути між українськими людьми братовбивчої війни. Незгода наших провідників унеможливила єдність проводу. Непорозуміння між народними низами і верхами використовували наші одвічні вороги»³. Прагнучи активізувати діяльність УЦК у Східній Галичині, його керівництво більшість днів у місяці проводило в поїздках, відвідуючи комітети на місцях⁴.

У такій першій, так би мовити, інспекторській поїздки по округах, що відбулася 9-17 травня 1942 р., взяли участь провідник УЦК В. Кубійович, його заступник і голова львівського відділення К. Паньківський, три керівники відділів, а також голова відділу національних справ та суспільної опіки німецької адміністрації дистрикту Галичина полковник Бізанц.

¹ Українське слово. — 1942. — 4 лютого.

² Станіславівське слово. — 1942. — 20 вересня.

³ Рідна земля. — 1942. — 7 січня.

⁴ Перша окружна поїздка проводу УЦК по Галичині // Наші дні. — 1942. — № 7. — С. 5.

Метою поїздки було знайомитись з життям і роботою окружних комітетів та їх делегатур в чотирьох округах: у Золочеві, Тернополі, Чорткові та Бережанах в умовах, коли «всі методи громадського життя, всі старі закони суспільного розвитку перестали діяти».

Поїздка по округах утвердила провід УЦК у думці, що населення краю з повним довір'ям ставиться до його діяльності. Змістом нарад, проведених з окружними комітетами, їх делегатурами та мужами довір'я, були проблеми українського життя та німецько-українських взаємин. Зокрема, багато часу присвячено таким справам, як налагодження діяльності «Українських освітніх товариств», що стали спадкоємцями читалень «Просвіти», підтримка середньої верстви, міщанства, молодіжних фахових об'єднань, зв'язку окружних комітетів із суспільством, перевишкіл референтів та службовців у комітетах та делегатурах.

Головною ідеєю, яка пройшла через всі наради, було усвідомлення інтелігенцією того факту, що вона повинна стати провідником свого народу. Практичними вимогами німецько-української співпраці в ході війни були сільськогосподарські контингенти, служба праці та виїзд на роботу до Німеччини.

Звіт про цю поїздку опублікував часопис «Станіславівське слово»¹. Відвідавши 2 червня 1942 р. делегатуру УЦК у Рогатині, В. Кубійович виголосив промову про ситуацію, що склалась в краї, вказавши на те, що в час, коли вирішується доля і українського народу, завданням є використання можливостей, які постали через знищення віковичних ворогів Польщі та Москви.

Виступаючи з доповіддю «Завдання української інтелігенції», провідник УЦК наголосив на її відповідальності за майбутнє народу, бо від неї залежить, як будуть використані сприятливі умови, щоб зайняти відповідне місце між народами Європи. Результати поїздки засвідчили, що всюди помітна позитивна праця окружних комітетів, покращується робота їх апарату.

Повітові делегатури майже скрізь охопили свою територію і є справжніми осередками національного життя. Але найголовнішим наслідком поїздки по округах стало те, що в безпосередніх зустрічах з широкими колами населення, знайомства з краєм провід УЦК дійшов висновку: обраний шлях є правильним і ним треба йти непохитно далі.

Одним із напрямів діяльності УЦК було організаційне охоплення своїм впливом всіх сторін життєдіяльності населення східногалицьких земель. Зокрема, він отримав право видавати посвідчення особи для всіх українців — мешканців Генеральної Губернії: «Вага виказки лежить у тому, що через її видачу Комітет виконує одну із своїх правно-публічних функцій, перебираючи на себе одно із важливих завдань влади... має

¹ Станіславівське слово. — 1942. — 7 червня.

єдину нагоду охопити все українське населення Генеральної Губернії своїм членством — бо ж усім зрозуміло, що видаватимуться виказки тільки своїм членам»¹.

Таким чином, УЦК отримав прекрасну можливість посилити свій вплив на населення, бо «найбільш нетямучий та недисциплінований громадянин, який досі нагадував собі про Український Комітет тільки в якійсь великій потребі, муситиме хоча б тільки з конечності вступити в члени комітету».

Навіть в умовах, коли радянські війська наближалися до кордонів Генеральної Губернії, УЦК проводив різного роду антикомуністичні акції. Так, 17 лютого 1944 р. на всенародному вічі в Станіславові ухвалено заяву, зміст якої включав:

«1. У боротьбі між європейським ладом та хаосом хитрої та кровожерливої Азії український народ стоїть на боці Європи, як найбільш на схід висунутий її бастион;

2. Український народ бажає жити в колі вільних європейських народів на чолі з Великонімеччиною;

3. Протестує проти більшовицького зазіхання на українські землі, що їх підкорила собі Московщина найбільш брутальним насиллям та хитрим підступом;

4. Український народ пам'ятає мільйони замордованих та виморених голодом більшовицькою Москвою українців і помсту за їх мученицьку смерть вважає своїм національним обов'язком;

5. Протестує перед всім культурним світом проти нікчемної більшовицької пропаганди, начебто галицькі українці у 1939 р. добровільно і одноголосно приєдналися до Советського Союзу. Вибори, проведені під терором більшовицької адміністрації та НКВД, підтримані галицьким жидівством, були зразком найбільшого обману та шахрайства;

6. Хитрий крок більшовицької Москви, а саме зміна Конституції СРСР і нібито збільшення прав так званих союзних республік, вважає черговим обманом з метою ослабити опір народів Європи і заманити їх у коло своєї шаленої ідеї, що має на меті в кінцевому результаті довести до їх повного поневолення і знищення;

7. Анархізування внутрішніх наших відносин, включаючи індивідуальні та масові вбивства, що проявилось у вбивстві голови уряду дистрикту Бауера, вважає справою більшовицької Москви та її агентів, рішуче їх осуджує та закликає всіх громадян безоглядно їх поборювати. Відмежування українського життя від різного роду анархізації та хаотичності вважає своїм черговим обов'язком;

8. Стаючи, таким чином, до боротьби проти найбільшого ворога світу більшовицької Москви, що є одночасно найлютішим ворогом українського народу, український народ готовий не лише працюю

¹ Станіславівське слово. — 1942. — 24 серпня.

сприяти перемозі над більшовизмом, але готовий жертвувати для реалізації цієї великої мети своєю кров'ю»¹.

Подібну заяву склали також працівники Східної залізниці, кримінальної поліції в Калуші та Надвірній.

Оцінюючи діяльність Українського Центрального Комітету не можна залишити поза увагою тих факторів, які спонукали його керівництво до співробітництва з окупаційним режимом. З цього приводу часопис «Тернопільський голос» писав: «Український Центральний Комітет повстав не лише як вияв задушевної мрії всіх наших передових національних провідних діячів, які своєю працею саме й змагали до такого об'єднання українського народу, які не раз за ідеєю такої соборності і єдності платили своїм життям, але УЦК є теж витвором зовсім нової ери, яку створив соціал-націоналізм фюрера Адольфа Гітлера. Геніальний дух фюрера Великонімецьчини збагнув і відкрив оті шляхи, які ведуть народ до сили і щастя. Ця сила лежить передусім у єдності. І ми бачимо сьогодні, які здорові і правильні думки фюрера Великонімецьчини. Колись партійно порізана і ослаблена Німецьчина, колись розділений політичними кордонами німецький народ, тепер об'єднаний і згуртований, стоїть, мов гранітна скала, об яку крушать свої зуби всі вороги людства»².

Таким чином, керуючись ідеєю об'єднання всіх національних сил з метою реалізації кінцевої мети визвольної боротьби народу, УЦК спрямував свої зусилля на збереження нації. Позбавлений реальних важелів впливу на дії репресивних органів окупаційної влади, він вжив заходів, спрямованих на відкриття шкіл, недостачу яких так довго відчували українці, дитячих садків, притулків для німецьких, гуртожитків для студентської молоді.

Комітет дбав про виховання молоді в національному дусі, сприяв відкриттю фахових курсів, надавав матеріальну допомогу вразливим верствам суспільства, сприяв згуртуванню спеціалістів різних галузей в рамках фахових об'єднань.

Діяльність УЦК отримала неоднозначну оцінку з боку політичних угруповань. Зокрема ОУН(б), що теж претендувала на роль єдиної організованої політичної сили, оцінювала діяльність Комітету, як пряму зраду національних інтересів: «Далеким від життя доктринерам полишаємо теоретичні дискусії на тему, чи самостійними силами побіч революційної ОУН є теж тупцюючі в німецьких передпокоях різнорідні опортуністичні партії, що, мовляв, визнають ідею самостійної України, але з «тактичних» міркувань співпрацюють з німецьким окупантом. Для нас вони збанкротовані партійники, що спекулюють гаслом самостійної України в своїх паперових програмах та розраховують в цей спосіб на

¹ Станіславське слово. — 1944. — 5 березня.

² Тернопільський голос. — 1942. — 15 листопада.

обманювання мас. Хто в Берліні хоче випросити українську державу, той не самостійник і за Україну не бореться»¹.

Не заперечуючи факту співробітництва УЦК з німецькою владою, можна ствердити, що він відіграв певну позитивну роль в плані захисту національних інтересів, особливого розвитку української культури та підготовки спеціалістів різних галузей господарства та управління.

Тут не можна однозначно стверджувати, що діяльність комітету носила виключно колабораністський характер. По-перше, при його відсутності та при наявності аналогічної польської організації, всі можливі в умовах окупації посади, що їх могли займати німці, опанували б поляки. І тоді, очевидно, не доводилося би говорити про хоч би такий обсяг національного життя.

По-друге, з окупацією прийшов інший господар, не менш антиукраїнський, а звідси і пошуки українськими організованими силами шляхів виживання. З одного боку — це підпільна діяльність ОУН та збройна боротьба УПА, з другого легальна в рамках можливої діяльності УЦК. Це практично реалізація однієї і тієї ж мети, тільки різними методами і засобами. При наявності можливостей масової організації антинацистської боротьби у Східній Галичині, як і по всій Україні, необхідність існування УЦК була б нонсенсом, але історичні реалії були зовсім іншими.

По-третє, УЦК не міг визначати державну політику в краї, він діяв в рамках можливого. Не його вина, що населення краю терпіло від наслідків окупації, гинуло під кулями каральних загонів. По-четверте, власне, колабораціонізм — це співробітництво з окупаційним режимом та зрада національних інтересів. Якщо перше до певної міри було притаманне УЦК, то друге є проблематичним, оскільки саме інтереси свого народу, він відстоював.

Зрештою, якщо у Франції, звідки походить цей термін, у пронімецького уряду Віші був вибір, то крім руху опору, Франція була представлена національними силами в еміграції на чолі з Шарлем де Голлем, що користувалися підтримкою країн антигітлерівської коаліції. А на кого було сподіватися бездержавному українському народові? На українське підпілля. Але при всьому бажанні воно не було спроможне відстояти його національні інтереси, а тим більше захистити перед репресивною політикою німецької влади.

Отже, діяльність УЦК — це не колабораціонізм, це не пристосуванство, це один із способів виживання українського народу в екстремальних умовах світової бойні, в яку він був втягнутий проти своєї волі.

¹ Вировий М. В. Революційний фронт українського самостійництва // Ідея і чин. — 1943. — № 2. — С. 10.

§2. «Просвіта» — «Українське освітнє товариство»

Культурно-просвітницька активність представників громадськості була можлива, у першу чергу, завдяки Українському Центральному Комітету. З приходом німецьких військ стихійно відновили діяльність первинні осередки «Просвіти» на селах¹. 17 липня 1941 р. поновила роботу і центральна установа «Просвіти» у Львові. Керівництво просвітян провело переговори з представниками влади про відновлення цієї культурно-просвітницької установи, зруйнованої більшовицькою владою. Перший етап відродження «Просвіти» стосувався легалізації товариства, оформлення нових статутних документів. Як відомо, напередодні німецько-польської війни вона об'єднувала у Східній Галичині 83 філії та 3214 читалень. Очолив «Просвіту» її довоєнний голова Іван Брик.

Визначаючи завдання та напрями діяльності відродженої «Просвіти», сокальський «Вісник українського повітового комітету» зауважував: «Відбудова нашого національного життя насуває ряд актуальних питань. Питання ці, зокрема, важні, якщо йде про ділянку культурно-освітнього життя, яку охоплює «Просвіта»². Отож визначальним, зазначалося далі, є творення духовної єдності нації. У центрі цього процесу стоїть читальня, що організовує та репрезентує життя села. Першочерговим напрямком було залучення до роботи в читальнях місцевих священиків та вчителів. Залучення до активної участі в «Просвіті» повинно проходити не шляхом примусу, а силою морального авторитету.

Охоплюючи важливі суспільні ділянки, надаючи йому відповідне спрямування, просвітяни прагнули перетворити свої читальні на представницькі органи. І водночас реалізувати на практиці гасло, що його висунула, святкуючи 65-літній ювілей «Просвіта»: «Якщо надамо своїй праці вимаганий потребами нації зміст, то збудуємо величавий храм нашого національного життя, здобудемо силу, створимо дужі підвалини нашої державності».

Для читалень «Просвіти», на думку «Вісника українського повітового комітету», головною метою мало б стати утвердження такого стану речей, коли участь у роботі читальні — звичка, добровільний внесок громадян. Очевидно, що карти й алкоголь були тим ворогом, що з ним інтелігенція мала вести рішучу боротьбу. Окрім того, «наші селяни є подекуди зарозумілі й здається їм, що господарюють взірцево й не хочуть навіть слухати про поправлювання методів господарки». Тому роботу серед них передбачалось проводити обережно, аргументуючи

¹ Львівські вісті. — 1941. — 27 вересня.

² Вісник українського повітового комітету. — 1941. — 1 листопада.

свої пропозиції дієвими прикладами. В основу тут лягали курси для дорослих на теми: наш край, культура, суспільні справи, дім, школа, наука, здоров'я, наші сусіди, наші багатства. Усі зусилля роботи читалень «Просвіти» з молоддю спрямувались на всесторонню її підготовку «до праці на службі нації». При товаристві «Просвіта» у Львові існувала секція «Інститут Української Народної Творчості», завданням якого було координувати гуртки художньої самодіяльності, поширювати відповідний репертуар, слідкувати за чистотою стилю в різних жанрах творчості та допомагати обдарованим землякам у розвитку цього їх таланту¹.

І вже у грудні 1941 р. часопис «Львівські вісті» проінформував своїх читачів, що в краї на день 73-річниці заснування «Просвіти» діяло 82 філії та 2917 читалень. Першочерговим для них було не залишити жодного села без читалень і національно-виховної роботи². Культурно-просвітницька та освітня діяльність проводилась у рамках діяльності УЦК, який координував та спрямовував її через своїх представників на місцях.

Однією із форм співпраці з просвітянами стали спільні наради. Про таку нараду, що відбулася в Станіславові 27 грудня 1941 р. у домівці окружного філіалу «Просвіти» з участю голів читалень та повітових осередків, повідомило «Українське слово». На нараді зазначалося, що вагомою культурно-просвітницькою справою є організація бібліотек, читалень, курсів, драматичних гуртків, хорів, оркестрів та цілого ряду науково-популярних рефератів (про українсько-німецькі відносини, про расизм, про Московію та Україну протягом століть)³.

7 лютого 1942 р. назва «Просвіти» була замінена на «Українське освітнє товариство» (УОТ)⁴. Хоча організаційні рамки Українського Центрального Комітету були надзвичайно широкими і мали серйозне кадрове забезпечення, проте «освітянам теж знаходилося місце під сонцем» поруч із окружними комітетами, повітовими делегатурами та мужами довір'я⁵.

До того ж реалії засвідчили, «що найменша місцевість, найдалі положене село мусить мати свою місцеву організацію, яка об'єднувала б усіх свідомих мешканців-українців, що хочуть жити організованим життям, підпорядкованим одному осередку».

Інститут мужів довір'я, як представників УЦК і організаторів національного життя в селі виявився недостатнім. І тому, виходячи з ситуації, з'явилося рішення про створення в кожній місцевості

¹ Львівські вісті. — 1941. — 17-18 серпня.

² Львівські вісті. — 1941. — 7-8 грудня.

³ Українське слово. — 1942. — 1 січня.

⁴ Українське слово. — 1942. — 20 лютого.

⁵ Чортківська думка. — 1942. — 23 серпня.

«Українських освітніх товариств», що ставали найвищою організаційною ланкою УЦК, сприяючи об'єднанню населення краю.

Діяльність «Українських освітніх товариств» не слід цілком отожднювати з працею їх попередника — читальень «Просвіти», оскільки вони не обмежувалися лише культурно-просвітньою діяльністю, тобто веденням самоосвітніх курсів, рефератів, бібліотек, драматичних гуртків. Їхня сфера була масштабнішою та різноманітнішою. Вони проводили серед населення освітню діяльність у більш широкому значенні цього слова: як у сфері культурно-просвітньої роботи — те, що колись робили читальні «Просвіти», так і в сферах суспільної опіки і господарській — те, чим колись займався «Сільський господар».

Крім того, у галузі молодіжного виховання шляхом організації Куренів молоді, що виконували функції та завдання довоєнних «Пласту», «Соколів», «Січей». Жіночі секції при УОТ продовжували традиції «Союзу українок» та «Гуртків сільської господині».

Таким чином, підсумовував часопис «Чортківська думка», ця діяльність «у своїй будові в нічому не різнилася від діяльності УЦК, УОК чи повітових делегатур з тією різницею, що УОТ робить це на меншому терені».

Оцінюючи здобутки перших місяців існування, «Станіславське слово» зазначило, що майже все сільське культурно-освітнє життя в Галичині зосереджується в «Українських освітніх товариствах», що були єдиним об'єднанням, за винятком гуртків «Сільського господаря» та кооперативів, що працювали в умовах воєнного часу¹.

Наслідком їхньої діяльності була не лише культурно-просвітницька робота, але й активна суспільно-громадська позиція, що привело до зростання їхнього членства. За два роки у кожному селі утворено осередки «Українських освітніх товариств», засновано бібліотеки, драматичні гуртки та інші секції, які жваво повели працю².

Однак, зауважувало «Станіславське слово»: «Є ще в нас батьки, які не радо пускають дітей до читальні, мовляв, шкода часу на сидження в читальні, краще хай вдома щось зробить».

Прагнучи поживити культурно-просвітницьку роботу, керівництво УОТ вживало заходів, спрямованих на забезпечення читальень періодикою, що виходила у Львові та Кракові, а саме «Львівськими вістями», «Рідною землею» (її місцевими варіантами «Тернопільським голосом», «Чортківською думкою», «Станіславським словом», «Голосом Підкарпаття»), щоденником та тижневиком «Краківські вісті», молодіжним журналом «Дорога», дитячим часописом «Малі друзі», крім того мистецько-літературним та громадським місячником «Наші дні», а

¹ Станіславське слово. — 1942. — 13 вересня.

² Станіславське слово. — 1942. — 5 вересня.

також фаховими хліборобськими виданнями «Сільський господар», «Український пасічник» і «Господарсько-кооперативний часопис»¹.

З метою активізації місцевих осередків, керівництво УОТ свої зусилля спрямовувало на створення самоосвітніх, аматорських, хороших, танцювальних та інших гуртків, жіночих секцій, проведення антиалкогольних та антинікотинових акцій. У цій роботі обов'язково враховувався склад середовища, в якому доводилося працювати. Якщо це були селяни, то громадська праця велась під кутом інтересів хліборобів. Коли це були мешканці міст (робітники, ремісники, інтелігенція), враховувались їх зацікавлення. Спільним в діяльності всіх організаційних структур товариства було те, що всі заходи були спрямовані на зміцнення в усіх верствах населення почуття національної свідомості та єдності, розуміння реалій часу, в яких вирішується не лише доля Європи, але й українського народу.

Кожного року 8-го грудня в Галичині святкували день «Просвіти». Цю дату перебравли культурно-просвітницькі організації, що діяли в рамках УЦК. Наслідуючи просвітянські традиції, відділ культурної праці Комітет проголосив грудень 1943 року місяцем української культури, а також організував всенародну збірку пожертвувань у фонд на підтримку її розвитку.

Напередодні свята «Просвіти» вечором 7 грудня 1943 р. парох Преображенської церкви у Львові Григорій Костельник відправив бого-служіння за померлих та замордованих більшовиками просвітян. У ньому взяли участь представники УЦК, члени колишнього Головного відділу «Просвіти», колишній заступник голови «Просвіти» професор О. Терлецький, голови всіх львівських установ та громадяни міста Львова.

¹ Тернопільський голос. — 1942. — 13 вересня.

§3. Українські жіночі та молодіжні організації

Одним із напрямів діяльності УЦК було створення жіночих та молодіжних структур на національно-патріотичних засадах. В організаційному плані це, зокрема, набрало форми гуртків, роботою яких опікувалася Головна жіноча секція при УЦК (очолювала Христина Кононенко). Як повідомляв часопис «Львівські вісті», у Генеральній Губернії свою роботу жіночі секції, що виникли на основі переорганізації повітових осередків, розпочали ще восени 1940 р.¹ Їм допомагали спеціально підготовлені інструктори, що закінчили відповідні курси у Кракові.

Діяльність жіночих об'єднань спрямовувалась у першу чергу на соціальне сприяння хворим та убогим, проблеми харчування дітей у дитячих садках і школах, поміч переселенцям та втікачам, проведення культурно-просвітницьких заходів через курси неписьменних, театральні акції та ін. З початком війни при жіночих секціях створювались санітарні, господарсько-адміністративні, секретарські курси.

7 липня 1941 р. у Львові відбулася установча нарада групи українських жінок, на якій розглянуто питання участі жінок у громадському житті, визначено організаційні форми та зміст діяльності жіночих організацій, перспективи їх розвитку. Було створено організаційний комітет, який очолила відома активістка жіночого руху в Східній Галичині Костянтина Малицька².

Ухвалили рішення про утворення первинних осередків новоствореної організації, яку планувалось назвати «Жіноча служба Україні». Мали працювати такі її секції: а) допомоги колишнім полоненим, б) допомоги бездомним і дітям, в) допомоги органам управи міста й міліції у справах правильної апровізації населення, г) допомоги у працевлаштуванні жінок. Управа міста Львова виділила організаційному комітетові східногалицьких українок службове приміщення на вулиці Підвальній, 3. Оргкомітет звернувся з відозвою включатися в рух за створення організаційних структур українського жіночого руху.

Новостворене товариство після від'їзду до Києва Х. Кононенко, очолила Кекилія Палій³. Уже в перші дні діяльності «Жіноча служба Україні» зуміла відкрити 6 закладів опіки для дітей віком до 14 років, батьки яких були не в змозі піклуватися про своїх дітей. У так званих напівоселях діти отримали можливість харчуватися (обідати) та

¹ Львівські вісті. — 1942. — 3 березня.

² Українські щоденні вісті. — 1941. — 8 липня.

³ Львівські вісті. — 1942. — 3 березня.

отримувати медичну допомогу. Крім цього, «Жіноча служба Україні» провела ряд заходів, спрямованих на відкриття кухонь при греко-католицьких парафіях¹.

У господарській сфері служба здійснювала нагляд за ринками, крамницями, а також відкривала їдальні та чайні, зокрема в літературно-мистецькому клубі та для ширшого загалу інтелігенції Львова.

«Жіноча служба Україні» сприяла працевлаштуванню. Встановивши зв'язок з Головним управлінням Промислового союзу, вона зуміла знайти роботу для 50 жінок, а ще 210 жінок було направлено на фабрику газованої води, в ресторани, крамниці, кухні.

З питання працевлаштування були налагоджені зв'язки з адміністрацією залізниць, пошти, трамвайного транспорту, іншими державними та міськими установами.

Не залишалась поза увагою «Жіночої служби Україні» національно-виховна робота. Так, проводилися читання рефератів про роль українських жінок у визвольних змаганнях та завдання, що стоять перед ними на сучасному етапі. Завдяки зазначеним діям, структурні підрозділи «Жіночої служби Україні» поширилися по території всього краю, не тільки у містах (Стрию, Ходорові), але й у селах (Вишняках, Ременіві тощо).

2-3 лютого 1943 р. у Львові відбулася нарада голів окружних та районних жіночих секцій, в якій взяли участь представниці 16 округ та 12 делегатур. Відкриваючи нараду, голова Головної жіночої секції Марта Заячківська відзначила, що головним завданням діяльності надалі залишається активна участь у громадських, допомогових та виховних акціях².

Представниці округів та районів виступили зі звітами про діяльність жіночих секцій на місцях, повідомивши про участь в допомогових акціях, проведенні антиалкогольної та антинікотинової кампаній, результати співпраці з дошкільним відділом та відділом суспільної опіки, заходи, вжиті з метою охорони здоров'я, спільні заходи із «Сільським господарем», а також про становище українських робітників у Німеччині.

У роботі з'їзду взяв участь Михайло Кушнір керівник відділу культурної праці УЦК, складовою частиною якого була і жіноча організація східногалицьких українок.

В умовах, коли йшов процес формування дивізії «Галичина», 17 листопада 1943 р. з ініціативи голови Військової Управи полковника А. Бізанца та референта опіки над добровольцями та їх родинами А. Палія створено Головну жіночу комісію з метою надання моральної

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 27 липня.

² Рідна земля. — 1943. — 14 лютого.

та матеріальної допомоги родинам добровольців¹. Ця комісія та її осередки в округах і повітах підпорядковувались Військовій Управі та УЦК. Крім загальної опіки над сім'ями добровольців, діяльність її спрямовувалась на проведення різного роду збірок для потреб Східного фронту.

Як відзначав тижневик «Рідна земля», «український народ стоїть на переломі двох діб., саме для української жінки припадає дуже важливе завдання відповідного виховання своїх дітей та опіка над молодим доростком»².

Умови Другої світової війни поставили перед українським суспільством завдання пошуку нових шляхів виховання молоді, адже, зазначав часопис «Сокальське слово», «молодь — це найбільший скарб, це будучність і сила народу, і яка молодь, такий і народ. І кожен народ, який хоче жити, який хоче бути сильним і який розуміє вагу молоді, старається свою молодь відповідно виховати, дати їй мету, а тим самим дати своєму народові певну і сильну підставу»³.

Український Краєвий Комітет підготував програмні та статутні документи новостворюваних молодіжних організацій, затверджених німецькою владою. При УКК у Львові засновано відділ опіки над молоддю, який очолив відомий педагог з багатолітнім досвідом організації молодіжних товариств Северин Левицький⁴.

Керівництво УКК поставило перед відділом опіки над молоддю завдання скоординувати діяльність усіх молодіжних організацій на терені Галичини, в тому числі тих, що проводили тіловиховну та спортивну діяльність.

Організаційна структура товариств, заснованих відділом опіки над молоддю, включала в себе дві секції: 1) Улад української молоді — організація хлопців та дівчат віком 8-13 років; 2) Тіловиховна секція — організація молоді віком старших 13 років. Вони керувались Статутом, що визначав ідеологічні та виховні засади, а також Правильником, в якому визначались організаційні елементи та форми діяльності.

Улад української молоді наслідував традиції довоєнних пластівських організацій і мав на меті сприяти передусім духовно-моральному вихованню підростаючого покоління. Тіловиховна секція поклала в основу роботи спортивно-фізичне виховання.

Обидві організації сповідували принцип — не кількість, а якість об'єднує ту частину української молоді, яка готова працювати на благо народу⁵.

¹ Рідна земля. — 1943. — 28 листопада.

² Рідна земля. — 1944. — 20 лютого.

³ Сокальське слово. — 1942. — 15 березня.

⁴ Бережанські вісті. — 1942. — 1 березня.

⁵ Сокальське слово. — 1942. — 15 березня.

Для успішної реалізації поставленої мети Улад поділявся на первинні осередки — курені молоді, а ті, в свою чергу, поділялися на чоти і гуртки. Молодь у віці 8-12 років організувалась в курені новаків, а віком 12-18 років — в курені юнаків. Третьою складовою Уладу української молоді були курені «передових», що об'єднували молодь старшу 18 років, яка пройшла вишкіл у куренях новаків та юнацтва і виявила бажання добровільно працювати молодіжними інструкторами.

Виховна робота велася за спеціально складеною програмою. Перевірка засвоєних знань здійснювалася з допомогою своєрідного іспитування — «проб», які були покликані виявити ступінь засвоєння знань і вмінь у всіх галузях — національного виховання, фізичної підготовки, праці, надання допомоги потерпілому та ін., крім того дати молоді суму знань інтелектуально-практичного характеру, вишлекати в неї твердий моральний характер.

Задля цього програма передбачала крім регулярних прогулянок, фізичних вправ також проведення лекційних занять, зміст яких молодь була зобов'язана засвоїти. Виховним ідеалом Уладу української молоді був: «Повновартісний юнак, здібний до національно-культурної та фахової праці, спортивно вироблений з твердо покладеними основами характеру».

Важливим напрямом діяльності Уладу була підготовка інструкторів молодіжних організацій з кандидатур, направлених референтами молоді при окружних, повітових делегатурах УЦК. Ця підготовка проводилася в спеціалізованих таборах у Брюховичах (2), Пасічній (1). Крім того планувалось відкриття вишкільного інструкторського табору на Чортківщині. Підготовкою інструкторів займалися члени куреня «передових», до складу якого входили колишні члени «Пласту». На початку весни 1942 р. керівництво Уладу української молоді зосереджувалось в руках О. Тисовського.

Тіловиховна секція, що об'єднувала через посередництво спортивних гуртків молодь віком більше 18 років, займалася організацією, пропагандою та веденням спортивної роботи серед населення. На чолі тіловиховної секції стояв Т. Білостоцький.

Оцінюючи діяльність українських молодіжних організацій Східної Галичини в умовах окупації, «Бережанські вісті» писали: «Ось так представляється нова форма організації української молоді, а її автори і керманічі своїм довголітнім досвідом і національно-громадським стажем дають певну гарантію, що ця праця буде виповнена добрим змістом, тим більше, що її доповнюють, й відповідно спрямовують відповідні видання: для новаків — журнал «Малі друзі», а для юнаків — «Дорога» при Українському видавництві»¹.

¹ Бережанські вісті. — 1942. — 1 березня.

§4. Українські фахові об'єднання

Разом із культурно-просвітницькими, молодіжними, жіночими товариствами в умовах, коли «на звалищах кривавої советської тиранії в західних областях України, звільнених Німецькою Армією, самотужки відроджується організоване українське життя не тільки формою, як це було за большевиків, але й змістом»¹, виникли і професійні об'єднання.

Це — «Спілка українських журналістів» (голова — Микола Голубець, заступник голови — Осип Боднарівич, секретар — Євген Яворівський, скарбник — Михайло Яцків (Одолян)); «Спілка українських письменників» (голова — Василь Пачовський, заступник голови — Микола Мельник-Матвіїв); «Спілка українських скульпторів» (голова — Володимир Лісовський); «Союз діячів українського театрального мистецтва» (голова — Володимир Блаватський), а також «Спілка українських музикантів» на чолі з відомим композитором Станіславом Людкевичем, до складу правління входили З. Лисько, В. Витвицький, В. Цісик, М. Антонович².

Незабаром професійні спілки діячів української культури об'єдналися у «Літературно-мистецький клуб»³. На загальних зборах вибрано управу, схвалено статут та програму новоствореної організації. 21 липня 1941 р. відбулося спільне засідання правлінь культурно-мистецьких об'єднань м. Львова, в якому взяли участь представники від письменників, журналістів, музикантів, скульпторів, діячів театру, самодіяльних колективів, «Літературно-мистецького клубу», «Жіночої Служби Україні»⁴.

Предметом обговорення були питання ідеології та організаційних справ. Наголошено на значенні системни культурно-мистецької діяльності, що покликана зіграти важливу роль в розбудові національного життя. Крім того зауважено, що представники української культури повинні об'єднатись у спільноту, яка розуміє і усвідомлює свої обов'язки перед нацією.

Ухвалене відповідне рішення, що членство в літературно-мистецьких організаціях вимагає суворого відбору. Повинні враховуватися не лише мистецькі, але й ідеологічні особливості кваліфікації. Тому особи політично підозрілі залишилися поза межами спілок. Вирішено, як вияв перших результатів, видати в кооперативі «Українська книга» альбом українських патріотичних пісень, підготовленого спілкою музикантів.

¹ Українські щоденні вісті. — 1941. — 8 липня.

² Львівські вісті. — 1941. — 8 листопада.

³ Українські щоденні вісті. — 1941. — 8 липня.

⁴ Українські щоденні вісті. — 1941. — 24 липня.

Одним з перших в умовах окупації Східної Галичини виникло професійне об'єднання художників та скульпторів «Спілка українських образотворчих митців». Вона функціонувала спочатку, як самостійна організація, а з січня 1942 р. ввійшла, як одна із секцій, до культурно-освітнього відділу УЦК у Львові.

Головою спілки керівництво УЦК призначило Івана Іванця, його заступником — Василя Дадинюка, відповідальними секретарями — М. Дметренка та С. Гординського¹. До управи спілки ввійшли також І. Луцик та Е. Козак. Після того, як Луцик виїхав зі Львова, до правління кооптовано скульптора С. Литвиненка.

Ця спілка головний акцент зробила на налагодженні творчої мистецької роботи. Насамперед це стосувалося проведення виставок творів живопису і скульптури, першу з яких спілка митців організувала 20 грудня 1941 р. — 1 лютого 1942 р. Проведення виставок не зводилось лише до встановлення та огляду експозиції. За задумом керівництва спілки, вони були покликани засвідчити, що і в умовах лихоліття людина здатна творити і мислити.

Прагнучи до організованості та плановості в роботі, «Спілка українських образотворчих митців» намагалась спрямовувати свою діяльність в інтересах всього суспільства та сподівалась на підтримку серед широких верств населення.

Саме з цією метою і передбачалось проведення виставок, читання доповідей, публікації репродукцій у пресі, проведення сезонних ретроспективних і тематичних виставок не лише у Львові, але також і по всій Галичині. Крім цього, виношуючи плани об'єднання всіх представників образотворчого мистецтва митців краю, керівництво спілки планувало створити філіали при всіх територіальних підрозділах УЦК.

Важливим напрямком діяльності спілки читців була матеріальна допомога її членам, щоб вони могли «у спокої, здалека від щоденних турбот за хліб насущний працювати й реалізовувати свої творчі задуми». У реалізації своїх статутних завдань вона спиралась на матеріальну підтримку з боку УЦК, а також інших організацій та установ таких, як «Українське видавництво», «Союз купців», «Маслосоюз», «Центрсоюз», «Ревізійний союз» та ін.²

У русло національно-культурної розбудови була спрямована «Спілка українських письменників», очолювана Василем Пачовським. Її робота проводилась через посередництво трьох секцій: видавничої, бібліотечної та імпрезової. Широкий обсяг матеріалів, пов'язаний з її діяльністю, знаходимо на сторінках літературно-мистецького місячника «Наші дні». Лєвова частка публікацій журналу припадала на поезію, повісті, новели,

¹ Львівські вісті. — 1942. — 2 квітня.

² Хроніка мистецьких подій // Наші дні. — 1942. — Ч. 3. — С. 14.

оповідання, нариси, драматичні твори, літературні інтерв'ю, репортажі, критику, дослідження з історії української літератури.

Зусиллями письменницької спілки у надзвичайно складних умовах нацистської окупації проводились літературні конкурси¹, відбувались літературні вечори, зустрічі відомих майстрів слова, на яких обговорювалась та оцінювалась їхня творчість², відзначались ювілеї³.

У заходах, проведення яких ініціювала спілка літераторів, висвітлювалася творчість таких визначних постатей, як Улас Самчук, Євген Маланюк, Юрій Косач, Аркадій Любченко, Микола Куліш, Станіслав Гординський, Олександр Олесь та ін.

Свій внесок у розвиток культури зробила і «Спілка діячів українського театрального мистецтва» на чолі з Володимиром Блаватським. Її головною заслугою було заснування Українського театру, що розмістився в приміщенні Львівського театру опери та балету. Він уже 19 липня 1941 р., тобто в перші дні окупації, показав першу виставу-оперу П. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» (режисер Й. Стадник)⁴.

Діяльність «Спілки українських музикантів», очолюваної видатним композитором Станіславом Людкевичем, спрямовувалась також насамперед на організацію концертів⁵, музичних імпрез, творчих вечорів, виступів хорів⁶, радіотрансляції концертів української музики⁷.

Інтересами легальних мас-медіа опікувалася «Спілка українських журналістів», на чолі якої спочатку стояв Микола Голубець, якого пізніше замінив Осип Боднарівич. Вона представляла журналістів перед органами влади, зокрема перед відділом пропаганди рейху та головою пресового відділу дистрикту Галичина Георгом Леманом, які контролювали вихід періодичних видань у краї.

Спілка сприяла всебічному, виходячи з можливого, відображенню культурної та економічної ситуації краю⁸. Вагомим результатом її діяльності було відкриття 26 квітня 1943 р. в залах Картинної галереї у Львові виставки української преси XIX-XX ст., у т. ч. періодичних видань (щоденників, тижневиків, журналів, релігійної преси), що побачили світ на галицькій території у 1940-1943 рр.⁹

¹ Довкола літературного конкурсу // Наші дні. — 1943. — Ч. 4. — С. 5.

² Хроніка мистецьких подій // Наші дні. — 1942. — Ч. 7/8. — С. 18.

³ Львівські вісті. — 1943. — Ч. 281.

⁴ Український театр м. Львова // Наші дні. — 1941. — Ч. 1. — С. 15.

⁵ Краєве концертне бюро // Вісник Українського Центрального Комітету. — 1942. — Ч. 6. — С. 17.

⁶ Вислід першого краєвого конкурсу хорів // Вісник УЦК. — 1942. — Ч. 8. — С. 28.

⁷ Хроніка // Наші дні. — 1942. — Ч. 12. — С. 14.

⁸ Львівські вісті. — 1941. — 12 грудня.

⁹ Львівські вісті. — 1943. — 2-3 травня; Станіславівське слово. — 1943. — 4 квітня; 9 травня.

Рішенням Генерального Губернатора 29 березня 1942 р. на територію дистрикту Галичина поширювалась дія розпорядження про культурну діяльність від 8 березня 1940 р., згідно з яким «всі, хто працює прилюдно у ділянці музики, плястики, театру, фільму, преси й фотографії, підлягає наглядові Відділу народної освіти і пропаганди при уряді Генерального Губернаторства»¹. Культурною діяльністю, згідно з розпорядженням, вважалась праця, тим чи іншим чином пов'язана з мистецькою творчістю, репродукцією, духовною чи технічною переробкою, поширенням, зберіганням, реалізацією, посередництвом у реалізації результатів мистецьких звершень.

Окреме місце серед фахових організацій Східної Галичини періоду окупації належить «Українському учительському об'єднанню праці», що постало як орган, покликаний представляти інтереси вчителів перед шкільною адміністрацією, сприяти підготовці та перепідготовці вчительських кадрів, надавати їм матеріальну та моральну підтримку в суворих умовах воєнної дійсності. Воно було легалізовано розпорядженням Головного відділу внутрішнього правління в уряді Генеральної Губернії, погодженого з Головним відділом науки та навчання від 13 червня 1942 р.

Це сталося у відповідь на прохання керівництва УЦК. «Українське учительське об'єднання праці», що діяло на території дистриктів Краків та Люблін, поширило свою діяльність на територію дистрикту Галичина².

У «Напрямних УУОП», затверджених німецькою владою, зазначалось, що фахове об'єднання покликане: 1) піклуватися про те, щоб українське вчителівство виконувало свої виховні завдання в душі повного довір'я до Німеччини і спрямовувало свої зусилля на реалізацію в життя спільних європейських завдань; 2) здійснювати перепідготовку вчительських кадрів; 3) при необхідності надавати матеріальну допомогу; 4) допомагати практично втілювати в життя розпорядження шкільної влади.

З метою реалізації поставлених завдань передбачалось проводити навчання вчительських кадрів, інформувати населення краю про освітні проблеми через профільні та інші видання, видавати підручники, заснувати педагогічні часописи та переплачувати їх вчителям, дбати про забезпечення оздоровлення вчителів та їхніх сімей в будинках відпочинку та санаторіях.

Практичну роботу УУОП проводили її співробітники на чолі з мужем довір'я, який призначався головою УЦК. Для розв'язання поточних питань розвитку освіти та діяльності вчительського об'єднання проводилися наради вчителів, двічі у рік з'їзди членів

¹ Львівські вісті. — 1942. — 25 квітня.

² Рідна земля. — 1942. — 26 липня.

об'єднання, один раз у рік загальна конференція УУОП Генеральної Губернії.

Східногалицькі часописи відзначали, що між передвоєнними товариствами вчителів та УУОП існували суттєві відмінності. По-перше, УУОП об'єднало всіх українських вчителів, незалежно від того, в школі якого ступеня вони працювали. По-друге, УУОП організаційно входило до складу УЦК, не мало прав самостійної організації і стало лише добровільним об'єднанням вчителів, які вже були членами УЦК. Його керівництво призначалося УЦК. Мужем довір'я УУОП в дистрикті Галичина був С. Левицький, колишній керівник Уладу українських пластунів, а його заступником — І. Тесля (до того — муж довір'я для Лемківщини та Холмщини).

Практичну діяльність учительське об'єднання проводило через комісії, що займалися розробкою програм, виданням підручників і періодики, підготовкою вчительських кадрів, наданням матеріальної та правової допомоги. УУОП видавав журнал «Українська школа», що був єдиним українським фаховим вчительським часописом на теренах Східної Галичини. Він мав на меті підтримувати зв'язок з широкими педагогічними колами й допомагати в самоосвіті та праці з шкільною молоддю¹.

Як наступник довоєнних товариств «Взаємна поміч українського вчителства» та «Учительської громади», УУОП головні зусилля спрямовувало на підготовку та перепідготовку освітянських кадрів. З цією метою були організовані курси підвищення кваліфікації. Так, у 1943 р. курси типу А закінчило 800 вчителів, а курси типу Б, закінчення яких давало право на курси типу А на наступний рік, закінчило 456 чол.² З метою координації роботи вчителів, розв'язання поточних справ професійного об'єднання, визначення перспектив діяльності, УУОП провів з'їзди, конференції, в яких брали участь представники місцевих владних структур³.

Інтереси спеціалістів у галузі юриспруденції було покликано захищати «Об'єднання праці українських правників», очолюване І. Вачківим. Крім представництва відповідних фахівців перед владою, воно ставило перед собою завдання популяризації правових знань серед населення та його правовий захист⁴.

В умовах Другої світової війни в Східній Галичині склалися до певної міри сприятливі умови для розвитку українських фахових сил. Як відзначалось на сторінках часопису «Тернопільський голос»:

¹ Українська школа — часопис українського вчителства в Генеральній Губернії //Українська школа. — 1942. — Ч. 1-2. — С. 1, 23.

² Огляд шкільного життя: Підсумки шкільної праці за роки 1939-1943 //Українська школа. — 1943/44. — Ч. 1-3. — С.68.

³ Львівські вісті. — 1943. — Ч. 227.

⁴ Львівські вісті. — 1943. — 13 лютого.

«Український народ у своїй більшості майже виключно селянський хлібороб. Від найдавніших часів українські міста мали чужонаціональний характер, бо всі важніші ремісничі та торговельні підприємства були в руках спроваджених з чужих країв фахівців». Звідси поява українських «Об'єднань праці купців» та «Об'єднання праці ремісників»¹ стала справою національного значення.

Ці об'єднання були покликані вирішувати не лише завдання, пов'язані з професійними інтересами, але й завдання загального характеру. Зокрема, дбаючи про підтримку фахового шкільництва, брали участь у різного роду громадських акціях. Також, наприклад, збирали пожертвування на проведення радіоконцерту для добровольців дивізії «Галичина».

Як бачимо, визнані німецькою владою, маючи офіційний статус, об'єднавши в своїх рядах широкий загал фахових сил краю, українські професійні організації сприяли реалізації завдань національного життя, заклали основу майбутньої держави. Особливість їхньої діяльності полягала в тому, що вони поєднували в собі функції, як громадсько-політичних організацій, так і професійних спілок.

¹ Тернопільський голос. — 1943. — 10 жовтня.

§5. «Об'єднання праці українського студентства»

Проблему студентського руху України можна з усією відповідальністю віднести до розряду маловивчених в історіографії. Не дивлячись на те, що студентство в соціальній структурі населення становить, як правило, незначний відсоток, але його роль у зв'язку з високою мобільністю на певних етапах історичного розвитку є надзвичайною. І тут особливу увагу варто зосередити на організаційних засадах та ідейних основах.

Початок Другої світової війни знаменував собою якісно новий етап організованого студентського життя. Вибух війни застав фактично весь актив східногалицького студентства в польських тюрмах, оскільки всі учасники сьомої крайової конференції Союзу українських студентських організацій, що пройшла у березні 1939 р., були заарештовані і опинилися за ґратами¹. З падінням польської держави близько 600 українських студентів у вересні 1939 р. опинилися на захід річок Сян та Буг, тобто на землях, перетворених згодом на Генеральну Губернію у складі Великонімеччини.

Це були, як правило, студенти, які навчалися у німецьких вузах, а також втікачі з територій, окупованих військами Радянського Союзу. Всі вони отримали право продовжити навчання у німецьких університетах. У зв'язку з фінансовими труднощами скористатися цим правом зуміло лише невелике число молодих людей. Варто зазначити, що значну допомогу бажаючим учитись надавала Комісія допомоги українському студентству (КОДУС), що діяла як орган УЦК².

З початком війни у липні 1941 р. в Східній Галичині розпочався процес відновлення вищої освіти. Організаційною формою захисту освітніх інтересів молоді став Союз українського студентства, що ставив метою об'єднати всіх студентських активістів краю в одну організацію³. На початку 1942 р. Союз українського студентства влився до складу Українського краєвого комітету, де вже існував відповідний орган — Комісія допомоги українському студентству.

Український Центральний Комітет та Український Крайовий Комітет були єдиною реальною силою, на авторитет і матеріальну підтримку якої міг опертися студент в умовах воєнного лихоліття. Поза межами цих установ, що представляли інтереси населення перед владою, будь-

¹ Переломові роки українського студентського життя //Студентський прапор. — 1943. — № 12. — С. 10-13.

² Львівські вісті. — 1941. — Ч. 82.

³ Об'єднання праці українського студентства у Львові //Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 30.

які форми організованого студентського життя були неможливі. Як зазначив В. Кубійович, завдяки діяльності УЦК українці мали свої гімназії, молодіжну організацію і діяли вищі навчальні заклади¹.

У зв'язку з ліквідацією в лютому 1942 р. Українського Краєвого Комітету і поширення діяльності Українського Центрального Комітету на територію Східної Галичини, змінами в системі вищої освіти в краї на місці Союзу українського студентства постало «Об'єднання праці українського студентства» (ОПУС).

Як повідомив журнал «Студентський прапор» — орган ОПУСу, з відкриттям вищих навчальних закладів або, за тодішньою термінологією, фахових курсів, у Львові навесні 1942 р. проблема організації українського студентства стала на порядок денний.

Провідник УЦК В. Кубійович 15 червня 1942 р. затвердив статут «Об'єднання праці українського студентства»².

Головою новоствореної організації став Богдан Лончина. Установче засідання ОПУСу відбулося 24 червня 1942 р. у Львові, на якому обговорено всі поточні справи, визначено мету діяльності.

Головні зусилля «Об'єднання праці українського студентства» з перших днів його діяльності були спрямовані на реєстрацію та згуртування студентів на терені Генеральної Губернії, надання їм моральної та матеріальної допомоги і опіки, а також виховання їх як майбутніх активних громадських діячів.

Зокрема, ОПУС мав дбати, щоб українські студенти:

- 1) добре студіювали і поглиблювали свої знання;
- 2) всебічно пізнавали свою та чужу культуру;
- 3) готували себе до зайняття вищих суспільних ступенів.

Друкованим органом «Об'єднання праці українського студентства» став двомісячник «Студентський прапор», редагований головою ОПУСу Богданом Лончиною.

Всього вийшло 11 чисел (1-6 у 1943 р., 1-5 у 1944 р., причому останній, здвоєний (4-5) номер вийшов у Кракові, оскільки Східна Галичина стала ареною бойових дій).

Визначаючи мету та завдання журналу, редакційний колектив у першому числі, що вийшло у липні 1943 р., зауважив: «Студентський прапор» побачив світ в умовах, коли над цілим світом шаліє хуртовина, що має вигляд нового політичного обличчя світу: зударилися не лише дві армії чи дві держави, але й дві суперечливі собі ідеї, суперечні так практичними виявами, як і догматичними світоглядними засадами. А сли-

¹ Кубійович В. Мені 85. — Мюнхен, 1985. — С. 103.

² Об'єднання праці українського студентства у Львові // Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 30.

ве в самій середині цього величезного пожарища опинилась наша дорога Батьківщина»¹.

Незважаючи на важкі обставини воєнного лихоліття, видання студентського журналу стало актуальним не тільки тому, що життя не замерло (навпаки, кількість українських студентів у Галичині та на території Рейху помітно збільшилася), а у першу чергу в зв'язку з тим, що виникла реальна можливість чисельно збільшити верству інтелігенції, брак якої постійно відчувало українське суспільство.

Не заперечуючи ролі фахових студій, ваги пізнання чужини і західноєвропейської культури, завданням першочергової ваги, заради чого і було створено «Студентський прапор», редакційний колектив визначив тісний та безпосередній контакт з суспільними проблемами, з яких «властиво студентське життя ви-ростає й черпає соки для свого духовного розвитку».

Крім цього, наголошувалося, що студентство, як певний фактор у громадському житті Галичини, відіграло неабияку роль. В інших народів динаміка студентського руху лише в невеликій мірі впливала на громадські процеси, оскільки в них існував державний апарат, широкий прошарок освіченої національної інтелігенції, а також, що не менш важливо, сформована верства національної еліти.

Активність східногалицького студентства визначається значною мірою тим фактором, що українська інтелігенція краю, яка складалась, головним чином з чиновників, хоча і була в центрі громадського життя і брала в ньому активну участь, проте ролі «суспільного духовного мотора не відіграла або відіграла в дуже малій мірі».

Отже, редакція ставила передзавдання, «не відриваючись від громадського ґрунту, а навпаки, шукаючи з ним щоразу сильнішого і глибшого зв'язку, відбудувати студентське вогнище, усунути ідейну розгубленість студентства, прискіпити кристалізаційні процеси в його способі думання».

На сторінках «Студентського прапора» допитливий читач, крім актуальних питань, знаходив обширний матеріал з історії студентського руху, національної історії, історії розвитку науки і техніки, української літератури, вищої освіти.

Важливе місце серед публікацій займають статті філософського спрямування. Це, в першу чергу, статті-дискусії П. Ісаєва та Г. Корчинської з проблеми ідеалістичних та матеріалістичних напрямів у філософії, статті Б. Лончини «Сучасне українське студентство, його завдання і праця», Д. Козія «Волонтаризм», стаття невідомого автора «Український студент шукає світогляду (Практичні вказівки і пояснення)», котрі сприяли формуванню переконання, що лише сперта

¹ Передне слово //Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 3.

на сильну інтелектуальну основу українська нація має перспективу в майбутньому.

Розширенню світогляду студентства сприяли опубліковані на сторінках журналу твори письменників Т. Осьмачки, М. Драй-Хмари, Є. Маланюка, а також різного роду рецензії та відгуки на новинки художньої та наукової літератури.

Виступаючи перед активістами громад та первинних організацій ОПУСу 25 листопада 1943 р. на зборах, присвячених друкованим органам, а саме «Студентському прапорю» та «Вісникові ОПУСу», Богдан Лончина звернув увагу, що їхнє видання стикається з великими труднощами через недостатню співпрацю студентського загалу, наголосив, що між студентством та друкованими органами мусить існувати найтісніший контакт, обмін думками. Лише тоді вони можуть виправдати своє призначення — бути ідейним натхненником, інформатором молоді, його праці, спонукатиме до активних дій¹. Крім цього, на зборах прозвучали зауваження щодо обмеженості тематики, відсутності достатньої літературної частини, невеликої кількості статей ідеологічно-світоглядного характеру.

Що ж до «Вісника ОПУСу», то дискусія з цього приводу, започаткована інженером М. Корчинським, засвідчила: видання виходить в обмеженій кількості, має на меті показати духовне життя студентства, а також служити своєрідним зв'язком між проводом та активом.

Головним недоліком «Вісника ОПУСу» була затримка з публікацією матеріалів, і, відповідно, інтерес читача. Однак, попри всі світла і тіні студентські періодичні видання ОПУСу були в центрі подій краю, несли максимально можливу інформацію, сприяли становленню громадської позиції, готували молодь до ролі провідної верстви суспільства.

Про це свідчить високий відсоток українського студентства в усіх течіях національно-визвольних сил у Східній Галичині. Як підтвердження, варто нанести повідомлення на сторінках «Студентського прапора» про від'їзд зі Львова на військовий вишкіл двохсот українських студентів — добровольців дивізії СС «Галичина»².

Визначальною, базовою основою діяльності «Об'єднання праці українського студентства» були ідейно-теоретичні статті його голови Б. Лончини, опубліковані на сторінках «Студентського прапора», а також виголошені на студентських зборах, конференціях, засіданнях активу. А також статті В. Рудка, Б. Ольховського, Володича. Зокрема, Б. Лончина в публікації «Сучасне українське студентство, його завдання і праця» зауважив, що від того, наскільки народ зрозуміє сенс епохи, в якій живе, і витворить тип українця, здатного впливати на обставини життя, зале-

¹ Студентські відправи // Студентський прапор. — 1944. — № 1. — С. 40.

² Від'їзд перших добровольців СС СД Галичина // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 48.

жатиме його становище в нових умовах. Студенти — це та частина суспільства, яка, здобуваючи знання та фах, готується зайняти найважливіші та відповідальніші посади, взяти на себе провід національного життя¹. Якщо вони зуміють за час навчання добре підготуватися до реалізації поставлених перед ними завдань, їх чекає успіх, якщо ж ні — накличуть на свій народ горе та руїну.

В основу виховного ідеалу голова ОПУСу поклав фізичну досконалість, всебічну освіту: «Передусім праця українського студента повинна піти у двох напрямках: у напрямі розвитку духа і у напрямі розвитку тіла. По-друге, праця українського студентства повинна бути всебічна. Треба працювати інтенсивно у своїй фаховій ділянці, щоб її добре опанувати і стати добрим фахівцем у ній». Крім цього, студент покликаний брати активну участь у громадському житті, повинен готувати себе до громадської роботи. Важливою складовою роботи студентства над собою були заняття спортом як індивідуально, так і в складі спортивних товариств: «Український студент мусить пам'ятати, що український народ потребує здорових і фізично сильних людей, бо тоді і весь народ буде здоровий і сильний».

Загалом Б. Лончина визнав ситуацію в середовищі студіюючої молоді незадовільною. Але причин для зневіри не було, бо, на думку молодіжного лідера, поняття молодість і зневіра — несумісні.

В основу статті Б. Лончини «Чи дійсно криза?» лягли матеріали дискусії на 1-му загальному з'їзді членів ОПУСу. Голова організації на основі аналізу ситуації, що склалася в студентському середовищі, робить оптимістичний висновок. Кризи не існує, адже криза — це зневіра в попередні ідеали, в попереднє життя. Нема жодних підстав вважати кризою пошуки нових організаційних форм у нових історичних умовах, шукання нових шляхів розвитку: «Сьогоднішнє студентство знаходиться в періоді творчого шукання нових форм та нового ідейного змісту, воно знаходиться на початку нового організаційного життя»².

Виносячи проблему кризи організованого життя на сторінки «Студентського прапора» саме на початку навчального року, голова ОПУСу зауважив, що переслідував подвійну мету: 1) дати змогу студентству ясно усвідомити ситуацію, в якій воно знаходиться, та повернути йому віру у свою позитивну вартість та власні сили; 2) заохотити його до постійної й витривалої праці над собою та спонукати до найкращого використання цілого академічного року.

Василь Рудко торкнувся проблеми засвоєння студентами досягнень світової цивілізації у всіх сферах життєдіяльності. Він практично продовжив тему, підняту Б. Лончиною у першому числі журналу.

¹ Лончина Б. Сучасне українське студентство, його завдання і праця // Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 10-13.

² Лончина Б. Чи дійсно криза? // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 3-8.

Зроблено висновок, що традиційна нехіть українців до чужини, хоч добре зрозуміла на тлі історичної долі, є, в своїй основі, реакцією скривдженого та ошуканого і не відповідає національним інтересам. Проте нема серйозних вітчизняних досягнень без поважного ставлення до зарубіжних здобутків: «Конфронтація рідного та чужого, як двобічне відношення, є одним із елементарних вимірів нашого життя. У цій конфронтації... пізнаємо, щойно відкриваємо себе. Проломити вікна в широкий світ великого життя — це одно з перших завдань сучасного молодого покоління»¹.

Із закликом до гармонійного розвитку звернувся автор статті «За красу і силу», що сховався за псевдонімом Володич. На його погляд, суспільство сподівалося від українського студентства готовності очолити культурно-національне життя на шляху до кращого майбутнього. На місце пересічного, сірого та кволого типу повинен прийти «немов із бронзи вилитий тип українського студента як символ гармонії між фізичними і духовними цінностями людини»².

Як бачимо, ідейно-теоретична діяльність ОПУСу, його провodu була спрямована на формування студента, озброєного глибокими фаховими знаннями, національно свідомого, готового до праці на суспільній ниві.

«Об'єднання праці українського студентства» як установа в структурі Українського Центрального Комітету представляла інтереси студентства Генеральної Губернії перед німецькою адміністрацією. В організаційну структуру ОПУСу входили окремі громади, кількість яких визначалась числом вищих навчальних закладів Львова.

Діяльність ОПУСу на час його виникнення поширювалася на всі шість громад: 1) медичну; 2) політехніки; 3) агрономії; 4) фармацевції; 5) ветеринарії; 6) лісової інженерії.

При ОПУСі існував також гурток студенток. Своє коло питань вирішував Український студентський спортивний клуб. ОПУС також опікувався студентською домівкою у Львові на вулиці Анни, 1/1, де знаходилася невелика бібліотека, а також зібрання часописів та журналів³.

Як уже зазначалось, ОПУС поширив свою діяльність на всі вищі навчальні заклади Львова з часу відновлення їх роботи. За повідомленням «Студентського прапора», з початком навчального року у Львівській політехніці (Технічні фахові курси) стартувала й робота студентських об'єднань. 18 травня 1942 р., у перший день навчання за студентські лави сіло 300 молодих українських студентів-техніків.

¹ Рудко В. Шляхи широкії //Студентський прапор. — 1943. — № 4. — С. 1-7.

² Володич. За красу і силу //Студентський прапор. — 1943. — № 4. — С. 23-26.

³ Об'єднання Праці Українського студентства у Львові //Студентський прапор. — 1943. — №1. — С.30-32.

З появою ОПУСу організована Союзом українського студентства секція техніків «Основа», що об'єднувала у своїх рядах близько 30-ти членів, переорганізувалась у «Громаду студентів політехніки». Той факт, що майже весь склад секції техніків Союзу українського студентства влився до складу ОПУСу, позитивно вплинув на діяльність новоствореної громади. На час започаткування інших громад (липень 1942 р.), «Основа» вже вела активну діяльність, спрямовану на консолідацію та активізацію студентства¹.

Праця «Громади студентів політехніки «Основа» спиралась на попередні традиції, хоча багато в чому доводилось починати практично з нуля. Старших студентів, які брали участь у довоєнному русі, було дуже мало, студенти молодших курсів не мали досвіду громадських справ. До цього долучались обставини воєнного лихоліття, які, безперечно, сильно впливали на психіку студіюючої молоді.

Але все-таки ОПУС зумів у критично стислий час залучити у свої ряди чималий загальний політехніки, а також спрямовувати його в організоване русло. Якщо 31 липня 1942 р. «Основа» нараховувала у своїх рядах 146 студентів, то через рік, 31 липня 1943 р., вона об'єднувала 368 осіб, тобто 90% українських студентів-техніків.

Протягом 1942 р. «Громада студентів політехніки» провела 7 загальних засідань, 3 наукові реферати, 6 організаційних засідань окремих факультетів, 4 інформаційні наради з студентами перших курсів. Крім цього, покладено початок власній бібліотеці (500 томів), видано довідник для вступників, створено науковий авіаційний гурток, 2 допоміжні курси (нарисної геометрії, математики), проведено 4 спортивних походи, сектор культурно-освітньої роботи налагодив зв'язки з міським «Українським освітнім товариством».

З метою посилення роботи «Основи» на початку березня 1943 р. відбулася її певна переорганізація. Було поновлено актив.

Оновлена структура «Громади студентів політехніки» включала в себе п'ять рефератів (секцій): 1) організаційний у складі п'яти представників факультетів та 19 зв'язкових, технічного відділу, домівкаря; 2) фахового вишколу з трьома гуртками (летунський (авіаційний), радієвий (радіотехнічний), автомобільний); 3) культурної комісії з відділами: а) зовнішньої праці, б) пресовим, в) мистецько-самодіяльним; г) пропаганди; 4) спортивним; 5) секретаріатом.

Переорганізація позитивно вплинула на подальшу діяльність «Основи». Не враховуючи щотижневих загальних засідань, майже щоденно відбувалися заняття якогось гуртка в студентській домівці (у липні 1943 р. студенти «Основи» отримали одну кімнату в приміщенні «Об'єднання українських інженерів» на вулиці Агори, 9/3, де проводили

¹ Рік праці «Основи» // Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 32-33.

збори і засідання та чергували з половини шостої до восьмої години). Пересічне число присутніх сягало, наприклад, у квітні 1943 р. 40 осіб.

Дати українському суспільству не тільки добрих лікарів, але й свідомих активних громадян — такою була мета діяльності «Медичної громади». Вона спиралась на довголітні традиції організованих форм життя студентів-медиків, і розпочала свою діяльність у червні 1942 р., бажаючи охопити своїм впливом 600 українських студентів. Від початку існування «Медична громада» проводила свою працю через українознавчу, наукову, мово-знавчу секції. Крім того, існував драматичний гурток, хор у складі 34 чол., а також реферат жіночих справ і преси¹.

«Громада студентів ветеринарії» оформилась у липні 1942 р. на основі профільної секції, що існувала при Союзі українського студентства. Спочатку її діяльність була млявою. Але вже влітку 1943 р. вона охопила своїм впливом майже 100% студентів-ветеринарів. Протягом року провела загальні збори, товариські вечори, культпоходи, поминальні служби, виступи хору, надавала матеріальну допомогу студентам, упорядковувала фахову ветеринарну бібліотеку².

14 жовтня 1942 р. почала діяти «Громада українських студентів агрономії» у Дублянах. Оскільки було неможливо об'єднати студентів другого року навчання, які навчалися у Львові, 19 листопада 1942 р. було створено львівський філіал — «Агрономічну громаду». Причому голова студентської організації перебував у Дублянах, а його заступник у Львові³.

Оцінюючи їхні здобутки, «Студентський прапор» робив висновок про слабкість молодіжних організованих форм у цьому вузі. Переважна більшість студентів була поза межами впливу громади, що мало негативні наслідки. Зокрема, не проведено жодного заходу, присвяченого суспільно вагомим проблемам, студенти агрономії брали мінімальну участь у громадському житті.

У полі особливої уваги проводу ОПУСу була «Громада українських студентів фармації», що постала 3 липня 1942 р. За попередніх часів їхня кількість була обмеженою. Польська влада практично заборонила прийом на аптекарські відділення українців.

Визначальним напрямом зусиль «Громади українських студентів фармації» було спонукати молодих людей продовжити студії, розпочаті

¹ З діяльності «Медичної громади» // Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 33-35.

² Громада українських студентів-ветеринарів «Ватра» // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 52-53.

³ Громада українських студентів агрономії в Дублянах; Агрономічна Громада у Львові // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 54-56.

в роки передвоєнної окупації краю більшовиками. Тоді, як ніколи, спостерігалася велика нестача в краї фармацевтів¹.

У зв'язку із змінами в навчальному плані, скороченням студій до двох років, цілоденні фахові заняття (теоретичні та практичні), а також той факт, що студенти старших курсів опинились безпосередньо перед випуском, громадська активність студентів-аптекарів носила обмежений характер.

І все ж таки, вони провели святкові збори, присвячені пам'яті Лесі Українки, чайний вечір у світлиці УЦК, прибутки від якого пішли на допомогу найбільшій студентству. Виголошено також доповідь «Відродження». Крім цього, організовано хор та наведено тісні зв'язки з аптекарськими колами.

Наймолодшою студентською громадою у складі ОПУСу була «Громада українських студентів лісової інженерії» (ГУСЛІ), що розпочала свою діяльність лише в листопаді 1942 р. До того часу її учасники входили до складу «Громади українських студентів політехніки «Основа».

У зв'язку з тим, що деканат лісової інженерії відокремили від політехніки і на його основі утворили Інститут лісової інженерії, студенти новоствореного вузу проявили ініціативу і створили власну громаду на чолі із Зеноном Литвинком².

Підсумовуючи досягнуті результати ГУСЛІ за перші шість місяців існування, «Студентський прапор» засвідчив, що успішно пройдено організаційний етап, товариство «поволі стає на шлях твердої праці».

З метою залучення до громадської роботи якомога більшої кількості студенток поряд з «Жіночою секцією», що діяла в структурі УЦК, в ОПУСі було організовано «Гурток студенток-медичок» на чолі з З. Чернегою. Гурток здійснював суспільну опіку, вів культурно-освітню роботу, ініціював спортивні акції студенток, провів конференцію на честь Наталі Кобринської, піонерки жіночого руху в краї, а також забезпечував заняття санітарних курсів³.

З цього приводу маємо коментар: «Так виглядала праця Гуртка студенток. Хай же вона буде достатньою відповіддю тим, що сумнівалися в доцільності існування такого гуртка... На наших очах мчать поїзди робітників на чужину, до нас долітають звідусіль вістки про маси полонених українців і їхню долю, ми бачимо власними очима безконечну кількість сиріт, хворих, вбогих не з власної вини, бачимо, як недуга й голод заглядають до хат наших найближчих. Чиє серце zareагує

¹ Громада українських студентів фармації //Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 53-54.

² Громада українських студентів лісової інженерії (ГУСЛІ) //Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 56-57.

³ Гурток студенток //Студентський прапор. — 1943. — № 1. — С. 36.

на все це, коли жіноцтво спатиме?.. Саме тепер наспів час для інтенсивної організованої праці жіноцтва».

Питання суспільної праці студенток, підготовки їх до активної громадської діяльності було в центрі уваги «Студентського прапора». В одній із публікацій зазначалось, що українська студентка у вищих навчальних закладах перестала бути «випадковою появою, яка являється тільки зряди годи і яка несе тільки особисту відповідальність за своє ставлення до науки чи громадського життя»¹.

Органічною частиною ОПУСу був студентський хор «Бандурист», що увійшов до складу об'єднання у липні 1942 р. (диригент Микола Колесса, голова Іван Вересюк, пізніше Тарас Ганушевський). Хор щоденно співав у церкві Святого Преображення на Службі Божій, на Зелених Святих². При хорі існувала бібліотека з 3000 примірників нот. «Бандурист» сприяв згуртуванню чоловічого співацького активу, пропагував високу музичну культуру серед студентів.

«Студентський прапор» не залишав поза увагою «Академічного дому» (студентського гуртожитку), в якому проживало 110 студентів, і який був предметом заздрості тих, які проживали на приватних квартирах. Бурсаки (так звали мешканців «Академічного дому») мали можливість користуватися електричним світлом і центральним опаленням.

Але не тільки цим славився гуртожиток. Під опікою ОПУСу він став одним із діяльних громадських осередків, продовжуючи довоєнні традиції, коли «Академічний дім», де проживало декілька десятків молодих українців, був чи не найбільшим центром студентського життя³.

Однією з важливіших форм діяльності ОПУСу було проведення загальних студентських з'їздів та конференцій. Перша студентська конференція відбулася 8-9 листопада 1942 р. на ній мова йшла про стан справ та ситуацію в студентському середовищі з часу відкриття українських вищих навчальних закладів, організаційного оформлення студентства.

Результатом роботи конференції стало розширення центрального проводу ОПУСу організаційним та суспільними відділами, створення студентської бібліотеки, вирішення питання стосовно приміщення для об'єднання, підготовка доповідей, дискусійних вечорів, інших заходів, а

¹ На актуальні теми //Студентський прапор. — 1943. — №5. — С.45.

² Студентський хор «Бандурист» //Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 56.

³ До світлич традицій «Академічного дому» //Студентський прапор. — 1943. — № 4. — С. 40.

також надання матеріальної допомоги студіюючій молоді та належного фізичного виховання студентства¹.

Звіти про діяльність студентських громад засвідчили їх різноманітний та неоднорідний характер. Загальним недоліком була відсутність єдності представників гуманітарного профілю (філософія, право, історія), що негативно позначилось на громадській активності «Об'єднання праці українського студентства».

Найслабше з організаційного боку, відзначалось на конференції, була поставлена робота в студентів агрономії у Львові, які «працювали скоріше одиницями, ніж більшою кількістю членів».

Важливим етапом став 1-ий загальний з'їзд членів «Об'єднання праці українського студентства», що проходив 3-4 липня 1943 р. у Львові (у новому приміщенні ОПУСу на площі Ринок, 29/11). На ньому було підбито підсумок суспільно діяльності студіюючої молоді в умовах воєнного лихоліття протягом першого року існування².

Крім делегатів від студентських громад, у роботі з'їзду взяли участь члени центрального проводу та представники окремих структур ОПУСу, а саме Українського студентського спортивного клубу, студентського хору «Бандурист» та гуртка студенток. Всього в роботі з'їзду взяло участь 115 осіб.

Діяльність українських студентів у роки війни не залишалась поза увагою греко-католицької церкви. Митрополит Андрій Шептицький, прийнявши напередодні 1-го загального з'їзду членів ОПУСу, представників студентського проводу, познайомився з метою форуму. А у день з'їзду надіслав спеціального листа з привітаннями, найкращим побажаннями та божим благословенням всім учасникам.

Відкриваючи студентський форум, голова ОПУСу Б. Лончина привітав почесних гостей: заступника провідника УЦК К. Паньківського, голову Комітету допомоги студентству професора Ю. Полянського, голову Сеньйорату професора А. Ластовецького, голову Спілки праці українських наукових працівників професора Е. Перхоровича, академічного душпастиря О. Кучабського, представника студентського видавництва доктора Шлимкевича, представника студентського товариства, філіалу НОУС «Чорноморе» в Бреславі.

Далі Б. Лончина зачитав послання провідника УЦК В. Кубійовича, який в силу певних обставин не зміг прибути на з'їзд, де, зокрема, зазначалось, що першим практичним наслідком студій молоді буде ріст чисельності українського населення міст та перетворення їх на центри національного життя.

¹ З діяльності об'єднання праці українських студентів // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 51.

² I Загальний з'їзд членів об'єднання праці українських студентів у Львові // Студентський прапор. — 1943. — № 2-3. — С. 42-47.

Однак захоплення лише цією стороною справи містило в собі небезпеку духовного збіднення українських фахівців. Тому головним завданням студентства було налагодження тісного контакту з громадським життям нації.

Специфіка призначення студентів полягала в тому, що вони «повинні стати не лікарями, а українськими лікарями, не інженерами, а українськими інженерами, не спеціалістами, а українськими спеціалістами. Тільки озброєні фаховими знаннями та заякорені в українській духовній культурі станемо повноцінними членами провідної верстви».

У виступі на з'їзді, голова ОПУСу Б. Лончина підкреслив, що метою форуму є «спонукання українських студентів до творчої акції, побудити його до змагання за досягнення щораз вищих форм організаційного і духовного росту».

Позитивну реальну користь мала принести не сама критика чи ствердження фактів, хоч вони є необхідними елементами праці, а конкретна справа — чин. Тому голова ОПУСу закликав оцінювати значення з'їзду не безпосередньо після його закінчення, а за наслідками діяльності протягом року.

Одним із таких головних результатів стала організаційна єдність українського студентства. Звідси, зауважив Б. Лончина, і гасло з'їзду: «Наша сила в єдності і зорганізованості».

На форумі також виступили: від імені 471 члена «Медичної громади» прозвітував її голова Ю. Лесик, 402 членів «Громади студентів політехніки» — Р. Галібей, 87 членів «Громади українських студентів агрономії» (м. Дубляни) — В. Осташевський, а «Громади українських студентів агрономії» (м. Львів) — М. Шарко, 119 членів «Громади українських студентів ветеринарії» — Е. Лужецький, 104 членів «Громади українських студентів фармації» — О. Буката, 80 членів «Громади українських студентів лісової інженерії» — З. Литвинко.

Окрім цього, І. Мандрик зачитав звіт роботи Українського спортивного клубу, що охоплював 450 членів. За дорученням студентського хору «Бандурист» виступив голова Т. Ганушевський та диригент М. Колесса.

Про роботу «Гуртка студенток» доповіла З. Чернега.

Багаті на цифровий матеріал звіти були наочним показником активної та всебічної діяльності всіх громад та організацій ОПУСу, незважаючи на те, що об'єднання переживало етап організаційного становлення.

Звіти засвідчили зростання загальної кількості активістів, а також поширення їхнього впливу на широкі верстви студентства. Із звіту Центрального проводу делегати з'їзду довідались, що діяльність секретаріату ОПУСу охоплює 1396 студентів, під його опікою перебувала бібліотека (510 томів).

Про господарську діяльність ОПУСу проінформував, відповідальний за цю ділянку роботи М. Паук. Прибутки каси об'єднання, що включали в себе допомогу КОДУСу та внески окремих громад (членські внески, прибутки від заходів) становили за звітний рік 33002,20 злотих.

Витрати центральної каси на 30 липня 1943 р. становили 29225,41 злотих (адміністративні видатки, бібліотека, студентський гуртожиток, хор, витрати громад). М. Паук особливо відзначив фінансові справи громади політехніки «Основа», яка окрім того, що мала найбільшу суму використаних коштів, виявила позитивне сальдо.

Відповідальний за суспільну ділянку праці ОПУСу В. Лемеха зупинився на негативних моментах. Певна частина студентства не виявляла особливої активності ні у науковій, ні у суспільній, ні у спортивній роботі з причин обмеженості світогляду, організаційної інертності.

Після хвилини мовчання, оголошеної головою ОПУСу Б. Лончиною о 12 год., бо урочиста панахида у храмі Св. Юра в пам'ять жертв більшовицького терору, В. Лемеха завершив свою доповідь. Він відзначив, що на новому етапі розвитку головні зусилля необхідно спрямовувати на поглиблення змісту та ідеології студентського життя.

Виступаючи на студентському з'їзді, організаційний референт ОПУСу інженер М. Корчинський констатував завершення процесу оформлення базових структур, які необхідно повсякчас зміцнювати та удосконалювати.

На завершення Б. Лончина нагадав історію виникнення «Об'єднання праці українського студентства», зупинився на характеристиці праці окремих громад. Він високо відзначив діяльність «Громади українського студентства політехніки «Основа» (за впровадження нових форм роботи і творчу ініціативу) та хор «Бандурист» за наполегливу працю, що увінчалась високим мистецьким успіхом. Головам «Основи» та «Бандуриста» було вручено похвальні грамоти.

На пропозицію голови ОПУСу студентське об'єднання приєднало до своєї назви ім'я Адама Коцка, борця за окремий український університет.

Підбиваючи підсумки роботи з'їзду, центральний провід та делегати прийшли до висновку, що перший період у діяльності ОПУСу завершився. Було визначено роботу на наступний період. Зокрема, стверджено, що головною метою об'єднання є виховання студента. І тому робота в цій ділянці повинна йти у двох напрямках: 1) підвищення інтелектуального рівня та фахової підготовки; 2) теоретична та практична підготовка до суспільної діяльності, а також посилення уваги до здоров'я та фізичної підготовки.

Після з'їзду його учасники поклали вінок на могилу Адама Коцка на Личаківському кладовищі.

Аналіз матеріалів дозволяє ствердити значну активність українського студентства, різноманітність форм його діяльності. Про це свідчать не лише з'їзди, а й факти кропіткої, щоденної роботи, спрямованої на розширення і зміцнення світоглядних орієнтирів студіюючої молоді, залучення широких студентських мас до активної участі у всіх сферах життя.

Основними формами прояву студентських громад, з'їздів та конференцій були: збори, засідання громад, наукові фахові та розвивальні гуртки, наради, спортивні походи, поповнення студентських бібліотек, що мало надзвичайно важливе значення у зв'язку з браком підручників та іншої необхідної літератури, налагодження зв'язків з громадськими організаціями та установами.

Важлива роль відводилася драматичним гурткам, хорам, культпоходам, товариським вечорам, наданню матеріальної допомоги студентам, святковим зборам, приуроченим визначним українцям та пам'ятним датам національної історії.

Немаловажного значення набули фахові курси, доповіді відомих учених та громадських діячів. Наприклад, 16 вересня 1943 р. на зібранні членів ОПУСу виступив заступник провідника УЦК К. Паньківський з доповіддю, в якій проаналізував становище українського народу в умовах воєнного лихоліття, значення діяльності УЦК, позитивні та негативні моменти його роботи.

Паньківський наголосив на необхідності подальших зусиль, спрямованих на проникнення українського елементу у всі сфери життя краю: господарку, економіку, торгівлю, адміністрацію, культуру, освіту.

29 вересня 1943 р. студенти прослухали доповідь В. Шаяна «Сковорода в світлі сучасної критики», 6 жовтня — студента медінституту Лева Заставного «Гайдамацьке повстання 1768 р.», 13 жовтня 1943 р. — Осінчука «Пам'яті професора Маркіяна Панчишина»¹.

На зібраннях студентів, що проходили у залі Інституту народної творчості, 20 жовтня 1943 р. відомий археолог та історик Я. Пастернак виголосив лекцію «Княжі городища».

27 жовтня видатний історик І. Крип'якевич запропонував доповідь «Чорне море в історії України», професор О. Терлецький 10 листопада розповів про «Долю Галичини в історії України», а М. Шлимкевич 18 листопада знайомив студентську аудиторію з проблемою «Найважливіші філософські напрямки».

¹ Доповіді на ширших сходинах членів ОПУСу //Студентський прапор. — 1943. — № 5. — С. 43.

Професор В. Кубійович, виступив перед студентами як вчений-географ 1 грудня 1943 р. з доповіддю «Українська національна територія»¹.

Як бачимо, запропонована тематика була спрямована на формування, зміцнення та утвердження національної гідності, усвідомлення величї завдань, поставлених перед українцями, а також необхідності їх реалізації в нових історичних умовах розвитку.

У цьому сенсі «Студентський прапор» неодноразово виступав інформаційним партнером. Він, зокрема, закликав взяти активну участь у студентському авторському вечорі, попередньо надіславши власні літературні твори на адресу редакції — Львів, вул. Анни, 1/1 (до 30 жовтня 1943 р.).

Наголосивши на необхідності роботи над собою, піднесенню не тільки фахових знань, але й загальноосвітнього рівня, редакція запропонувала молодому поколінню: «Покажіть, що традиції вам близькі й свої — чейже з наших рядів виходили нові поетичні таланти. Не забувайте, що це буде мірилом нашого розвою, нашого поступу. Заманіфестуйте жадобу добування науки, працюйте над собою. Видвогніть нові поетичні та взагалі письменницькі таланти»².

Зовнішнім проявом студентської організованості було оформлення ритуальної частини. «Студентський прапор» помістив на своїх сторінках Комунікат ОПУСу №1, згідно якого, загальнообов'язковим привітом українського студентства було слово «гаразд», відповіддю також «гаразд». Студенти зверталися один до одного словом «друзе» або рівнозначним йому «товаришу». Привіт «Слава Україні!» і відповідь «Слава!» вживали у виняткових, поважних та урочистих обставинах³.

Діяльність ОПУСу, як уже відзначалось, була тісно пов'язана з діяльністю легальних українських структур, що діяли у Східній Галичині у роки нацистської окупації, у першу чергу — з відділами УЦК: Українським освітнім товариством та Комісією допомоги українським студентам, які, крім ідейно-спрямовуючої, надавали посильну матеріальну допомогу студіюючій молоді.

За повідомленнями «Студентського прапора», КОДУС у Львові під головуванням Ю. Полянського призначила для студентів: медицини — 170 стипендій на суму 34100 злотих у місяць, політехніки — 76 стипендій на суму 28900 злотих у місяць, лісової інженерії — 39 стипендій на суму 7750 злотих у місяць, ветеринарії — 37 стипендій (7450 злотих), богослов'я — 32 стипендії (5600 злотих), фармації — 17

¹ Студентські сходини //Студентський прапор. — 1944. — № 1. — С. 41.

² Студентський авторський вечір //Студентський прапор. — 1943. — № 4. — С. 48.

³ Комунікат Ч. І. //Студентський прапор. — 1943. — № 1.

стипендій (3550 злотих), театральних студій — 9 стипендій (1550 злотих). Разом склало 530 стипендій на загальну суму 103200 злотих¹.

Також КОДУС надавав матеріальну допомогу українським студентам за кордоном, виділивши на 1943/44 навчальний рік 213 стипендій на загальну суму 26000 рейхсмарок (52000 злотих), зокрема, українським студентам Відня — 80 стипендій, Праги — 61, Берліна — 33, Данцігу — 8, Грацу — 8, Мюнхену — 7, Бреслава — 6, Фрайбургу — 2, Йони, Дітгольдівсвальду, Ган, Міндену, Лейпцигу, Геттінгену по одній.

Загальна сума, надана КОДУСом протягом 1943—1944 рр., становила 7331552 злотих і включала в себе, крім стипендій, одноразові допомоги, утримання студентської амбулаторії, студентського гуртожитку на 110 чол., а також двох студентських їдалень, в яких харчувалося 600 студентів. Передбачалось відкриття третьої їдальні на 200 чол., що обходились КОДУСу в 1700000 злотих на рік.

Аналіз діяльності «Об'єднання праці українського студентства» дає підстави стверджувати: головні зусилля центрального проводу, громад, значної частини студіюючої молоді відзначались активною участю у житті суспільства. На це виразно вказує і аббревіатура назви об'єднання, що так вдало символізує його мету та призначення, адже у перекладі з латині «опус» — це справа. На справу кращого майбутнього українського народу і була зорієнтована вся діяльність студентства.

Задля об'єктивності також слід зазначити, що відкриття українських вищих навчальних закладів, діяльність студентських організацій, вихід студентських періодичних видань була можлива завдяки Українському Центральному Комітету. Він зумів у надзвичайно складних умовах відстояти перед окупаційною владою, в рамках можливого, український інтерес. І, як засвідчив «Студентський прапор», сприяв розширенню освіченої верстви українського суспільства.

¹ Кількома словами //Студентський прапор. — 1943. — № 6. — С. 45.

Основні джерела

Українська періодика Генеральної Губернії (1939 — 1944 рр.)

Легальні видання¹

1. Бережанські вісті. — Бережани, 1941-1942.
2. Богословія. — Львів, 1939-1944.
3. Бориславські вісті. — Борислав, 1941.
4. Бучацькі вісті. — Бучач, 1941.
5. Бюлетень. — Б. м. в., 1942.
6. Вільне слово. — Дрогобич, 1941-1942.
7. Вісник головної промислової господарки. — Краків, 1942-1944.
8. Вісник Станіславівської обласної управи. — Станіславів, 1941.
9. Вісник Українського повітового комітету. — Сокаль, 1941.
10. Вісті апостольської адміністрації Лемківщини. — Сянок, 1941-1943.
11. Вісник Станіславівської дієцезії. — Станіславів, 1942.
12. Вісник Українського Центрального Комітету. — Краків—Львів, 1941-1942.
13. Вечірня година. — Краків, 1942-1944.
14. Вогонь. — Б. м. в., 1941.
15. Воля. Орган окружної управи в Копичинцях. — Копичинці, 1941.
16. Воля Покуття. — Коломия, 1941-1941.
17. Воскресення. Церковно-релігійний часопис. — Краків, 1941.
18. Голос Підкарпаття. Український популярний тижневик для Дрогобиччини і Стрийщини. — Львів, 1942-1944.
19. Голос Самбірщини. — Львів, 1942-1944.
20. Господарсько-кооперативний часопис. — Львів, 1942-1944.
21. Денник розпорядків для Генеральної Губернії.
22. До зброї! — Станіславів, 1943.
23. До перемоги. Тижневик гімназії СС «Галичина». — Львів, 1943-1944.
24. Дорога. Журнал для молоді. — Краків, 1941-1944.
25. Досвітні вогні. Часопис національної освіти і виховання. — Краків, 1941.
26. Дрогобицьке слово. — Дрогобич, 1941-1942.
27. Жовківські вісті. — Жовква, 1941-1942.
28. Залізничник. Часопис для працівників Східної Залізниці. — Краків, 1943-1944.

¹ За основу взято перелік із: Антонюк Н. Українське культурне життя в «Генеральній Губернії» (1899-1944 рр.). — Львів, 1997. — С. 213-215.

29. Зборівські вісті. — Зборів, 1941-1942.
30. Зиз. — Станіславів, 1942.
31. Золотий перстень. Літературно-художній ілюстрований місячник. — Львів, 1944.
32. Золотий тризуб. — Калуш, 1941.
33. Золочівське слово. — 1941-1942.
34. Ілюстровані вісті. — Краків, 1940-1941.
35. Калуські вісті. — Калуш.
36. Калуський голос. — Калуш, 1941-1942.
37. Краківські вісті. — Краків, 1940-1944.
38. Літературні вісті. Щоденник для дистрикту Галичина. — Львів, 1941-1944.
39. Любачівські вісті. — Любачів, 1941-1942.
40. Малі друзі. Часопис для української дітвори. — Краків, 1941-1944.
41. Місіонар. — Жовква, 1941-1944.
42. Молоде перо. — Ярослав, 1941.
43. Наші дні. Літературно-мистецький місячник. — Львів, 1941-1944.
44. Наша ілюстрація. — Львів, 1941.
45. Останні вісті. Видання часопису «Воля Покуття». — Коломия, 1941.
46. Порадник. Службовий місячник для війтів. — Краків, 1942-1944.
47. Рідна земля. — Львів, 1941-1944.
48. Рідна земля. Орган повітової управи. — Рогатин, 1941.
49. Рогатинське слово. Орган повітової управи. — Рогатин, 1941.
50. Самбірські вісті. — Самбір.
51. Самостійна Україна. — Станіславів, 1941.
52. Свято радості. — Перемишль, 1941.
53. Сільський господар. — Ярослав, 1940-1942.
54. Сокальське слово. Орган українського повітового комітету. — Сокаль, 1941-1942.
55. Станіславівське слово. — Станіславів, 1941-1942.
56. Станіславівське слово. Український популярний тижневик для Станіславщини, Калущини і Коломийщини. — Львів, 1942-1944.
57. Стрийські вісті. Орган міської і районної управи Стрийщини. — Стрий, 1941-1942.
58. Студентський прапор. — Львів, 1942-1944.
59. Теробовельські вісті. — Теробовля, 1941.
60. Тернопільський голос. Український популярний тижневик для Тернопільщини і Золочівщини. — Львів, 1942-1944.
61. Тризуб. Орган окружного управління Чортківської округи і управи м. Чорткова. — Чортків, 1941-1942.
62. Турчанські вісті. Орган Українського повітового комітету. — Турка, 1941.
63. Українська книга. Річник. — Краків—Львів, 1942-1943.

64. Українська православна церква. — Холм, 1942-1944.
65. Українська пресова служба. — Б. м. в., 1941.
66. Українська школа. Часопис українського вчителства в Генеральній Губернії, — Краків, 1942-1944.
67. Українська школа. Додаток до часопису «Воля Покуття». — Коломия, 1942.
68. Українське слово. — Станіславів, 1941-1942.
69. Українське робітництво в Німеччині. Додаток до «Вісника УЦК». — Краків—Львів, 1943.
70. Український пасічник. — Львів, 1942-1944.
71. Український доброволець. Орган дивізії СС «Галичина». — Б. м. в., 1944.
72. Український ремісник. Орган головної групи промислової господарки і руху. — Львів—Краків—Люблін, 1943-1944.
73. Український православний вісник. — Холм, 1941.
74. Українські щоденні вісті. Орган управи міста Львова. — Львів, 1941.
75. Холмська земля. — Краків, 1943-1944.
76. Чортківська думка. — Чортків. 1943-1944.

Видання Організації Українських Націоналістів

1. Бюлетень ЗУЗ.
2. Вісник Української інформаційної служби.
3. Вісті Української інформаційної служби.
4. За самостійність. Альманах. — 1942.
5. За українську державу. — 1942.
6. Ідея і чин. — 1942-1946.
7. Інформаційний листок. — 1942.
8. На зміну. Журнал для молоді.
9. Самостійна Україна.
10. Юнак. — 1942. — Ч. 1-9; 1943. — Ч. 1-10.
11. Повстанець.
12. Вільна Україна.
13. Вісті.
14. За самостійну Україну.
15. Інформатор.
16. Прапор молоді.
17. Пропагандист. Вишкільний журнал для кадрів.

Додаток

Деякі аспекти гуманізації виховного процесу в сучасній українській школі¹

Проблему гуманізації виховного процесу в сучасній українській школі можна без сумніву назвати стержневою. До цього спонукає ряд факторів. По-перше, сучасна українська школа постає на базі радянської політичної освіти, в якій гуманістичний ідеал, був підмінений утопічною формою ідеї, що реалізувалась комуністичною владою.

По-друге, сучасна українська молодь знаходиться в інфляційному просторі, в якому досить часто прославляються і підводяться в ранг цінностей насильство, розпуста, всюдозволеність, і все це подається як своєрідний імідж справжньої людини.

Таким чином відбувається підміна поняття гуманізм. Спостереження і аналіз відомих українських педагогів приводять до висновку, що діти нашого сьогодення — то поламані дерева і сплюндровані квіти на клумбах, ще — замучені кошенята й голуби, вибиті шибки у школах і брудні написи на храмах освіти, неохайність, неуважність, грубощі у поведженні з дорослими, крадіжки з чужої кишені, сальні матюки й анекдоти, наркотики й алкоголь, тютюн і підлітковий секс².

Мета даної статті акцентувати увагу на проблемі гуманізації виховного процесу в українській школі, звернувши особливу увагу на роль релігії, а саме християнського виховного ідеалу.

Переходячи до розгляду проблеми окресленої вище, варто зупинитись на деяких методологічних аспектах. Перш за все, автор критично оцінює вживання та введення в обіг поняття «гуманістична християнська мораль».

Недоречно зводити гуманістичну та християнську мораль під один знаменник, оскільки гуманістична та християнська мораль поняття суперечливі і за своєю генезою, і за суттю³. Гуманізм мірилом всіх цінностей має людину, християнство — Бога. Гуманізм сформувався у боротьбі з християнством. Однак чи заперечує сьогодні християнська мораль гуманістичну? Виходячи з законів логіки та історії філософії — так. Виходячи з інтересів виховання в сучасній українській школі — ні.

До цього висновку приходимо звернувшись до педагогічної спадщини видатного українського педагога Григорія Ващенка.

¹ Стаття написана Василем Офіцинським весною 1998 р. Досі не публікувалася.

² Гижа О. Звернення від Христа //Рідна школа. — 1993. — №1. — С. 65.; Коваль О. Християнські принципи вченого і патріота //Освіта. — 1995. — 22 листопада.

³ Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. — Дрогобич: Відродження, 1992. — С. 25; Вишневецький О. Орієнтири національного виховання //Рідна школа. — 1994. — № 5. — С. 16.

Професор, завідувач кафедри педагогіки Дрогобицького педінституту О. Вишневський на основі аналізу праці Г. Ващенка «Виховний ідеал» зазначає: «До загальнолюдських цінностей належить моральний закон творення добра та боротьби із злом, пошук правди, справедливості, визнання ідеалів любові і краси. Носієм усіх цих вартостей є християнська релігія. Вона орієнтує людину на служіння Вищому ідеалу». Як бачимо, можливе поєднання у вихованні високomorальної людини як християнських, так і гуманістичних цінностей.

Сам же Ващенко звертаючись до християнського виховного ідеалу зазначає: «Шлях наслідування Христа визначає й християнські добродіє як риси ідеального християнина. Таких основних добродіє три: віра, надія і любов. Всі ці добродіє органічно зв'язані між собою і не можуть існувати одна без другої. Основою і початком їх є віра. Релігія є зв'язок між Богом і людиною. Тому віра мусить бути живою. Характерною рисою віруючого християнина є відчуття Бога. Віра є основа другої християнської добродіє — надії. Надія є вияв твердості й міцності віри. Основою надії є віра у Всемогутнього Бога, в його благість і любов, в його Провидіння»¹.

В основу виховного процесу в сучасній українській школі потрібно закласти виховання трьох складових частинок душі: розуму, волі, почуттів відповідно до природних задатків кожної дитини. І робота в цьому напрямку же ведеться.

Так, вихідним положенням роботи середньої школи № 48 м. Києва² є сприяння оволодінню учнями знаннями, розвитку здібностей і нахилів, виробленню норм поведінки, необхідних для реалізації основних прав людини, виховання національної самосвідомості та духовної культури вільної, гармонійно розвиненої особистості, усвідомлення цінностей своєї національної культури і національних культур інших народів, орієнтація учнів на пізнання себе і навколишнього світу; засвоєння найважливіших життєвих цінностей, серед яких особливий пріоритет, з одного боку мають прагнення особистого щастя, успіху, уміння прийняти оптимальні рішення, почуття відповідальності за свою долю, і з другого, — потреба служити суспільству.

Таким чином розпочнемо практичну реалізацію ідей видатного українського педагога Григорія Ващенка, який у християнському виховному ідеалі виділяв любов до Бога і любов до ближнього, вбачаючи ближнього у членах родини, роду, народу, людства.

Важливою складовою виховного процесу повинна стати така система освіти, в якій поєднують школи державні, церковні чи приватні з однаковою програмою й ідеологічним спрямуванням. Має бути

¹ Див.: Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, 1994.

² Зверева І., Лактіонова Г., Борисенко М. Кризь призму філософії освіти //Рідна школа. — 1993. — № 7. — С. 55.

поставлене на високому рівні наукова робота в ділянці теоретичної педагогіки, згідно з науковими традиціями України.

А першим кроком до реалізації ідей, висунутих в даній статті, повинно стати запровадження в шкільну програму обов'язкового вивчення релігії, зокрема історії виникнення, поширення і утвердження християнства. Форма реалізації може бути різною. Можна запровадити окремий курс або вивчати інтегровано в курсі історії.

**Список наукових праць
Василя Офіцинського**
(10 лютого 1966 р. — 25 травня 1998 р.)

Окремі видання

Східногалицька періодика 1941-1944 років: політичні та культурні аспекти. — Ужгород, 1997. — 60 с. («Політична серія Романа Офіцинського». № 1).

Поступ до рідної школи: Історико-педагогічні нариси. — Львів: Дивосвіт, 1998. — 154 с. — Співавтори М. Барна, Д. Герцюк, М. Ліцовський, П. Сікорський; [підрозділ «Розвиток освіти у сільських населених пунктах Радехівського повіту [1920-30-ті рр.]» (С. 85-105) написав В. Офіцинський].

Статті

Загальнополітична ситуація в Східній Галичині та стрілецька дивізія СС «Галичина» у 1944 році за матеріалами часопису «До перемоги» //Молодь — Україні (Наукові записки). — 1997. — Том 10 /Упорядк. та вступ. сл. (С. 3) Р. Офіцинського. — С. 46-54.

Діяльність «Об'єднання праці українського студентства» за матеріалами журналу «Студентський прапор» (1943-1944) //Українські землі в роки Другої світової війни: Наук.-метод. зб. матер. конференції (Ужгород, 19 грудня 1997 р.) /Упоряд. В. Мельник і Р. Офіцинський. — Ужгород: Патент, 1998. — С. 141-161.

Особливості політичного розвитку східногалицьких земель в умовах нацистської окупації за матеріалами журналу «Ідея і чин» (1942-1946) //Українські землі в роки Другої світової війни. — С. 76-92.

Деякі аспекти участі українців у Другій світовій війні у франкомовних дослідженнях //Історична школа Володимира Задорожного: Науковий збірник. — Вип. 1 /Передм. В. Смолія; упоряд. Р. Офіцинський. — Ужгород: Патент, 1999. — С. 143-149.

Політико-правова ситуація та діяльність українських політичних сил у Східній Галичині за матеріалами часописів «Рідна земля», «Станіславівське слово», «Голос Підкарпаття», «Тернопільський голос» і «Чортківська думка» (1942-1944) //Історична школа Володимира Задорожного. — С. 190-219.

НЕРЕАЛІЗОВАНІ МОЖЛИВОСТІ МОЛОДОГО ТАЛАНТУ

Друга світова війна вже багато десятиліть досліджується українськими вченими. У трактуванні причин її виникнення, ходу та наслідків є різні, іноді діаметрально протилежні точки зору. Відповідно продовжується гострі дискусії навколо концептуальних проблем цього складного, суперечливого періоду нашої історії. Тому вивчення даної проблеми, а також окремих її аспектів, у т. ч. її функціонування українського суспільного життя на територіях, що були окуповані нацистами, є актуальним. Тим більше, що у радянський час на дослідження цієї теми було накладено суворе табу.

Відновлення державної самостійності України створило умови для відтворення правдивої картини трагічних подій Другої світової війни, які залишили глибокий слід у долі українського народу. Доступ до багатьох засекречених джерел та літератури відкрив невідомі досі факти, дав змогу повному подивитись на вже відомі епізоди війни¹.

Аналіз праць з даної проблеми свідчить, що українська історіографія перебуває на початковому етапі теоретичного переосмислення зазначених проблем. На думку відомого історика Юрія Сливки, тільки завдяки появі низки спеціальних наукових досліджень зможе викристалізуватись усебічне й об'єктивне тлумачення української історії доби минулої світової війни.

У дослідженні Василя Офіцинського «Дистрикт Галичина (1941-1944). Історико-політичний нарис» розглянуто сукупність суспільно-політичних, національно-культурних процесів у цьому регіоні за умов нацистського тоталітарного режиму.

Українська преса, а саме вона стала джерельною базою дослідження, є одним із маловивчених і недостатньо використовуваних історичних джерел, оскільки ще донедавна знаходилась у спецфондах. Тому більшість матеріалів цієї періодики вперше залучається до наукового обігу. Хоча у період Другої світової війни газети і журнали, внаслідок воєнних дій та утисків окупаційної влади, виходили несистематично, все ж вони дають дослідникові багато корисних відомостей. У пресі фактичний матеріал викладається у хронологічно-тематичній послідовності, що сприяє історичному дослідженню.

На сторінках періодики міститься різнобічна інформація про ті чи інші події, дається оцінка та аналіз явищ суспільного життя, наголошується на їх значенні для сучасників. Українська періодика Східної Галичини у складі Генеральної Губернії в роки Другої світової війни, крім висвітлених всіх найважливіших світових воєнно-політичних подій, відображає широкий спектр процесів, зумовлених вимогами і потребами розбудови українського суспільного життя, яке мало свою історично обумовлену специфіку, оскільки в умовах бездержавності та окупації завжди загострюються питання пропорції між опозицією та прагматичною лояльністю до загарбників. Адже межа між такою лояльністю та відступництвом є дуже тонка, неоднозначна. Прикладом

¹ Сливка Ю. Україна в Другій світовій війни: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Вип. 3-4. — Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1997. — С. 4-5.

може бути діяльність Українського Центрального Комітету, формування дивізії «Галичина».

Суперечлива ситуація, в якій опинились українство в Генеральній Губернії, спричинена низкою суб'єктивних і об'єктивних обставин, змусила використовувати всі можливості для захисту національних інтересів. Цей процес мав площини: легальну і підпільну, що попри фактичні розходження, стратегічно взаємодоповнювалися.

Як бачимо, наукове вивчення такого багатопланового та своєрідного періоду вітчизняної історії як роки Другої світової війни є дуже складним завданням. Тим більше, якщо це стосується такого малодослідженого і неоднозначного явища, як становлення і функціонування у Східній Галичині окупаційного адміністративно-територіального утворення — дистрикту Галичина.

Тому В. Офіцинському виявив справжню наукову мужність, коли взявся за розробку даної теми. Вже сама добре продумана структура роботи дає змогу всебічно розглянути суспільно-політичне життя досліджуваного регіону, а її широка джерельна база забезпечила глибокий аналіз порушених проблем.

Вже у першому розділі, у якому з'ясовується політико-правова ситуація у Східній Галичині в 1941-1944 рр., автор виявив ґрунтовність у розкритті цього питання, правильність розуміння найскладніших політичних процесів. Науковий аналіз В. Офіцинський підпорядковує та здійснює крізь призму функціонування українського суспільного життя. Автор доходить висновку, що у політиці уряду Генеральної Губернії щодо східногалицьких проблем було багато протиріч.

З однієї сторони, високопарні заяви державного керівництва про рівноправне німецько-українське співробітництво, порівняно ліберальніша політика в галузі культури, релігійного життя, участі в низових чи другорядних ланках управління, з іншого — жорстокі репресії проти цього ж населення, політичних сил за найменший спротив владі або навіть підозру такого спротиву.

При висвітленні політичного спектру у дистрикті Галичина у досліджуваній період В. Офіцинський звертається перш за все до діяльності ОУН. Оскільки будь-яке політичне життя на окупованій території було заборонено, то діяльність цієї організації мала нелегальний характер. Матеріали, опубліковані на сторінках видань націоналістів, у першу чергу головного політично-інформаційного журналу проводу ОУН(б) «Ідея і чин», альманаху «За самостійність», «Бюлетня», «Вісника Української інформаційної служби», «Вістей Української інформаційної служби», часописів «За самостійну Україну», «Самостійна Україна», журналів для молоді «Юнак» і «На зміну», дали можливість простежити усю складність та суперечливість взаємовідносин між окупаційним режимом з одного боку та українськими визвольними організаціями з іншого, а також висвітлити причини протистояння у середовищі українського політичного табору.

Важливе значення має і той факт, що автор не обминув увагою справу створення дивізії «Галичина». У підсумку цієї частини дослідження автор цитує активного учасника революційно-визвольних змагань періоду Другої світової війни, підпільної боротьби ОУН(б), співзасновника і члена Української Головної Визвольної Ради Лева Шанковського, який зазначав, що в колах підпілля ОУН ніколи не дивилася на старшин і вояків дивізії, як на гітлерівських найманців. Кожному, не виключаючи і найбільших противників концепції дивізії, завжди було ясно, що «під мундиром українського старшини і вояка

дивізії б'ється українське серце, завжди було ясно, що старшини і вояки дивізії взяли зброю з рук ворогів на те, щоб боротися за Українську Соборну і Самостійну Державу»¹.

У другому розділі автор проаналізував також матеріали опубліковані на сторінках української нелегальної періодики Східної Галичини часів нацистської окупації, які з певними застереженнями сприятимуть дослідженню ще однієї контрверсійної тогочасної проблеми, а саме українсько-польських відносин.

Багатий фактичний матеріал, ретельно зібраний автором, ліг в основу останнього розділу «Східногалицькі громадські організації» (1941-1944), який представляє увесь спектр легального українського громадського життя. Позитивно, що В. Офіцинський уникає чорно-білих тонів в оцінці Українського Центрального Комітету, намагаючись реально та об'єктивно оцінити його діяльність в конкретних історичних обставинах.

Досліджуючи роботу українських професійних організаціях, які об'єднали у своїх рядах широкий загал фазових сил краю, автор доходить слушного висновку: українські професійні організації сприяли реалізації завдань національного життя. Особливість їх діяльності полягала в тому, що вони поєднували функції як громадського-політичних організацій, так і професійних спілок.

Крім того, В. Офіцинський вніс свій внесок у розробку однієї із мало-вивчених проблем української історіографії — тогочасного українського студентського руху, акцентуючи увагу на його організаційних засадах.

У підсумку ще раз зазначимо, що великий фактичний матеріал, зібраний молодим талановитим дослідником, його глибокий аналіз, цікаві, цілком сучасні висновки роблять роботу непересічним явищем української історіографії. Передчасна смерть не дозволила Василю Офіцинському сповна розкрити свій талант науковця. Хочеться вірити, що його творчий доробок стане ваговою цеглиною у створенні правдивої і повної картини вітчизняної історії доби Другої світової війни і він по праву повинен зайняти своє провідне місце серед дослідників цієї теми.

Наталія АНТОНЮК,
доктор історичних наук,
м. Львів

¹ Шанковський Л. УПА і Дивізія //Українська дивізія «Галичина»: Історико-публіцистичний збірник. — Київ-Торонто, 1994. — С. 55.

ЗМІСТ

Виклик безвідрадної перехідного часу.	
Про наукову спадщину Василя Офіцинського (1966-1998).	
<i>Вступне слово Романа Офіцинського</i>	3
Деякі аспекти участі українців у Другій світовій війні	
у франкомовних дослідженнях. Замість вступу	16
Розділ I	
Політико-правова ситуація у Східній Галичині (1941-1944)	21
§1. Окупація військами Німеччини	22
§2. Включення до складу Генеральної Губернії	30
§3. Адміністративна влада, норми права, адміністративно-територіальний устрій, склад населення	36
§4. Східногалицькі проблеми в урядах Генеральної Губернії та дистрикту Галичина	46
§5. Німецька національно-культурна політика	50
Розділ II	
Політична думка і діяльність політичних сил	
дистрикту Галичина у 1941-1944 рр.	66
§1. Ідеологічні зусилля ОУН	66
§2. Формування стрілецької дивізії СС «Галичина»	74
§3. Позиція польських політичних сил та українсько-польські відносини	88
Розділ III	
Східногалицькі громадські організації (1941-1944)	91
§1. Український Центральний Комітет	91
§2. «Просвіта» — «Українське освітнє товариство»	103
§3. Українські жіночі та молодіжні організації	107
§4. Українські фахові об'єднання	111
§5. «Об'єднання праці українського студентства»	117
Основні джерела	133
Українська періодика Генеральної Губернії (1939-1944)	133
Легальні видання	133
Видання Організації Українських Націоналістів	135
Додаток	136
Деякі аспекти гуманізації виховного процесу в сучасній українській школі	136
Список наукових праць Василя Офіцинського	
(10 лютого 1966 р. — 25 травня 1998 р.)	135
Нереалізовані можливості молодого таланту.	
<i>Післямова Наталії Антонюк</i>	140

Наукове видання

Василь ОФЩИНСЬКИЙ

**ДИСТРИКТ ГАЛИЧИНА
(1941-1944)**

Наукові рецензенти:

доктор історичних наук **Наталія Антонюк** (м. Львів),
доктор історичних наук **Омелян Довганич** (м. Ужгород)

Відповідальний редактор

доктор історичних наук **Микола Вегеш** (м. Ужгород)

Редактор **Іван Ребрик**

Художньо-технічна редакція **Наталії Яремчук**

Коректура **Наталії Ребрик**

Друкар **Володимир Яремчук**

В оформленні обкладинки використано ілюстрації:
на першій сторінці — Карта дистрикту Галичина (1941-1944)
(за виданням: Антонюк Н. Українське культурне життя
в «Генеральній Губернії» (1939-1944 рр.). — Львів, 1997);
на четвертій сторінці — Карта Генеральної Губернії 1939-1941 рр. (без
дистрикту Галичина; за виданням: Кубійович В. Українці
в Генеральній Губернії. 1939-1941. — Чикаго, 1975).

Здано до складання 05.05.2001. Підписано до друку 20.06.2001.

Формат 84x100/32. Гарнітура журнальна. Папір офсетний.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. 8,37. Обл.-вид. арк. 9,35. Умов. ф.-відб. 8,6.

Тираж 300 прим. Замовлення 10.

МПП «Гражда».

88015, м. Ужгород, вул. Міцкевича, 2, кв. 9.

Тираж виготовлено на поліграфічній базі МПП «Гражда».

88000, м. Ужгород, вул. Волошина, 8.

Офіцинський, Василь Андрійович

О 91 Дистрикт Галичина (1941-1944). Історико-політичний нарис
/ Упорядкування, вступне слово, підготовка тексту і наукова редакція Р. Офі-
цинського; післямова Н. Антонюк. — Ужгород: Гражда, 2001. — 142 с.

ISBN 966-7112-06-3

Великий фактичний матеріал, зібраний дослідником, глибокий ана-
ліз, цікаві, цілком сучасні висновки роблять роботу непересічним
явищем української історіографії. Пропонована праця стане вагомим
цеглиною у створенні правдивої і повної картини вітчизняної історії
доби Другої світової війни.

О 4200000500-10 Без оголошення
7112-2001

ББК 63. 3 (4 УКР...) 62